

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
EKONOMIKOS IR FINANSŲ VALDYMO FAKULTETAS
BANKININKYSTĖS IR INVESTICIJŲ KATEDRA

LINA JAKUTYTĖ

ASMENINIŲ FINANSŲ VALDYMO YPATUMAI
GYVENIMO CIKLO POŽIŪRIU
Magistro baigiamasis darbas

Vadovė
Prof. dr. D. Jurevičienė

VILNIUS, 2012

**MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
EKONOMIKOS IR FINANSŲ VALDYMO FAKULTETAS
BANKININKYSTĖS IR INVESTICIJŲ KATEDRA**

**ASMENINIŲ FINANSŲ VALDYMO YPATUMAI
GYVENIMO CIKLO POŽIŪRIU**

**Finansų rinkų magistro baigiamasis darbas
Studijų programa 621L10009**

Vadovė

Prof. dr. D. Jurevičienė

2012 12

Recenzentas

2013 01

Atliko

FRmns1-01 gr. stud.

L. Jakutytė

2012 12 20

VILNIUS, 2012

TURINYS

ĮVADAS	5
1. ASMENINIŲ FINANSŲ VALDYMO IR INVESTAVIMO TEORINIAI ASPEKTAI.....	8
1.1. Asmeninių finansų valdymo samprata ir turinys	8
1.2. Gyvenimo ciklas ir finansų paskirstymas	18
2. ASMENINIŲ FINANSŲ VALDYMO TAIKYMO PRAKTIKOJE TYRIMO	
METODOLOGIJA.....	31
3. ASMENINIŲ FINANSŲ VALDYMO TAIKYMO PRAKTIKOJE TYRIMAS.....	37
3.1. Respondentų amžiaus, šeimyninės padėties ir pajamų analizė	37
3.2. Asmeninių finansų valdymo supratimas.....	38
3.3. Asmeninių finansų valdymo analizė turinio požiūriu	41
3.4. Taupymo įpročių analizė	44
3.5. Santaupų priklausomybės tyrimas.....	47
3.6. Investavimo įpročių analizė.....	50
IŠVADOS IR SIŪLYMAI	56
LITERATŪROS SĄRAŠAS	59
ANOTACIJA	63
ANOTATION	64
SANTRAUKA	65
SUMMARY	66
PRIEDAI.....	67

PAVEIKSLAI

1 pav. Finansinės elgsenos piramidė	9
2 pav. Asmeninių finansų valdymo procesas	17
3 pav. Individo finansinio gyvenimo ciklas ir finansiniai tikslai	19
4 pav. Investavimo priemonės ir tikėtinas finansinis ir žmogiškasis kapitalas	25
5 pav. Respondentų pajamų ir amžiaus priklausomybė	38
6 pav. Respondentų domėjimasis asmeninių finansų valdymu ir jo supratimas	39
7 pav. Respondentų finansiniai tikslai	40
9 pav. Respondentų turimų skolų skaičius pagal skolų rūšis	42
10 pav. Taupymo tikslai pagal taupymo reguliarumą	45
11 pav. Santaupų pasiskirstymas pagal laikymo būdus	46
12 pav. Investavimas ir žinios apie asmeninių finansų valdymą ir investavimą	51
13 pav. Investicinių portfelių struktūra procentais pagal investuotojų tipus	54

IVADAS

Lietuvoje asmeninių finansų valdymu susidomėta pradėjus augti šalies finansinei gerovei, o kartu ir jos gyventojų pajamoms. Tuo metu asmeninių finansų valdymu susidomėję ir jo principus savo gyvenime pradėję taikyti žmonės turėjo galimybę finansiškai pasiruošti ekonomikos lėtėjimui. Augant pajamoms žmonės linkę ir daugiau vartoti, taip pat skiriasi ir vartojamos prekės (pradedama rinktis geresnės kokybės ar prabangos prekes), tačiau atsiranda ir didesnės finansinės galimybės taupyti, o didėjant santaupoms reikia priimti sprendimus kaip racionaliai jas panaudoti. Kitaip tariant, tampa aktualus investavimo būdo pasirinkimas.

Asmeninių finansų valdymas aktualus ne tik didelės pajamas gaunantiems ir disponuojantiems didelėmis santaupomis, bet ir mažesnes pajamas gaunantieji taip pat turėtų domėtis asmeninių finansų valdymu – turint mažesnes pajamas reikia jas paskirstyti kruopščiau, o vartojant atskirti norus ir galimybes. Kitaip tariant, svarbiu finansų aspektu tampa disciplina, kad gaunamos nedidelės pajamos nebūtų iššvaistytos.

Taupymas ir investavimas yra glaudžiai susiję. Investavimui naudojamos santaupos (neišleista vartojimui pajamų dalis) tikintis gauti naudos, o santaupų neinvestuoti yra taip pat rizikinga, kaip ir jas investuoti. Investavimo priemonių gausa leidžia rinktis iš įvairių, skirtingų priemonių.

Savo prigimtimi asmeniniai finansai panašūs į įmonių finansus: abiem atvejais aktualūs dvejopi sprendimai, tai yra ir finansavimo, ir investavimo. Tiek asmeninių, tiek įmonių finansų valdymas atlieka tokias pat funkcijas, susijusias su pinigų gavimu ir jų panaudojimu, o neracionaliai naudojant susiduriama su finansiniais sunkumais.

Kalbant apie asmeninius finansus susiduria su tam tikrais sunkumais. Pirma, žmonės linkę slėpti savo finansinę padėtį, o jos nagrinėjimą neretai supranta, kaip brovimąsi į jų asmeninę erdvę ar mokymą gyventi. Antra, asmeninių finansų valdymo sprendimai susiję su kiekvieno asmens požiūriu į gyvenimą, esama padėtimi, turimomis žiniomis ir amžiumi, nuo kurių priklauso asmens priimami sprendimai. Tačiau visgi galima ir reikia apibūdinti bendrus asmeninių finansų valdymo principus, funkcijas, tikslus, atsižvelgiant į jų turinį.

Šalies gyventojų finansinė padėtis yra nuolat kintantis reiškinys. Šalyje keičiantis makroekonominėms sąlygoms: mokesčių politikai ir gyventojų apmokestinimui, pensijų kaupimo ir socialinių išmokų sistemai, verslo vystymo sąlygoms ir situacijai darbo rinkoje, didėjant ar mažėjant infliacijai ir t.t., pasikeičia gyventojų pajamos ir išlaidos. Žmonės turi sugebėti prisitaikyti prie pasikeitusių ekonominių aplinkybių, iš naujo planuoti ir efektyviai valdyti savo finansinę situaciją, keisti vartojimo ir taupymo įpročius. Ypač aktualiu asmeninių finansų valdymas turi tapti esant nestabiliai šalies ar pasaulio ekonomikai.

Dažnai šeimoje daugelis finansinių sprendimų priimama neapgalvotai, tačiau jų pasekmės yra labai svarbios – neturint pakankamai finansinių išteklių, nėra galimybės bankrutuoti ar šeimą paprasčiausiai likviduoti. Asmeninių finansų valdymo disciplina nėra dėstoma mokyklose, o aukštosiose mokyklose su asmeninių finansų valdymu supažindinami tik finansų ir ekonomikos studijų krypties studentai. Daug populiareesnė yra verslo, įmonių ekonomika, tačiau asmeninė ekonomika arba šeimos ekonomika yra ne mažiau svarbi ir tikrai ne mažiau sudėtinga. Įmonėse įprasta analizuoti, skaičiuoti, kontroliuoti, vertinti pelningumą ir planuoti investicijas, svarbius sprendimus priimti pasitelkus kompetentingus finansininkus ir ekonomistus ar darbo grupes. Finansų valdymo literatūroje daug dėmesio skiriama įmonių ir valstybės finansų valdymui, investavimui, asmeninių finansų valdymui skiriama mažai dėmesio, o gyvenimo ciklo požiūriu asmeninius finansus nagrinėjo tik keli autoriai (Jurevičienė, Klimavičienė, 2008).

Tyrimo problema. Išanalizavus „Swedbank“ Asmeninių finansų instituto užsakymu atliktus gyventojų tyrimus, pastebima, kad moksleiviai turi nepakankamai finansų valdymo žinių, reikalingų savarankiškam gyvenimui, net 61 proc. lietuvių prisipažįsta, kad visos jų finansinės žinios – tiesiog iš gyvenimo, o ketvirtadalis neslepia, kad jų finansinei elgsenai įtakos turi ir artimųjų ar kaimynų patarimai. Skolintis trumpalaikio ar vidutinio laikotarpio reikmėms per pastaruosius dvejus metus yra tekę 30 proc. šalies gyventojų, 12 proc. skolindamiesi padengia ankstesnes skolas. Kyla problema, kad žmonės nėra linkę taikyti asmeninių finansų valdymo principų ir priemonių.

Tyrimo objektas – asmeninių finansų valdymas ir jo taikymas praktikoje.

Magistro baigiamojo darbo tikslas – išanalizavus mokslinę literatūrą paruošti tyrimo metodiką ir remiantis ja nustatyti taupymą lemiančius veiksniai gyvenimo ciklo požiūriu.

Darbo tikslui pasiekti keliami šie **uždaviniai**:

1. Išanalizuoti asmeninių finansų valdymo principų ir turinio teorinius aspektus, aptarti gyvenimo ciklo teorijos vaidmenį asmeninių finansų valdyme.
2. Sudaryti gyventojų apklausos anketą siekiant išsiaiškinti žmonių požiūrį į asmeninių finansų valdymą.
3. Atlikus tyrimą, nustatyti asmeninių finansų valdymo pobūdį, įvertinti taupymo pokyčius lemiančius veiksniai.

Tyrimo hipotezė. Respondentų asmeninių finansų paskirstymas atitinka pagrindinius finansinio gyvenimo ciklo teorijos principus.

Darbe taikomi **tyrimo metodai**:

1. Mokslinės literatūros ir antrinių duomenų analizė.
2. Anketinė apklausa.
3. Grafinis duomenų ir jų ryšio vaizdavimas.
4. Statistinių kriterijų taikymas.

5. Koreliacinė regresinė analizė.

Baigiamąjį darbą sudaro trys skyriai: teorinis, metodologinis ir praktinis. Teorinėje dalyje apibūrinama asmeninių finansų samprata ir turinys, apžvelgta finansinio gyvenimo ciklo teorija, aptariamas santaupų paskirstymas skirtingais finansinio gyvenimo ciklo etapais. Metodologinėje dalyje aprašomi tyrimo atlikimo metodai. Praktinėje dalyje pateikti ir analizuojami atlikto asmeninių finansų valdymo tyrimo rezultatai, siekiant nustatyti gyventojų supratimą apie asmeninių finansų valdymą, jo taikymą, įvertinti taupymo pokyčius lemiančius veiksniai. Atlikta apklausos rezultatų analizė parodė, kad daugiau nei pusė respondentų, nepriklausomai nuo amžiaus, domisi asmeninių finansų valdymu ir yra linkę planuoti savo pajamas ir išlaidas, tačiau nelinek sudaryti biudžeto. Beveik pusė respondentų kaupia pensijai, daugiausiai 41-50 metų amžiaus grupėje. 90 proc. respondentų turi galimybę taupyti, daugiausiai taupoma nenumatytiems atvejams, o populiariausia santaupų laikymo forma – grynaisiais pinigais. Respondentų santaupos priklauso nuo namų ūkio dydžio ir pajamų, bet nepriklauso nuo amžiaus. Trečdalis respondentų santaupas investuoja, o populiariausia investavimo kryptis yra banko indėliai.

Kadangi atliktas tyrimas laikytinas žvalgomoju tyrimu, nes nereprezentuoja visos Lietuvos gyventojų, gali būti pritaikytas tolimesniems asmeninių finansų valdymo tyrimams. Kadangi tarp santaupoms tenkančios sumos per mėnesį ir amžiaus buvo nustatyta labai silpna neigiama koreliacija, prielaida apie tikimybinio ryšio egzistavimą buvo atmesta. Galbūt prielaida buvo atmesta, nes nepakako duomenų ir ryšys egzistuoja. Suformavus reprezentatyvią didesnę imtį tolesniuose tyrimuose būtų galima nustatyti ar Lietuvoje yra tokia situacija, kad didėjant amžiui žmonių galimybės taupyti mažėja.

1. ASMENINIŲ FINANSŲ VALDYMO IR INVESTAVIMO TEORINIAI ASPEKTAI

1.1. Asmeninių finansų valdymo samprata ir turinys

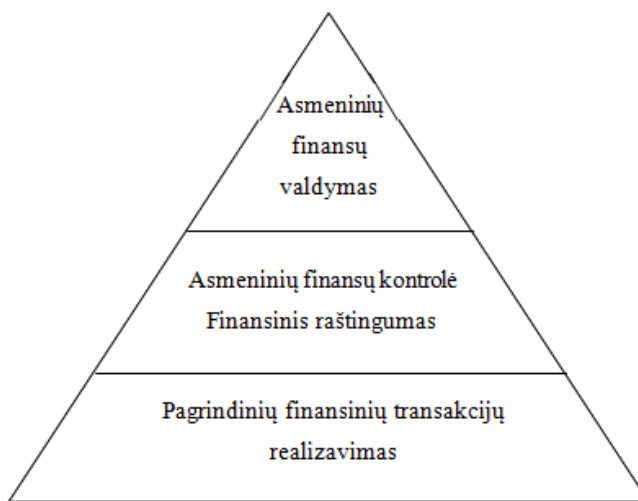
Asmeniniai finansai vis dar retai mokslininkų analizuojami kaip atskira sritis, tačiau pastaraisiais metais susidomėjimas rinkoje šia finansų dalimi sparčiai auga ir Lietuvoje. Viena vertus, tokį populiarumą lėmė pasikeitusi finansinė namų ūkių padėtis, didėjančios pajamos, tam tikri Vyriausybės veiksmai, kita vertus – augantis gyventojų pasitikėjimas finansų institucijomis, sparčiai kilusios vertybinių popierių, nekilnojamojo turto ir kitos rinkos (Klimavičienė, Jurevičienė, 2007, p. 33-34). Po pakilimo pasaulį apėmusi pasaulinė finansų krizė, užsitęsę euro zonos ekonominiai sunkumai turėtų dar labiau paskatinti domėtis asmeninių finansų valdymu.

Asmeniniai finansai – tai ne tik pinigai, kuriais disponuoja namų ūkis, bet ir dvišaliai arba daugiašaliai asmens piniginiai santykiai su kitais ekonominiais subjektais (su valstybės valdymo organais, mokesčių inspekcija, savivaldybės organais, bankais, draudimo kompanijomis, nevalstybiniais pensijų fondais, finansinėmis įstaigoms ir kitais asmenimis). Visuose šiuose santykiuose dalyvauja fiziniai asmenys ar namų ūkiai, todėl galima teigti, kad su asmeninių pajamų gavimu ir išleidimu susijusi pagrindinė visuomenės dalis. Pagrindinė asmeninių finansų ypatybė yra ta, jog jie susiję su pinigų judėjimu (Rutkauskas, 1999, p. 51).

Asmeniniai finansai – ekonominiai piniginiai santykiai, atsirandantys namų ūkio narių veiklos procese sudarant, paskirstant ir naudojant pinigų fondus, siekiant patenkinti gyvenimo poreikius. Galima teigti, kad žmonės gauna pajamas, jas paskirsto ir naudoja (pajamos tampa išlaidomis ir santaupomis) taip patenkindami savo gyvenimo poreikius, tačiau žmonių poreikiai yra beribiai, todėl jie turi spręsti, kurie jų svarbesni. Iš čia galima teigti, kad asmeniniai finansai neturėtų būti chaotiška ir atsitiktinė gyvenimo dalis, tai yra turėtų būti valdoma.

Barbačka ir Zekan (2011) nagrinėjo asmeninius finansus susiedami juos su žmonių asmeniniais poreikiais pagal Maslow poreikių piramidę. Maslow piramidėje žmonių poreikiai yra pateikti hierarchine tvarka: pamatas – fiziniai poreikiai (maistas, gėrimai), toliau fizinis ir psichologinis saugumas, priklausomybė socialinėms grupėms ir meilė, pagarbos poreikis, estetiški ir pažinimo poreikiai ir piramidės viršūnėje yra savęs realizavimas. Autoriai pagal Maslow piramidę lygiagrečiai žmogaus poreikiams hierarchine tvarka išdėsto ir finansinės elgsenos (financial performance) etapus (žr. 1 pav.). Daugumai žmonių, priklausančių piramidės pamatui, užtenka įgūdžių naudoti finansinius instrumentus pagrindinėms operacijoms atlikti. Autorių nuomone, jei asmenys valdo finansus šiame lygmenyje, jie yra finansiškai pažeidžiami ir niekada netaps finansiškai saugūs ar turtingi. Antrajam lygiui priklausančias asmenys kontroliuoja savo išlaidas, gali priimti nesudėtingus finansinius

sprendimus. Priklausantys trečiajam lygiui gali nesijaudinti dėl savo finansinės padėties net gilios ekonominės krizės laikotarpiu, kadangi jie visapusiškai valdo asmeninius finansus.

1 pav. **Finansinės elgsenos piramidė**

Šaltinis: adaptuota pagal Barbača, Zekan, 2011.

Pirmame paveiksle piramidė buvo papildyta finansinio raštingumo (financial literacy) komponente, kadangi autorės nuomone asmeninių finansų kontrolė negali būti įgyvendinama neturint bent elementaraus finansinio raštingumo. Užsienio autorių (Yates, Ward (2012), Huston (2010)) straipsniuose nėra vieningo finansinio raštingumo apibrėžimo, dažnai finansinio raštingumo sąvoka tapatinama su finansinėmis žiniomis ar finansiniu išsilavinimu. Finansinį raštingumą galima apibūdinti kaip sugebėjimą pritaikyti žinias ir įgūdžius efektyviam finansinių resursų valdymui. Finansinis raštingumas pagrindinis kriterijus turintis įtakos finansinių sprendimų priėmimui. Netinkamų skolinių įsipareigojimų prisiėmimas, nedalyvavimas finansų rinkose, pensijų kaupimo plano neturėjimas yra esminių finansinių koncepcijų nežinojimo pasekmė. Pagal Amerikoje atliktą Yates, Ward (2012) tyrimą 78 proc. tyrime dalyvavusių suaugusiųjų dėl visų klausimų susijusių su finansais naudojami profesionalų paslaugomis, nes daugelis iš jų negali atlikti paprastų ekonominių skaičiavimų ir neturi pagrindinių finansinių žinių.

Kiekvieno asmens tikslas yra finansinė gerovė, nes žmonių gyvenimo kokybei ypač svarbūs materialiniai dalykai: gaunamos pajamos, šeimos aprūpinimas, įgytas turtas ir pan. Finansinės gerovės kūrimas yra dinamiškas: namų ūkiai, atsižvelgiant į jų gyvavimo ciklo etapą, nuolat turi ugdyti savo finansinį raštingumą, taikyti veiksmingus asmeninių finansų valdymo principus. Finansinės gerovės kūrimo pagrindas – finansinis raštingumas, o priemonė finansinei gerovei pasiekti yra asmeninių finansų valdymas (Činauskaitė-Cetiner, 2011).

Asmeninių finansų valdymo tikslas– visada turėti pakankamai pinigų: šiuo metu, netolimoje ir tolimesnėje ateityje. Iš esmės asmeninių finansų valdymas yra paremtas tais pačiais principais kaip ir

įmonės finansų valdymas, o svarbiausias sėkmės veiksnys – sistemingai siekti užsibrėžtų tikslų. Tai gali pavykti laikantis tokių žingsnių: biudžeto sudarymas ir išlaidų kontrolė, investavimo tikslas, investavimo laikotarpis, rizika ir pelningumas, investavimo priemonių pasirinkimas, nuolatinė priežiūra.

Asmeninių finansų valdymo procesą sudaro keturi žingsniai:

- finansinis planavimas,
- finansinio plano įgyvendinimas,
- finansinės veiklos rezultatų vertinimas,
- finansinio plano peržiūrėjimas (Jurevičienė, Klimavičienė, 2008, p. 25).

Svarbiausia valdymo funkcija yra planavimas, kuris suprantamas kaip strategija, kuri gali padėti žmogui „judėti“ iš ten, kur jis yra, į ten, kur jis nori būti. Asmeninių finansų planavimas pradedamas nuo asmeninių pajamų šaltinių peržiūrėjimo, išskiriant savo stipriasias ir silpnąsias ypatybes. Tai padeda asmeniui ar šeimai daug tiksliau nustatyti savo specifinius trumpalaikius ilgalaikius tikslus, kuriuos apibrėžęs žmogus gali surasti plano įgyvendinimo būdą, kad užtikrintų tų tikslų pasiekimą (Rutkauskas, 1999, p. 52).

Teigiama, kad asmeninių finansų planavimas egzistavo primityvia forma nuo to laiko, kai žmonės pradėjo turėti savo išteklius, tačiau sudėtingesnis planavimas buvo naudojamas turtingųjų žmonių. Ekonominė asmeninių finansų pradžia neatsiejama nuo klasikinės ekonomikos teorijos, jau tuomet laikas išskirtas kaip svarbi asmeninių finansų dalis. Asmeninių finansų planavimą ir bendrai finansus sieja pinigų srautų ir kainų nustatymas per tam tikrą laiką. Moderni finansų teorija (Markowitz) nurodo, kad asmuo investicijoms pirmenybę turėtų grįsti ne vien laukiama grąža, bet ir atsižvelgti į riziką: augant tikėtina grąžai, kartu didėja ir prisiimama rizika (Altfest, 2004).

Planavimo funkcija asmeninių finansų valdyme yra tokia svarbi, kad G. Victor Hallmann ir J. S. Rosenbloom (2003) tapatina asmeninių finansų valdymo ir asmeninių finansų planavimo sąvokas, finansinio plano įgyvendinimą laikydami vienu finansinio planavimo elementu. Kaip teigia šie autoriai, asmeninių finansų planavimas yra koordinuotų ir išbaigtų planų pasiekti finansiniams tikslams rengimas ir įgyvendinimas. M. Brain (1997) taip pat pabrėžia asmeninių finansų planavimo svarbą ir teigia, kad būtina atsitiktinio pinigų valdymo transformacija į kontroliuojamą pinigų valdymą.

Pagrindinis asmeninio finansų planavimo tikslas – užsitikrinti, kad pelningesniu metu būtų sukauptos atsargos laikotarpiams, kai įplaukos nebus pakankamos. Čia iškart reikėtų atkreipti dėmesį į du pagrindinius dalykus: 1) svarbu atskirti norus nuo realių žmogaus ar šeimos poreikių; 2) įvairių žmonių pajamų ir poreikių santykis skirtingais gyvenimo etapais nebus vienodas, tačiau viena taisyklė galioja visiems – sulaukus pensijos, jeigu kaupimu nepasirūpinama iš anksto, pajamos tikrai bus mažesnės už poreikius.

Asmeninių finansų planavimu asmuo siekia maksimizuoti pajamas ir turtą, užtikrinti efektyvų vartojimą, pasitenkinimą gyvenimu, sukurti finansinį saugumą ir užtikrinti pensinio amžiaus gerovę, tačiau kiekvieno asmens finansiniai tikslai gali skirtis atsižvelgiant į individualias aplinkybes, požiūrį ir poreikius. Vis dėlto daugumos žmonių finansinius tikslus Hallmann ir Rosenbloom(2003) suskirstė į grupes:

1. Apsauga nuo rizikos: ankstyvos mirties, nedarbingumo praradimo, medicininės priežiūros išlaidų, ilgalaikės priežiūros išlaidų, turto netekties, nedarbo.
2. Mokesčių naštos sumažinimas: esant gyvam, mirties atveju.
3. Kapitalo kaupimas: atsargos fondui, šeimos tikslams, išsilavinimui, investicijoms.
4. Investicijų ir turto valdymas.
5. Apsirūpinimas pajamomis pensiniam amžiui.
6. Paveldimo turto planavimas.

Asmeninių finansų planavimas turinio požiūriu suprantamas kaip vartojimo ir taupymo, skolų, draudimo, investicijų, pensijos, nekilnojamo turto, pajamų mokesčio ir karjeros planavimas. Vartojimo ir taupymo planavimas susijęs su viso gyvenimo strategija. Būtina nuspręsti, kiek kasmet iš savo gaunamų pajamų palikti vartoti ir kiek skirti taupyti ateičiai (Jurevičienė, Klimavičienė, 2008). Pasak H. V. Kaelber (2012), ne visi šie dalykai tampa aktualūs vienu metu: jaunas žmogus, tik pradėjęs dirbti ir gauti pajamas, dažniausiai turi ir labai daug norų, todėl yra aktuali pajamų ir išlaidų politika, tačiau svarbu, kad vėliau (jaunam žmogui susikūrus savo buitį, įsigijus automobilį, nuosavą būstą) būtų pradėtos kaupti lėšos saugesnei ateičiai. Finansų specialistai pataria keisti vartotojišką mąstymą – žmonės turėtų nebijoti kelti ambicingų tikslų ir imtis priemonių tiems tikslams įgyvendinti. Teigiama, kad šiuo metu visuomenėje skatinamas vartojimas pamirštant taupymą ir investavimą, o tai prieštarauja efektyvaus asmeninių finansų valdymo principams, iš kurių vienas pagrindinių yra dalį gaunamų pajamų atidėti taupymui, tai yra atsisakyti dalies vartojimo išlaidų šiandien dėl tikėtino turtingesnio gyvenimo ateityje. Pasak finansininkų, vienas iš svarbiausių principų – sumokėti sau, tai yra nuo visų gaunamų pajamų reikėtų atidėti tam tikrą numatytą dalį (pradėti rekomenduojama nuo 10 %) į taupymo sąskaitą ir tų pinigų neliesti. Atidėti pinigai neturėtų būti laikomi grynaisiais pinigais, o juos reikėtų paskirstyti ir iš įvairių finansinių produktų sudaryti finansinį portfelį. Svarbu, kad kiekviena šeima turi turėti 3-6 mėnesių išlaidų atsargą, šeimos maitintojas turi būti apsidraudęs gyvybę. Taip pat rekomenduojama dalį lėšų atidėti pensijos draudimui (Pilibaitis, 2006).

Činauskaitė-Citiner (2011) išskiria keturis pagrindinius finansų valdymo principus: biudžeto planavimas, laisvų lėšų valdymas, skolų valdymas ir rizikos valdymas. Iš esmės šie keturi principai apima aptartą asmeninių finansų valdymo turinį. Biudžeto planavimas apima vartojimo ir taupymo bei pajamų mokesčio planavimą. Valdant laisvas lėšas, jos turėtų būti nukreiptos į investicijas, nekilnojamojo turto įsigijimą ir kaupimą pensijai. Rizikos valdymas apima draudimą ir karjeros

planavimą, nes darbuotojui esant paklausiam darbo rinkoje ir užsitikrinant karjeros perspektyvas yra garantuojamos ir nuolatinės pajamos.

Vartojimo ir taupymo planavimo veikla apima periodinių asmeninių ataskaitų rengimą ir metinio biudžeto planavimą. Biudžetas – tai instrumentas, kuris dažniausiai naudojamas įsitikinti, kaip siekiama finansinių tikslų (Jurevičienė, Klimavičienė, 2008, p. 24). Biudžeto sudarymas padeda užtikrinti, kad išlaidos neviršytų pajamų. Biudžetas reikalingas apskaityti pajamas ir išlaidas per tam tikrą laikotarpį, paprastai per mėnesį arba per metus. Biudžeto sudarymas ir įvertinimas gali padėti sutaupyti, kadangi iš jo galima pamatyti problemines finansų tvarkymo vietas, pavyzdžiui, nebūtinai nuolatinės išlaidas. Galiausiai, Kaelber (2012) teigia, kad biudžeto sudarymas skatina pinigus išleisti atsakingai ir saikingai, tai yra laikytis išlaidų drausmės, suvokti realią savo finansinę padėtį. Todėl kiekvienas žmogus, nors ir nesilaikantis kitų asmeninių finansų valdymo principų, turėtų sudaryti biudžetą, fiksuoti pajamas ir išlaidas, kurių analizavimas padės netik suvokti, bet ir pagerinti finansinę būklę.

Biudžeto sudarymas apima tam tikrų lentelių sudarymą. Patariama naudoti šeimos pajamų ir išlaidų balansą, pajamų–išlaidų ataskaitą, draudimo įmokų lentelę, investicinio portfelio analizės lentelę, pensijos formavimo lentelę ir mokesčių ir turto planavimo lentelę (Rutkauskas, 1999, p. 52). Kokia forma sudaromos lentelės priklauso nuo žmogaus. Biudžetas gali būti sudaromas rašantis reikalingą informaciją popieriuje, gali būti naudojamos skaičiuoklės (pavyzdžiui, Microsoft Excel), specialios išlaidų ir pajamų kontrolės ir asmeninio biudžeto sudarymo programėlės išmaniajame telefone, asmeninės internetinės bankininkystės siūlomos priemonės ar speciali programinė įranga (pavyzdžiui, Money PlusDeluxe, QuickenDeluxe 2009, Personal Budgeting).

Skolų planavimas taip pat yra svarbus planavimo elementas, kadangi labai nedaugelis žmonių per visą savo gyvenimą išvengia skolų, bet tai ir nėra būtina. Skola – tai būdas, kuris padeda sulyginti vartojimą per visą gyvenimą. Be to, tai pirkimo galimybė, kuri gali padėti apsisaugoti nuo infliacijos poveikio, leidžiant nusipirkti turto, kuris atitinka arba kurio nepaveikia infliacija. Tačiau skolas reikia valdyti atsargiai. Būtina vengti atsitiktinių skolų ir užsitikrinti, kad gaunami pigiausi kreditiniai ištekliai (Jurevičienė, Klimavičienė, 2008, p. 24).

Pasak D. Wanken (2012) turint skolų visuomet reikia išlaikyti tinkamą sumą likvidus turto, skolų gražinimus paskirstyti periodais (kad nereikėtų gražinti visos sumos vienu metu), patartina negreitinti skolos gražinimo, neprisiimti daugiau skolų nei trečdalis pajamų, nenaudoti kreditinės kortelės lėšų ilgalaikiams pirkiniams ar daiktams pirkti, nepažeisti mokėjimų terminų ir periodiškai apžvelgti esamą situaciją ją lyginant su rinkos sąlygomis (pavyzdžiui, palyginti palūkanas mokamas už skolą su rinkos palūkanų normomis ir reaguoti pagal situaciją, taip pat įvertinti galimybę refinansuoti skolą ir taip sutaupyti).

Pagal gyvenimo ciklo teoriją, apie kurią plačiau tolimesniame poskyryje, skolintis tenka tik gyvenimo ciklo pradžioje, kai išlaidos didesnės už pajamas (įsigijamas būstas, kuriama šeima), tačiau, kai pajamos didžiausios – dera atiduoti ankstesnes skolas ir kaupti pinigus senatvei arba būsimam pajamų sumažėjimui, kad būtų galima palaikyti tą patį išlaidų ir gyvenimo kokybės lygį. Dažnai šio principo nesilaikoma, nes tuomet, kai jau yra užauginti vaikai, padaryta karjera ir gaunamos didžiausios pajamos yra rūpinamasi ne savo gerove pensiniame amžiuje, o padedama vaikams susikurti atskirą buitį.

Draudimo planavimas. Poreikį draustis sukelia neužtikrinta ateitis. Jauno suaugusio žmogaus pirmasis turtas – tai sugebėjimas dirbti ir gauti pajamų. Todėl būtina apsisaugoti nuo šios galimybės praradimo, tai yra reikia draustis nuo nedarbingumo praradimo. Perėjus į kitas gyvenimo ciklo fazes, svarbesnėmis taps kitos draudimo rūšys: siekiant apsaugoti savo artimuosius mirties atveju būtina apsidrausti gyvybę, įsigijus didelį turtą atsiranda turto draudimo poreikis. Svarbiausia visuomet turėti medicininį draudimą, kuris apsaugos ligos ar nelaimingo atsitikimo atveju (Jurevičienė, Klimavičienė, 2008).

Draudimo rūšių yra įvairių, o kokia pasirinkti priklauso nuo konkrečių gyvenimo situacijų. Svarbiausios yra dvi draudimo šakos: gyvybės ir ne gyvybės draudimas, kurios Draudimo įstatyme skiriamos į grupes. Ne gyvybės draudimą sudaro tokios grupės: draudimas nuo nelaimingų atsitikimų, draudimas ligos atvejui, transporto priemonių draudimas, turto draudimas nuo gaisro, gamtinių jėgų ir kitų rizikų, transporto priemonių valdymu susijusios civilinės atsakomybės draudimas, kredito draudimas ir kitos. Gyvybės draudimo šaką sudaro trys pagrindinės grupės: gyvybės draudimas, sutuoktvių ir gimimų draudimas, gyvybės draudimas, susijęs su investiciniais fondais ir pensijų kaupimo veikla.

Apsidraudus gyvybės draudimu reikėtų pasinaudoti mokesčių sumažinimo galimybe, kadangi pagal Lietuvos Respublikos gyventojų pajamų mokesčio įstatymą asmuo apsidraudęs gyvybės draudimu iš savo apmokestinamųjų pajamų gali atimti gyvybės draudimo įmokas.

Draudimo įmonės šalia gyvybės draudimo siūlo ir kitas draudimo paslaugas, pavyzdžiui, studijų, vaiko draudimą, draudimą nuo nelaimingų atsitikimų. Malkiel ir Ellis (2011) siūlo nesidrausti sudėtingu draudimu „visam gyvenimui“, kuris su kartu reikalingu gyvybės draudimu apima ir didelių sąnaudų reikalaujančią investavimo programą. Autoriai siūlo apsvastyti tik draudimąsi nuo didžiausių nuostolių ar didelės nelaimės, po kurios grėstų ilgalaikis nedarbingumas. Šeimos maitintojams aktualu apsidrausti gyvybės draudimu ir ilgalaikiu draudimu nuo invalidumo bei medicininio draudimu.

Žvelgiant į dabartinę situaciją draudimo srityje reikia pastebėti, kad nuosmukis akcijų rinkose pakeitė lietuvių draudimosi įpročius: dauguma besidraudžiančiųjų grįžta prie vadinamojo tradicinio konservatyvaus sveikatos, gyvybės ar kaupiamojo draudimo, nors anksčiau pirmenybė buvo teikiama investiciniam gyvybės draudimui, 2012 m. tendencingai mažėja investicinio gyvybės draudimo grupės

apimtis, o tradicinių gyvybės draudimo rūšių apimtys didėja. Apsidraudus konservatyviu draudimu sutarties pabaigoje gaunamos nedideles, bet garantuotas išmokos, tačiau ilgalaikėje perspektyvoje tikėtina, kad investicinis draudimas duotų daugiau naudos nei konservatyvus. Problemų kyla tiems, kurie draudėsi investiciniu pensijų draudimu, o sutarties terminas baigiasi artimiausiais metais, kadangi yra didelė tikimybė, kad toks žmogus neatgaus net tos pinigų dalies, kurią sumokėjo draudimo įmonei. 2012 m. trečią ketvirtį draudimo rinkos portfelį sudarė 29,5 proc. gyvybės draudimo sutartys ir 70,5 proc. ne gyvybės draudimo sutartys, iš kurių palyginti su ankstesniu ketvirčiu reikšmingai (18,9 %) didėjo kasko draudimo sudarytų sutarčių skaičius. Galima daryti išvadą, kad žmonės labiau linkę apsidrausti nuo turimo turto praradimo ar sugadinimo, o ne nuo sveikatos, darbingumo ar gyvybės netekimo, kam turėtų būti teikiama pirmenybė (Lietuvos draudimo rinkos apžvalga, 2012).

Investicijų planavimas. Taupant kiekvienais metais dalį gaunamų pajamų, būtina apsispręsti, kur jas investuoti. Pasirinkimų čia labai daug, pradedant paprastomis banko sąskaitomis ir baigiant spekuliacijomis žeme ar prekių ateities sandorais. Plačiau apie investicijas rašoma kitame poskyryje.

Pensijos planavimą reikia pradėti, įvertinus būsimąjį vartojimą ir kitus poreikius, o vėliau nustatant būdus, kaip patenkinti tuos poreikius pensiniame amžiuje. Dauguma pasikliauja socialiniu draudimu ir darbdavio remiamais pensiniais planais, tačiau svarbu turėti ir papildomų pajamų, kurios užtikrintų patogų gyvenimą pensijoje. Svarbu per darbingą periodą investuoti, siekiant sukaupti pinigų nedarbingam laikotarpiui (Jurevičienė, Klimavičienė, 2008, p. 25).

Nuo 2004 metų pradėjus veikti naujai pensijų kaupimo sistemai, Lietuvos pensijų sistemą sudaro šios dalys: valstybinis socialinis pensijų draudimas, kaupimas senatvės pensijai iš socialinio draudimo įmokų pensijų fonduose, profesinių pensijų kaupimas, papildomas kaupimas pensijai gyvybės draudimo įmonėse ar pensijų fonduose. Socialinis draudimas remiasi kartų solidarumo principu, o senstant visuomenei užtikrinti pensinio amžiaus gerovę vien šiuo draudimu būtų sudėtinga, todėl savo išėjimą į pensiją asmenys turėtų planuoti patys: įmokos, kurios pervedamos į pensijų fondus, yra kaupiamos – už jas įsigijami vertybiniai popieriai, kitas turtas, gaunamos palūkanos, už jas vėl perkamas turtas, o atėjus senatvės pensijos amžiui, už sukauptą sumą kas mėnesį mokamas anuitetas (Pensijų sistema Lietuvoje, 2012).

Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos duomenimis nuo naujos pensijų kaupimo sistemos pradžios iki 2011 m. pabaigos Lietuvoje buvo sudarytos 1054397II pakopos pensijų kaupimo sutartys. 2012 m. birželio mėn. 1 dieną Lietuvoje veikė 30 II pakopos pensijų fondai. Juos valdė 9 pensijų kaupimo bendrovės. Iki 2012 m. spalio pabaigos buvo 1069184 galiojančios pensijų kaupimo sutartys (Pensijų sistema Lietuvoje, 2012). Pensijų sistemos reformos įstatymas nustatė, kad 2011 m. ir vėlesniais metais įmoka pensijų fondams sudarys 5,5 procento dalyvių pajamų. Pasikeitus ekonominei situacijai šalyje ir pablogėjus Sodros biudžeto būklei, įmokos į II pakopos pensijų fondus buvo sumažintos iki 2 proc., o 2012 metais iki 1,5 proc. 2013 m. numatoma šį procentą padidinti iki 2,5

proc. dalyvių pajamų, nuo kurių skaičiuojamos valstybinio socialinio draudimo įmokos. Toks pakeitimas šiais metais ypač nenaudingas vyresnio amžiaus žmonėms, kuriems iki pensijos liko nedaug laiko. Nors ir įmokos buvo sumažintos, pensijų kaupimo sutartis yra naudinga dėl besikeičiančios Lietuvos gyventojų demografinės padėties ir visuomenės senėjimo proceso.

Kaupiant pensijai patariama vadovautis bendra taisykle, kuria sakoma, kad obligacijų dalis investicijų portfelyje turėtų būti lygi žmogaus amžiui, nes neverta rinktis rizikingų investicijų likus trumpam laikotarpiui, kadangi naudojimasis lėšomis išėjus į pensiją priklausys nuo sukauptos sumos. Planuojant pensijos išmokas labai svarbu, kad jų užtektų kuo ilgesniam laikotarpiui, kad netektų po kelerių metų, pasibaigus papildomai pensijai skirtoms lėšoms, gyventi vien iš socialinio draudimo pensijos: sukaupus pakankamai, galima gauti nesibaigiančias išmokas, o sukauptiems pinigams nesibaigus, juos galima palikti paveldėtojams.

Nekilnojamojo turto planavimas. Dažnai nekilnojamas turtas įsigijamas už paskolą, todėl svarbu įvertinti paskolos dydį ir sąlygas, kad mokėjimai už būstą netaptų našta, taip pat atsiskaityti už būstą nepaliekant skolų savo įpėdiniais. Būsto paskolos gavėjas turi galimybę apsidrausti būsto paskolos gavėjo investiciniu gyvybės draudimu, kuris užtikrina, kad nelaimės atveju draudimas padengtų neišmokėtą paskolos sumą.

Pajamų mokesčių planavimas yra neatsiejama tiek verslo, tiek privačių asmenų gyvenimo dalis. Vyriausybė tampa visų uždirbamų pajamų „partneriu“, tačiau yra būdų, kaip sumažinti mokesčių našta, bet būtina išsiaiškinti, kokie jie yra, kaip ir kada juos galima pritaikyti (Jurevičienė, Klimavičienė, 2008, p. 25). Pagal gyventojų pajamų mokesčio įstatymą pajamų gavęs gyventojas moka gyventojų pajamų mokestį, kuriam šiuo metu taikomas 15 proc. pajamų mokesčio tarifas. Individualios veiklos pajamoms, gaunamoms iš gamybos, prekybos ar daugelio paslaugų teikimo, taikomas 5 proc. pajamų mokesčio tarifas, pajamoms iš laisvųjų profesijų veiklos ir pajamoms iš vertybinių popierių (įskaitant pajamas iš išvestinių finansinių priemonių) taip pat taikomas 15 proc. pajamų mokesčio tarifas, pajamoms iš paskirstytojo pelno taikomas 20 % tarifas. Apskaičiuojant apmokestinamąsias pajamas, iš jų (išskyrus pajamas iš paskirstytojo pelno) nustatyta tvarka galima atimti: neapmokestinamąsias pajamas; pajamas, apmokestintas įsigijus verslo liudijimą; taip pat leidžiama atskaityti pajamas, gautas ar uždirbtas verčiantis individualia veikla; atimamas neapmokestinamasis pajamų dydis (iš pajamų, gautų susijusių su darbo santykiais) ir papildomas neapmokestinamasis pajamų dydis. Taip pat atimamos nustatytos nuolatinio Lietuvos gyventojo patirtos išlaidos, mažinančios apmokestinamąsias pajamas, kurios apima gyvybės draudimo įmokas, įmokas į pensijų fondus, palūkanas už vieną iki 2009 metų sausio 1 dienos paimtą paskolą gyvenamajam būstui įsigyti ar statyti, už tam tikras studijas sumokėtas sumas. Atkreiptinas dėmesys, kad bendra atimamų išlaidų suma negali viršyti 25 proc. visų gyventojo apmokestinamųjų pajamų sumos. Neapmokestinamosioms pajamoms priskiriamos ir palūkanos už vertybinius popierius, bet tik

tuomet, jei vertybiniai popieriai pradėti išpirkti ne anksčiau kaip po 366 dienų nuo vertybinių popierių išleidimo dienos. Pagal Lietuvos Respublikos indėlių ir įsipareigojimų investuotojams draudimo įstatymą pajamos iš kapitalo prieaugio pardavus vertybinius popierius neapmokestinamos, jei vertybiniai popieriai yra parduodami ne anksčiau negu po 366 dienų nuo jų įsigijimo dienos (papildoma sąlyga, kad gyventojas 3 metus iki mokestinio laikotarpio nevaldė daugiau kaip 10 % akcijų ar kitokių vienetų).

Karjeros planavimas. Karjeros pasirinkimas labai svarbus dalykas ne tik finansine prasme, bet ir psichologine ar emocine. Daugelį žmonių karjera apibūdina kaip asmenybės ir parodo tiek pasitenkinimą, tiek nepasitenkinimą savimi. Be to, karjeros planavimas – tai ne vienkartinis, o trunkantis visą gyvenimą, veiksmas, nes žmonės keičia darbą, trumpam jį palieka, o vėliau vėl grįžta į darbo rinką. Nors karjeros planavimas tiesiogiai nesusijęs su asmeniniais finansais, tačiau tarpusavyje jie labai susiję, nes nuo asmens karjeros kaip samdomo darbuotojo ar kaip verslininko priklauso gaunamos pajamos (Jurevičienė, Klimavičienė, 2008, p. 25).

Išskiriami šie finansinio planavimo privalumai:

- padidėjęs efektyvumas atrandant, naudojant ir saugant pajamų šaltinius visą žmogaus gyvenimą;
- sumažėjęs ekonominis neapibrėžtumas, ar pageidaujama produktą ar paslaugą bus įmanoma įsigyti;
- padidėjusi finansinių veiksmų kontrolė, siekiant išvengti per didelių skolų, bankroto ir finansinės priklausomybės bei užsitikrinant ekonominį saugumą;
- įgyjamas laisvės nuo finansinių rūpesčių jausmas, kuris atsiranda žvelgiant į ateitį, leidžiant pinigus ir siekiant ekonominių tikslų (Rutkauskas, 1999, p.52).

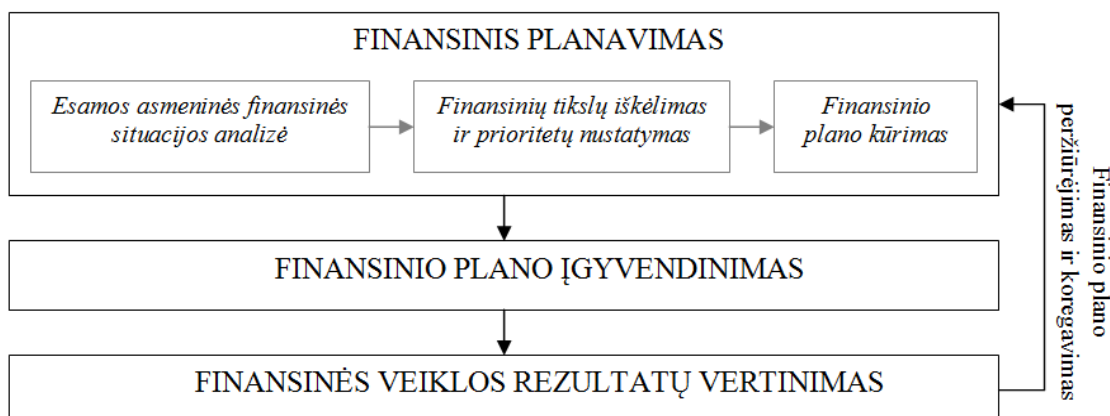
Susisteminius pateikiami autorių (Jurevičienė, Klimavičienė, 2008, Hallmann, Rosenbloom 2003, Rutkauskas, 1999) analizuojami pagrindiniai asmeninių finansų planavimo etapai yra:

1. Informacijos rinkimas ir esamos asmeninės finansinės situacijos analizė. Pirmiausiai renkama vidinė informacija: fiksuojamos pajamos, išlaidos, sukauptas turtas, įsipareigojimai, turimos investicijos, draudimo sutartys ir pan. Šis pirmas žingsnis gali užtrukti, nes siekiant padaryti validžias išvadas reiktų surinkti kelių mėnesių duomenis. Surinkus duomenis yra svarbus asmens finansinis raštingumas, kad būtų galimybė atlikti esamos finansinės būklės analizę. Neturint reikalingų žinių, reiktų išsiaiškinti pagrindinius apskaitos principus, įgyti finansų analizės žinių, pasirinkti tinkamą programą ir sudaryti asmeninį (šeimos) biudžetą.
2. Finansinių tikslų iškėlimas. Nustatomi asmens ar šeimos trumpalaikiai ir ilgalaikiai tikslai, atsižvelgiant į sudarytą biudžetą ir esamus poreikius. Autoriai pabrėžia šio etapo svarbą, nes nuo tikslų priklauso tolesnio plano rengimas ir finansų planavimo rezultatai. Tikslų iškėlimas atlieka ir psichologinį vaidmenį, kadangi turėdamas konkrečius tikslus asmuo yra labiau

motyvuotas laikytis sudaryto plano, išsikeltų tikslų siekimas apsaugo nuo nenumatytų ir nebūtinų išlaidų.

3. Finansinio plano kūrimas. Šiame etape svarstomos galimybės ir priimami sprendimai, kaip padidinti pajamas, mažinti ir tinkamai paskirstyti išlaidas, numatomi būsimi reikšmingi pirkimai, nustatoma kiek lėšų galima sutaupyti ir sudaroma investavimo strategija. Įvertinama asmens rizikos tolerancija, kokią riziką adekvatu prisiimti, kad būtų pasiekti finansiniai tikslai.
4. Finansinio plano peržiūra, kontrolė ir koregavimas. Planą būtina peržiūrėti, kadangi asmens gyvenimo aplinkybės nuolat keičiasi (ekonominės situacijos pasikeitimas, darbo pakeitimas, santuoka, vaikų gimimas, skyrybos, mirtis ir t.t.), patikrinti ar planas atitinka realią situaciją, kontroliuoti ar nebuvo nukrypimų nuo plano. Peržiūrėjus ir nustačius neatitikimų, planas koreguojamas.

Finansinio planavimo procesas apima asmeninių tikslų pavertimą specifiniais planais ir galiausiai konkrečiomis priemonėmis tiems planams įgyvendinti. Matyti, kad šiuo atveju finansinio planavimo procesas apima visą asmeninių finansų valdymo procesą.

2 pav. Asmeninių finansų valdymo procesas

Šaltinis: adaptuota pagal Jurevičienė, Klimavičienė, 2008, p. 25, Rutkauskas, 1999, p. 53.

Asmeninių finansų valdymas pradedamas asmeninių finansų planavimu (žr. 2pav.), kuris kaip vienas iš svarbiausių asmeninių finansų valdymo etapų dar skirstomas į atskirus žingsnius. Pirmiausia išanalizuojama esama finansinė situacija ir naudojantis jos duomenis nusistatomi realūs finansiniai tikslai – tiek trumpalaikiai, tiek ilgalaikiai, išskiriant svarbesnius ir mažiau svarbius. Išanalizavus padėtį ir nusistačius tikslus, sukuriamas finansinis planas. Kaip minėta, planavimo procesas savo turiniu yra labai plati ir sudėtinga asmeninių finansų valdymo dalis. Sukurtas planas įgyvendinamas pasirinktomis priemonėmis ir būdais, tačiau sudėtinga yra ne tik sukurti įvairiapusį planą, bet ir jo

laikytis, nenukrypti nuo jo. Pasiektus rezultatus reikia periodiškai (pavyzdžiui, kas mėnesį) palyginti su planu ir esant reikalui koreguoti.

Asmeniniai finansai yra paskirstomi ir naudojami (pajamos tampa išlaidomis ir santaupomis) patenkinant gyvenimo poreikius, tačiau žmonių poreikiai yra beribiai. Siekiant patenkinti kuo daugiau poreikių, reikia valdyti asmeninius finansus. Vienas iš gyvenimo kokybės matų yra finansinė gerovė, kuri gali būti pasiekta pasitelkus asmeninių finansų valdymą, turint pakankamą finansinį raštingumą. Asmeninių finansų valdymo pradžia – pajamų ir išlaidų kontrolė, biudžeto sudarymas ir esamos asmeninės finansinės situacijos analizė. Išskirti finansiniai tikslai padeda sudaryti finansinį planą, kuris turi būti kontroliuojamas, peržiūrimas ir koreguojamas, kadangi su laiku tikslai ir poreikiai kinta. Asmeninių finansų planavimo procesas turinio požiūriu apima vartojimo ir taupymo, skolų, draudimo, investicijų, pensijos, nekilnojamo turto, pajamų mokesčio ir karjeros planavimą, kurie susiję su viso gyvenimo strategija.

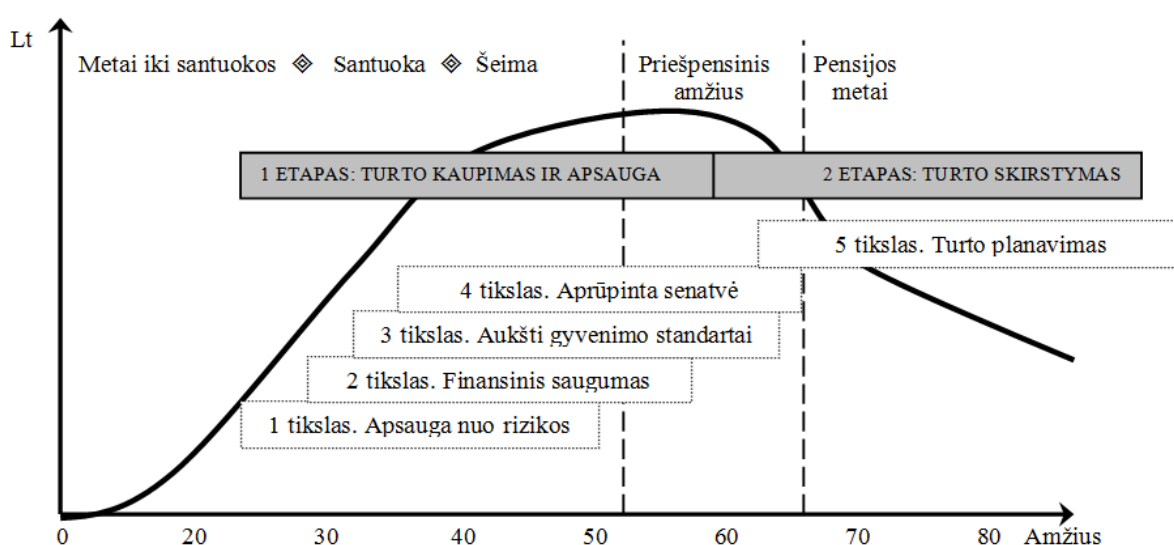
1.2. Gyvenimo ciklas ir finansų paskirstymas

Britų ekonomisto J. M. Keynes 1936 m. pristatytos absoliučiąjų pajamų hipotezės pagrindinė idėja – vartojimas priklauso nuo esamo pajamų lygio. Individo disponuojamos pajamos yra vartojimo ir taupymo suma. Keynes nuomone, kai didėja namų ūkių pajamos, didėja ir jų išlaidos, bet ne tiek pat, kiek didėja pajamos. Pagal šią teoriją didėjant pajamoms individai didesnę jų dalį taupo, o asmenys disponuojantys didesnėmis pajamomis taupymui gali skirti didesnę pajamų dalį nei gaunantys mažesnes pajamas. Vartojimo išlaidos yra tiesiogiai proporcingos einamosioms pajamoms, ši hipotezė pasiteisina tik trumpuoju laikotarpiu. Padidėjus pajamoms vartojimo išlaidos nepadidėja tik laikinai, nes augant pajamoms didėja ir žmonių poreikiai. 1957 m. M. Friedman prieštaravo Keynes nuomonei ir suformulavo nekintamų pajamų hipotezę, kurios esmė yra ta, kad asmens pajamos tariamai susideda iš dviejų dalių: viena – pastovioji, kita – laikina, kur pastovioji yra lemiamas veiksnys priimant vartojimo ir taupymo sprendimus. Vartojimo sprendimus individai priima atsižvelgdami į nuolatinės pajamas, o ne į laikinas t.y. dabartines, todėl šių pajamų svyravimas nesukelia vartojimo pokyčių. Tokia elgsena žmonės siekia nuolatinio vartojimo lygio per visą gyvenimą ir sutaupyti ne tik sau, bet ir savo palikuonims.

Treji metai prieš paskelbiant Friedman šią nuolatinių pajamų teoriją, F. Modigliani 1954 m. pristatė gyvenimo ciklo hipotezę, kuri nustatė, kad vartojimą lemia ne tik esamos, bet ir numatomos pajamos, o namų ūkiai siekia maksimizuoti būsimo vartojimo naudingumą. Pagal šią teoriją žmogaus pajamos visą jo gyvenimą kinta: gyvenimo ir darbo veiklos pradžioje jos yra mažesnės, nes dar neįgyta kvalifikacija, vėliau jos padidėja, o profesinės veiklos ir gyvenimo ciklo pabaigoje dėl mažesnių galimybių dirbti vėl sumažėja. Priešingai nei Friedman hipotezėje, vartotojų gyvenimas yra baigtinis:

naudotojas iki pensijos taupo ir kaupia turtą, o vėliau jį išleikvoja vartojimui. Išlaidos turėtų būti maždaug vienodos visą gyvenimą, tik gyvenimo ciklo pradžioje, kai išlaidos didesnės už pajamas (įsigyjamas būstas, kuriama šeima), tenka skolintis, o kai pajamos didžiausios, dera atiduoti ankstesnes skolas ir kaupti pinigus senatvei arba laikui, kai pajamos gali sumažėti, kad būtų galima išlaikyti tą patį vartojimo lygį. Deja, žmogus dėl ekonominių psichologinių ar socialinių priežasčių ne visada taiko šią teoriją priimdamas kasdienes sprendimus (Jurevičienė, Gausienė, 2010).

G. M. Gordon individo finansinio gyvenimo ciklą vaizduodamas grafiškai suskirsto jį į du etapus ir pateikia penkis tikslus (žr.3 pav.). Jis teigia, kad egzistuoja tipinis finansinio gyvenimo ciklas, nors finansiniai tikslai per žmogaus gyvenimą kinta.

3 pav. Individo finansinio gyvenimo ciklas ir finansiniai tikslai

Šaltinis: Jurevičienė, Klimavičienė, 2008, p. 27.

Pirmasis finansinis tikslas yra apsisaugoti nuo rizikos dviem būdais: susikuriant atsargos fondą bei apsidraudžiant gyvybę, sveikatą, turtą ir panašiai. Antrasis tikslas yra pasiekti finansinį saugumą sau ir šeimai, užsitikrinant finansinius išteklius naujiems šeimos nariams, šeimos narių išsilavinimui, būsto, automobilio įsigijimui ir taip toliau. Trečiasis tikslas apibūdina patogų gyvenimą, kurio sąvoka apima atostogas, narys klubuose, pramogas ir atsipalaidavimą, antrą būstą, papildomus automobilius bei papildomą laisvę nuo darbo savo interesams. Ketvirtas individo finansinis tikslas yra finansiškai nepriklausoma ir patogi senatvė, pragyvenimo standartais ne prastesnė už darbo metus. Penktasis tikslas reiškia tikslingą per gyvenimą sukaupto turto paskirstymą (Jurevičienė, Klimavičienė, 2008, p. 27).

Praktikoje pasitaiko ir dar vienas finansinis gyvenimo etapas, tai yra vadinamoji finansinė pensija, kai dėl finansinių išteklių trūkumo tenka pradėti tenkinti tik pagrindinius natūralius žmogaus poreikius ir atsiranda būtinybė naudoti sukauptas atsargas (Činauskaitė, 2006).

R. L. Tackabury išskiria keturis finansinio gyvenimo etapus: pirmieji, kaupimo, saugojimo metai ir „deglo“ perdavimas. Pirmaisiais metais žmonės prisiima daug skolinių įsipareigojimų, norėdami pagerinti gyvenimo kokybę, kai kurie turi studijų paskolų arba dar studijuoja, daugelis taupo savo pirmajam būstui. Labai svarbu šiuo etapu apsaugoti pajamas, pradėti taupyti ir planuoti sukaupti likvidaus turto, tinkamas metas apsidrausti gyvybę ir draudimu nuo nelaimingų atsitikimų. Kaupimo metais dauguma žmonių stengiasi įtvirtinti save finansiškai, dalis jų jau yra sukaukę turto, nuomos mokesčius pakeičia būsto paskolų įmokos ir taip kuriamas nuosavas turtas. Būtina sudaryti kaupimo pensijai sutartis, susipažinti su investavimo objektais, kaupti vaikų, jei jie planuojami, studijoms. Saugojimo metais dauguma žmonių susirūpinę tokių pačių ar panašaus lygio pajamų išlaikymu pensiniame amžiuje. Tai laikas, kai nebėra skolinių įsipareigojimų, tad dauguma žmonių gali atidėti dalį pajamų. „Deglo“ perdavimo etapu žmonės gerai pasiruošę pensiniam amžiui ir sukaukę turto, todėl mažoma turto perdavimą ateinančioms kartoms (Jurevičienė, Klimavičienė, 2008, p. 28).

Asmeninių finansų konsultantė L. Wahlgren (2006) pradiniam kliento apklausos procese nustato laipsnį, pagal kurį klientas atitinka arba nukrypsta nuo vieno iš šių finansinio gyvenimo ciklo etapų: ankstyvų pajamų etapas (nuo 20 iki 35-40 metų), pastovių pajamų etapas (nuo 35-40 iki 55 metų), priešpensinis ir pensijos etapai. Ankstyvų pajamų etapo metu žmonės moka studijų paskolas, yra orientuoti į trumpalaikius ir vidutinės trukmės taupymo tikslus, siekia įsigyti automobilį ar būstą, galvoja apie kaupimą vaikų studijoms. Prisiimama aukšta rizika pensijoms kaupti. Pastovių pajamų etapu tampa labai svarbus taupymas vaikų studijoms. Šiame etape labai sumažėja akcijų dalis klientų portfeliuose. Priešpensiniu etapu turtas valdomas konservatyviai. Pensijos etapu svarbiausiu klientų klausimu tampa pinigų srutai, daug dėmesio skiriama sveikatai ir jos problemoms, planuojamas turto naudojimas ir palikimas.

Amerikos koledžo docentas R. Dulisse (2008) asmens gyvenimo ciklą skirsto panašiai kaip ir L. Wahlgren. Jis gyvenimo ciklą taip pat skiria pagal žmonių amžių, tik išskiria vienu etapu, skirtu kaupimui, daugiau: ankstyva karjera (žmonės iki 35 metų, akcentuojamos kaupimas ir išlaidos namų pirkiniams, pradedama kaupti vaikų švietimui, kaupimas nenumatytiems atvejams, dėmesys šeimos saugumui), karjeros vystymas (35-50 metų žmonės, akcentuojamas poreikis didinti pajamas, intensyvesnis kaupimas vaikų švietimui, svarbus investicijų ir draudimo tikslai), didžiausias kaupimas (nuo 50 iki 58-62 metų, akcentuojamas pagrindinių planavimo tikslų pasiekimas, didžiausios turto kaupimo galimybės), priešpensinis amžius (3-6 metai prieš planuojamą išėjimą į pensiją, akcentuojamas investicijų rizikos mažinimas, pastoviųjų pajamų poreikis, planuojamos pensijos pajamų paskirstymas didelį dėmesį skiriant mokesčiams) ir pensinis amžius (nuo 62-66 metų, akcentuojamas poreikis patogiai gyventi, perkamosios galios ir turto išsaugojimas, palikimo planavimas).

Gyvenimo ciklą galima suskirstyti į tris stambias grupes: pagrindinio turto užtikrinimas (iki 45 metų), turto ir santaupų kaupimas (iki 65 metų) ir turto paskirstymas (nuo 65 metų). Pirmojo etapo pradžioje asmuo baigia mokslus, pradeda karjerą ir uždirba pajamas, kuria šeimą, įgyja pagrindinį turtą. Šis etapas daugiausia yra susijęs su išlaidomis (mokamos paskolos už mokslą, automobilį, būstą ir pan.) gyvenime reikalingam turtui įgyti, etapo esmė užsitikrinti finansinį saugumą. Priklausomai nuo generuojamų pajamų šis etapas gali baigtis ir ankstesniame amžiuje. Įgijus turtą ir aprūpinus šeimą prasideda antrasis etapas – kaupimas sau. Teigiama, kad šiame etape daugiausiai uždirbama ir kaupiama pensijai. Trečiajame etape, palaikant tokį patį vartojimo lygį, naudojamos sukauptos lėšos ir turtas perleidžiamas palikuonims (Family Economics & Financial Education, 2010).

Tipiniam finansiniam gyvenimo ciklui būdingi tokie tikslai, kaip poreikis apsaugoti šeimą nuo rizikos, kaupti turtą, pasiruošti senatvei, paskirstyti turtą. Gyvenimo situacija (šeiminė padėtis, užimtumas, amžius, išlaikomų asmenų skaičius, ekonominė situacija, išsilavinimas, sveikata ir kita) nulems finansinę padėtį ir reikalavimus konkrečiu gyvenimo ciklo etapu. Gyvenimo ciklas lemia investicinius sprendimus: kuo ilgesnis investavimo horizontas, tuo daugiau investuojama rizikingiau. Jaunesni investuotojai, kuriems iki pensijos likę dar daug metų, investuos daugiau į akcijas, senstant ir trumpėjant investicijų horizontui verta būti konservatyvesniam, mažinti akcijų dalį portfelyje. Finansiniame gyvenimo cikle svarbu tai, kaip žmonės paskirsto sukauptą turtą pagal skirtingas turto rūšis, tokias kaip akcijos, obligacijos, investiciniai fondai, nekilnojamasis turtas ir panašiai, nes tai gali lemti jų finansinį saugumą. Standartinis gyvenimo ciklo modelis vaizduoja žmonių sukaupto turto per gyvenimo ciklą kreivę varpo formos: darbingais gyvenimo metais turtas kaupiamas, o pensiniame amžiuje išleidžiamas, tačiau finansinio turto dalies, įeinančios į namų ūkio bendrą turtą, kreivė yra visiškai priešinga – finansinio turto dalis mažėja didėjant individo amžiui, o artėjant pensijos laikotarpiui ima didėti (kreivė yra „U“ formos). Saugių finansinių investicijų dalis portfelyje per gyvenimo ciklą kinta pagal „U“ formos kreivę, tačiau, nors rizikingų investicijų pasirinkimo tendencijos nėra tokios aiškios, jų dalis bendroje turto struktūroje per gyvenimo ciklą kinta labiau pagal varpo formos kreivę (Jurevičienė, Klimavičienė, 2008).

2006 metais Lietuvoje A. Klimavičienės ir D. Jurevičienės atliktu tyrimu nustatyta, kad daugiausia galimybių taupyti turi jauni žmonės (21–30 amžiaus grupė). Čia daugiau negu kitose amžiaus grupėse tokių, kurie taupyti gali atidėti 21 % ir daugiau pajamų. 31–40 metų amžiaus grupėje dažniausiai (39,1 % taupančiųjų) atidedama nuo 10 iki 20 % pajamų. Kuo žmonės vyresni, tuo mažesnės galimybės atidėti didelę dalį pajamų. 41–60 metų amžiaus grupėje didžiąją dalį (55,6 %) sudaro asmenys, atidedantys taupyti mažiau kaip 5 % pajamų. Nors remiantis gyvenimo ciklo teorija, daugiausiai taupyti gali skirti vidutinio amžiaus žmonės, kurie jau išaugino ir išmokslino vaikus, išmokėjo būsto paskolas, tačiau Lietuvoje atliktas tyrimas šios tendencijos nepatvirtino. Greičiausiai to priežastis – žinių apie investavimo galimybes trūkumas, nors gali būti ir per vėlai įgytos būsto

paskolos, o atskirais atvejais gali būti, kad vyresni žmonės ima paskolas, siekdami padėti savo vaikams.

Gyvenimo ciklo hipotezė sukurta bandant perprasti žmonių vartojimo ir taupymo elgseną, kurią paaiškina žmonių motyvai elgtis tam tikru būdu. Žinoma taupymo veiksniams didelę įtaką turi ekonominiai, socialiniai ir politiniai įvykiai šalyje, pirmiausia politinis ir socialinis stabilumas, tačiau gali būti išskiriami tokie pagrindiniai asmeniniai žmonių taupymo motyvai:

- sukurti pinigų atsargas nenumatytiems atvejams – prevencinis, atsargumo motyvas,
- iš anksto pasirengti ateičiai – gyvenimo ciklo motyvas,
- gauti palūkanas ir didinti ekonominę naudą – nepastovumo motyvas ateityje,
- stabiliai didėjančios išlaidos – gerovės kilimo motyvas (Rakauskienė, Bikas, 2007).

2008 m. Lietuvoje atliktas individų taupymo elgsenos aspektų tyrimas išryškina, kad jaunų asmenų motyvai taupyti yra išsilavinimui, laisvalaikiui, medicinos apsaugai ir vaikams, vyresnio amžiaus grupė (31–40 m.) pradeda taupyti pensijai, o vyriausieji taupo nenumatytoms situacijoms ir „juodai dienai“. Tyrimas parodė, kad ilgalaikis taupymas priklauso nuo gyventojų amžiaus ir pajamų. Tipinis individas, kuris planuoja santaupas ir investicijas yra 31–40 m. vyras, turintis aukštąjį išsilavinimą ir gaunantis dideles pajamas. Investavimą trumpuoju laikotarpiu propaguoja taip pat aukštąjį išsilavinimą turintys ir didesnes pajamas gaunantys vyresni 41–50 metų vyrai. Ilgo laikotarpio taupymo įpročiai priklauso nuo respondentų amžiaus, jauni respondentai nesirūpina tapymu pensijai, vyresni respondentai, turintys daugiau gyvenimo patirties, taupo tiek kiek gali nenumatytoms situacijoms. 40 proc. respondentų neturi finansinių galimybių taupyti, tai apibūdina neoptimistišką finansinę situaciją Lietuvoje (Jurevičienė, Bikas, 2008).

Taupymo ir investavimo procesai – dabarties ir ateities ryšys, nes taupant ir investuojant dabar yra sukuriama vartojimo sąlygos ateičiai. Siekiant išskirti santaupų kaupimo motyvus tikslinga skirti santaupas ilgalaikiam ir trumpalaikiam vartojimui. Daugelis vertingų daiktų, vykdydami vertės išsaugojimo funkciją, tenkina ir kasdienius vartojamuosius poreikius (brangus įsigytas būstas prestižinėje miesto dalyje išsaugo vertę, ji gali net žymiai padidėti, tačiau kol šiame būste yra gyvenama ir neketinama jo parduoti, negalima traktuoti kaip investicijos, jis atitinka tik vartojimo poreikius). Santaupos atidėtam (ilgalaikiam) vartojimui įsigyjant materialųjį turtą, apibūdina ne vertingų daiktų saugojimą, o į juos įdėtų lėšų didinimą. Todėl aukščiausia santaupų forma yra finansinis turtas – investicijos (Rakauskienė, Bikas, 2007).

Investavimas yra gyvenimo trukmės procesas ir kuo anksčiau pradėtas, tuo labiau tikėtina, kad bus sėkmingas. Pirmasis jo etapas apima taupymo įpročių formavimą (nesvarbu, ar taupoma senatvei, ar naujam būstui, ar atostogoms, visada susiduriama su taupymu), kuris yra pagrindas, garantuojantis, kad ateityje vartojimas nebus mažesnis už tą, kuris asmeniui yra priimtas kaip gyvenimo standartas. Pradėjus taupyti tenka priimti investavimo sprendimus – nepaisant to, kokio amžiaus pradėdama

investuoti, svarbu išsikelti investavimo tikslus, numatyti, kiek laiko prireiks jiems pasiekti ir kokia rizika būtų priimtina. Priėmus šiuos sprendimus bus aišku, ar santaupos bus investuojamos į pajamas, generuojančias investavimo priemones ar tas priemones, kurios orientuotos į investicijų vertės augimą. Jei taupoma pensiniam amžiui, pajamos nėra aktualios, tad svarbus vertės augimas. Pajamas generuojančios investavimo priemonės taps aktualesnes pensinio amžiaus metu. Visos investavimo priemonės yra mažiau ar daugiau rizikingos. Vertinant riziką labai svarbu pasverti norą uždirbti tam tikrą grąžą ir galimybes toleruoti kainų svyravimus. Šiuo atveju labai svarbus investicijų horizontas: kuo didesnis investicijų horizontas, tuo didesnė gali būti ir prisiimama rizika, ir atvirkščiai, todėl didėjant asmens amžiui, mažėja prisiimama rizika, tai yra akcijų dalis investiciniame portfelyje. Rizikingos investicijos su asmens amžiumi mažėja ir dėl to, kad didėjant amžiui, didėja ir bendras sukauptas turtas, kuris užtikrina esamą ir būsimą asmens gerovę, kurios nebenorima prarasti (Bodie, 2007).

Vienos iš svarbiausių investavimo charakteristikų – laikas, vertė ir rizika. Svarbiausias investavimo vyksmo principas – turto vertė kinta laike, tai yra tas pats turtas įvairiais laiko momentais gali turėti skirtingas vertes. Investuojant laikas yra labai svarbus: kuo anksčiau investuojama, tuo ilgiau investuoti pinigai turi galimybę didėti dėl to, kad prie investuotos sumos periodiškai pridedamos uždirbtos palūkanos, o tolimesnės palūkanos skaičiuojamos nuo šios didesnės sumos. Kuo suma darosi didesnė – tuo didesnis augimo potencialas, todėl kuo anksčiau pradedama investuoti, tuo daugiau uždirbama iš palūkanų perskaičiavimo. Svarbiausias investuotojo rūpestis – pasirinkti tokius vertybinius popierius, kurie geriausiai atitiktų jo poreikius ir galimybes. Investavimo poreikių gali būti daug: turto didinimas ir saugojimas nuo nuvertėjimo, mažesnių mokesčių privalumai, turto diversifikavimas, investicijų likvidumas. Atsižvelgiant į poreikius, pasirenkama investicija, kuri susijusi su tam tikra rizika. Jei žadamas didelis pelningumas, ir rizika bus neišvengiamai didesnė. Rizika turi ir savo privalumą – ją suprantančiam ir tinkamai valdančiam investuotojui tai reiškia galimybę gauti didesnę grąžą (Bodie, 2009).

Rizikos valdymo priemonė yra investicijų diversifikavimas, kuris padeda sumažinti vertybinių popierių rinkinio (investicinio portfelio), kurį investuotojas planuoja įsigyti ar yra įsigijęs, riziką. Investicijų diversifikavimo esmė – viso investicijų rinkinio rizika yra mažesnė negu kiekvienos investicijos atskirai. Jei investuojama į kelių rūšių akcijas, tai didesnė tikimybė, kad atpigusių akcijų vertės sumažėjimą kompensuos pabrangusios akcijos, tai yra bendra portfelio rinkos vertė labai nesumažės. Kadangi tikėtinas investicijų pelningumas ir rizika yra tarpusavyje glaudžiai susiję, tai išskaidant riziką, tai yra ją sumažinant, sumažinama ir galimybė daug uždirbti (arba patirti didelius nuostolius). Kuo įvairesnis ir į daugiau investicijų (tiek tarp skirtingų finansinio turto grupių, tiek toje pačioje finansinio turto grupėje) išskaidytas investicinis portfelis, tuo mažiau jo rinkos vertė reaguoja į trumpalaikius rinkos svyravimus. Svarbu žinoti, jog diversifikavimas negarantuoja, kad investuotojas

nepatirs nuostolių. Net ir labai protingai ir sumaniai diversifikavęs savo investicijų portfelį, jis niekada nesumažins rizikos iki nulio. Galima sumažinti investicinę riziką, susijusią su tam tikru vertybiniu popieriumi (nesisteminę riziką), bet visuomet lieka rinkos rizika (sisteminė rizika) (Investavimo menas, 2010).

Kiekvienas investavimo procesas prasideda nuo investavimo tikslų formulavimo, kurio metu įvertinami turimi laisvi ištekliai, apibrėžiamas investavimo horizontas. Toliau atliekama investavimo proceso analizė (investicinė analizė), kurios tikslas preliminariai parinkti investavimo priemonės, atitinkančias investavimo tikslus, kurias investuotojas gali įvertinti, palyginti ir su kuriomis jis realiai gali vykdyti sandorius. Po pradinės atrankos investuotojas turi kruopščiai išanalizuoti atrinktų priemonių investavimo savybes (pelningumą, riziką), prognozuoti būsimas kainas ir pelningumą (fundamentinė ir techninė analizė). Paprastai po analizės eina investavimo strategijos kūrimo etapas, kai investuotojas turi nuspręsti, kokius vertybinius popierius jis ketina pirkti, kada turi juos parduoti ir panašiai. Strategijos pagrindu sudaromas optimalus, tai yra pelningumo ir rizikos atžvilgiu geriausias portfelis. Portfelio valdymo efektyvumas vertinamas atsižvelgiant į investavimo tikslus, o svarbus rodiklis yra pajamingumas (Rutkauskas, Martinkutė, 2007).

Asmuo, prieš investuodamas savo santaupas, turi įsitikinti, kad jo gyvenimiški poreikiai patenkinti, o investuoti skirtų lėšų visą investicijų horizontą neprireiks kasdieniniams poreikiams tenkinti, todėl prieš nusprendžiant reikia:

- turėti pastovių pajamų ar santaupų, kurias naudojant nepreiktų investuotos sumos (jei situacija būtų nepalanki investicijas parduoti);
- investicijų kryptį ar rūšį pasirinkti atsižvelgiant į planuojamą investavimo laikotarpį – kuo labiau gali svyruoti turto, į kurį investuojama, kaina, tuo ilgesnį investavimo laikotarpį reikia pasirinkti;
- numatyti investuojamų pinigų panaudojimo paskirtį. Jei tai yra svarbūs pinigai (jų reikės gana greitai ir svarbiems dalykams – pensijai, gydymui, vaikų mokslui), nerekomenduojama rinktis pačių rizikingiausių ar vien tik rizikingiausių investicijų;
- įvertinti sau priimtina riziką. Jei nepriimtina tai, kad investuota suma gali sumažėti, investavimas atneštų daugiau žalos negu naudos (Andriukaitis ir kt., 2009).

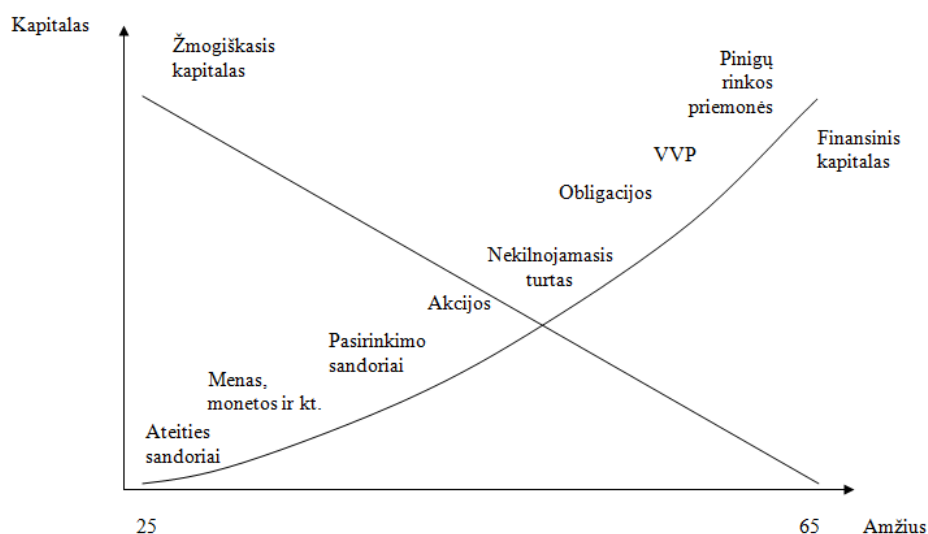
Įvertinus savo finansines galimybes investuotojui reikėtų nustatyti investavimo tikslus (konkretų investavimo periodą, apimtį, formas, patikimumą ir riziką, juos susiejant su laukiamų investicijų pajamingumu) ir tuomet, prieš pasirenkant finansines priemones, jas būtina įvertinti pagal investavimo tikslus (Rutkauskas, Stankevičius, 2006).

Remiantis Lietuvos Respublikos finansinių priemonių rinkų įstatymo 3 straipsnio 4 dalimi pagrindinės finansinės priemonės yra tokios:

- Perleidžiamieji vertybiniai popieriai;

- Pinigų rinkos priemonės– priemonės, kuriomis paprastai prekiaujama pinigų rinkoje – išdo vekseliai, indėlio sertifikatai, bendrovių išleisti trumpalaikiai skoliniai įsipareigojimai ir kita, išskyrus mokėjimo priemones;
- Kolektyvinio investavimo subjektų vertybiniai popieriai;
- Su vertybiniais popieriais, valiutomis, palūkanų normomis ar pajamingumu, biržos prekėmis susieti pasirinkimo, ateities, apsikeitimo, išankstiniai palūkanų normos sandoriai ir kiti išvestiniai susitarimai, taip pat kitos išvestinės priemonės, finansiniai indeksai ir priemonės, už kurias gali būti atsiskaitoma grynaisiais pinigais arba prekėmis;
- Kredito rizikos perkėlimo išvestinės priemonės;
- Finansiniai susitarimai dėl skirtumų.

Ketvirtame paveiksle pateiktas finansinio ir žmogiškojo kapitalo santykis per darbingus žmogaus gyvenimo metus (nuo 25 m. iki 65 m.). Jauni investuotojai turi naudoti žmogiškąjį kapitalą, t.y. dirbdami generuoti pajamas, palaipsniui investuojant ir didėjant finansiniam kapitalui bei jo teikiamai grąžai, atitinkamai mažėja poreikis eikvoti savo žmogiškąjį kapitalą. Chen ir kt. modelis papildytas skirtingomis investavimo priemonėmis pagal Kancerevyčiaus (2009) siūlomą investavimo priemonių rizikos ir grąžos priklausomybę nuo labiausiai rizikingų ir didžiausią grąžą generuojančių ateities sandorių iki mažiausiai rizikingų, bet mažiausią grąžą garantuojančių pinigų rinkos priemonių (paveiksle nėra įtraukti investiciniai fondai, kadangi jų pelningumas ir rizika priklauso nuo to, iš kokių priemonių jie sudaryti). Pagal gyvenimo ciklo hipotezę jauni asmenys, turintys ilgą investavimo horizontą, investuoja į rizikingus ir didelę grąžą generuojančius vertybinius popierius, vėliau investavimo priemonės keičiant į mažiau rizikingas, galiausiai pasiekus pensinį amžių investavimo priemonės teoriškai reikia pakeisti į visiškai nerizikingas priemones, nes jau sukauptas pakankamai didelis finansinis kapitalas, kuris bus naudojamas įprastam vartojimui.

4 pav. Investavimo priemonės ir tikėtinas finansinis ir žmogiškasis kapitalas

Šaltinis: adaptuota pagal Kancerevyčius, 2009, Chen et al., 2006.

Pagal finansinio gyvenimo ciklo hipotezę pasiekus pensinį amžių palaipsniui finansinis kapitalas transformuojamas į vyriausybės vertybinius popierius ir pinigų rinkos priemones, nes pinigų rinkos priemone laikytina tokia priemonė, kuria galima per trumpą laiką ir be nuostolių investuotą kapitalą paversti pinigais. Pinigų rinkos priemonėmis laikomi gryniesi pinigai, indėliai bankuose, išdo vekseliai, pinigų rinkos fondų vienetai. Pinigų rinkos priemonės yra trumpalaikės investicijos, todėl mažai tikėtina, kad per trumpą investavimo laikotarpį rinkos kaina nenumatyta, kad nepalankia kryptimi. Būdinga rizika maža, būsimos pajamos žinomos iš anksto, bet pajamingumas taip pat nedidelis, tačiau šios priemonės padeda apsaugoti sukauptą kapitalą nuo infliacijos. Pinigų rinkos fondas – tai minimalios rizikos investicinis fondas, investuojantis daugiausia į trumpo termino obligacijas ir indėlius, kurių vidutinė trukmė negali būti ilgesnė kaip 1 metai. Pinigų rinkos fondai gali būti sudaryti iš skolos vertybinių popierių, pinigų rinkos priemonių, kuriomis prekiaujama reguliuojamose rinkose, investicinių fondų vienetų, neinvestuojančių į nuosavybės vertybinius, trumpesnio nei 12 mėnesio termino indėlių, išvestinių finansinių priemonių, skirtų fondo rizikai valdyti ar pelningumui didinti. Minėtas priemonės gali naudoti įvairaus amžiaus asmenys investicinio portfelio likvidumui užtikrinti (Bivainis, Volodzkienė, 2011).

Tradiciškai investicinį portfelį sudaro dvi turto klasės – akcijos ir obligacijos. Paprastai tikimasi, kad ilgesniu laikotarpiu akcijos užtikrins didesnę grąžą, o obligacijos daugiausia naudojamos portfelio rizikai kontroliuoti. Portfelio struktūra sudaroma priimant strateginį sprendimą, kokia turto dalis ilgesniu laikotarpiu turėtų būti investuojama į akcijas, o kokia – į obligacijas. Ir finansų teorija, ir praktika rodo, kad per ilgesnį laikotarpį akcijų pelningumas yra didesnis nei kitų turto klasių. Tradicinis portfelis tinkamas konservatyviems investuotojams, tik būtina atsižvelgti į tai, kad kuo didesnė portfelio dalis investuojama į akcijas, tuo didesnė portfelio rizika (Investavimo menas, 2010).

Pagal gyvenimo ciklo teoriją artėjant priešpensiniam amžiui (maždaug nuo 50 - 55 m.) reiktų pradėti palaipsniui mažinti akcijų dalį portfelyje keičiant akcijas į obligacijas, kadangi obligacijos užtikrina jų savininkui reguliarių fiksuotų pajamų gavimą ir termino pabaigoje tam tikrą išpirkos kainą (paprastai lygią nominaliai vertei). Pajamos iš obligacijų paprastai mažesnės nei iš kitų rūšių vertybinių popierių, tačiau jos mažiau priklauso nuo konjunktūrinių ir ciklinių svyravimų negu pajamos iš akcijų ir bankroto atveju skolos vertybinių popierių savininkai turi pirmenybę prieš akcininkus gauti likviduojamos bendrovės turto dalį. Mažinant akcijų dalį portfelyje galima jas keisti į su akcijomis susietomis obligacijomis. Paprastai šios obligacijos siejamos su pasaulyje gerai žinomais akcijų indeksais. Skirtingai nuo tiesioginių investicijų į akcijas, investicijos į su akcijomis susietas obligacijas yra apdraustos: emitentas garantuoja, kad, net ir nukritus akcijų indekso vertei, šių obligacijų išpirkimo metu jų savininkams bus išmokėta ne mažiau nei obligacijų nominali vertė (Andriukaitis ir kt., 2009). Optimali portfelio sudėtis pensijos kaupimo etape ir paskirstymo etape turi

būti skirtinga, kadangi kaupimo etape aktualus yra portfelio augimas, o paskirstymo etape akcentuojama galimybė iš portfelio gauti pajamų. Dėmesys pajamoms lėmė tai, kad dažniausiai būdavo rekomenduojama pensijos portfelį sudaryti iš pajamas teikiančių investicijų objektų, tokių kaip obligacijos, privilegijuotosios akcijos, didelius dividendus žadančios akcijos, indėliai. Pastovių pajamų investicijos tokiu atveju turėtų generuoti stabilų pajamų srautą, kuris būtų pakankamas finansuoti pagrindinius asmens poreikius. Rinkoje atsirado dar gana nauji gyvenimo ciklo fondai, kurie remiasi nuo amžiaus priklausomo investavimo idėja arba nuostata, kad jaunas investuotojas turi didesnę portfelio dalį skirti akcijoms dėl ilgesnio investavimo laikotarpio, o šią dalį mažinti pensiniam amžiui artėjant (Klimavičienė, 2010).

Pastovių pajamų ir didžiausio kaupimo finansinio gyvenimo ciklo etapais, kai gaunamos didelės pajamos (maždaug 40 – 58 m.), yra patraukli investicija į nekilnojamą turtą, kuri apibrėžia tokius investavimo objektus kaip individualūs namai, neapgyvendinti žemės plotai, taip pat įvairus turtas, suteikiantis pajamas jų turėtojams. Investavimas į nekilnojamąjį turtą suteikia nuomos mokesčio pajamas, atskaičiuojant nusidėvėjimą ir įdėto kapitalo prieaugį. Tai yra tokia pajamų gavimo forma, kurios nesuteikia jokios kitos finansinės priemonės – pajamos iš nekilnojamojo turto auga ir tais atvejais, kai nuomos mokestis didinamas pagal infliacijos augimą, nekilnojamojo turto savininką tai patikimai saugo nuo realios pajamų vertės sumažėjimo (Rutkauskas, Stankevičius, 2006, p. 46).

2004 – 2007 m. atliktas tyrimas (Bikas, Laurinavičius, 2009) parodė, kad analizuojamu periodu mažiausiai pelningas buvo tyrime pasirinktas obligacijų fondas, abu nagrinėti akcijų fondai, o didžiausią grąžą užtikrino nekilnojamojo turto investicijos. Galima teigti, kad investicijos į nekilnojamąjį turtą užtikrina didesnę grąžą nei investicijos į finansinius instrumentus. Tyrimas parodė, kad nekilnojamojo turto rinkos grąžos koreliacija su grąža akcijų ir obligacijų rinkose yra silpna ir netgi neigiama. Taigi nekilnojamasis turtas yra tinkamas aktyvas sėkmingai investicijų portfelio diversifikacijai (nekilnojamasis turtas reikšmingai sumažina bendro investicijų portfelio riziką, esant atitinkamam grąžos lygiui, arba padidina jo grąžą esant atitinkamam rizikos lygiui). Autoriai siūlo galimybę nekilnojamąjį turtą pirkti neturint visos reikiamos pinigų sumos imant paskolą ir išnuomoti, tokiu būdu sumažės gaunamos pajamos iš nuomos, tačiau bus įgytas vertingas materialus turtas, kurį bus galima toliau nuomoti ar parduoti pakilus rinkos kainai. Šis investavimo būdas susijęs su didesne rizika, nes daugelis žmonių gali įsigyti nekilnojamojo turto naudodamiesi beveik vien paskolomis, tačiau palūkanų norma gali pradėti kilti, o žmonėms gali pritrūkti pinigų išmokėti paskolas. Ekonomiką apėmus recesijai kyla grėsmė susidurti su likvidumo rizika – kylant palūkanų normai mažiau žmonių gali pasiimti paskolas, sumažėja nekilnojamojo turto paklausa ir galimybė parduoti nekilnojamąjį turtą (Zavanelli, 2004).

Pagal pradinę Modigliani gyvenimo ciklo hipotezę (Jurevičienė, Gausienė, 2010) visas sukauptas turtas suvartojamas, tačiau, kaip buvo aptarta anksčiau, vėliau autoriai išskiria ir pavedimo turto

planavimą ir perdavimą, tokiu atveju nekilnojamas turtas yra tinkama vertė išsauganti investicija. Užsienio autoriai (Kraft, Munk, 2011) pateikia teoriją gyvenimo ciklo pabaigoje nekilnojamąjį turtą (net ir tą kuriame gyvenama) parduoti, o patiems asmenims būstą nuomotis.

Finansinio gyvenimo ciklo pradžioje (maždaug nuo 20 m.) investuotojams, kurie yra pasirengę priimti didesnę riziką ir tikėtis didesnės grąžos iš savo investicijų, tinkama akcijų rinka, kurios istorija tai patvirtina. Per laikotarpį nuo 1900 m. iki 2009 m. pasaulio akcijų rinkų vidutinė reali grąža (akcijų kainų augimas ir reinvestuoti dividendai) siekė 5,2 procento. Tačiau atskirų biržų grąža buvo labai nevienoda – pavyzdžiui, Švedijoje vidutinis metinis rezultatas buvo 7,2 proc., o Italijoje šis rodiklis tesiekė 1,9 proc. Istorija rodo, kad investicijų į akcijas vertė vienais metais gali stipriai kilti, kitais – smarkiai kristi. Tokie svyravimai tik dar kartą patvirtina, kad investavimas į akcijas gali būti labai rizikingas. Investicijų į akcijas grąžą sudaro dividendai ir pačios akcijos vertės didėjimas per investavimo laikotarpį (kapitalo prieaugis). Vertės ir augimo stiliai – tai du pastaraisiais dešimtmečiais didžiausią dėmesį pritraukę investavimo į akcijas stiliai. Vertės įmonės yra stabiliai veikiančios įmonės, mokančios solidžius dividendus, dažnai turinčios tik nedidelę skolinto kapitalo dalį. Jeigu tokių įmonių akcijų kainos ir numatomo pelno rodiklis bei kainos ir nuosavo kapitalo santykis yra mažesni nei kitų biržoje prekiaujamų įmonių, jos laikomos vertės akcijomis. Augimo bendrovės greitai plečiasi, dažniausiai už skolintą kapitalą įsigydamos kitų įmonių. Palankiausiomis sąlygomis išnaudodamos skolintas lėšas jos dažniausiai užtikrina didelę nuosavo kapitalo grąžą, tačiau tuo pačiu metu prisiima didesnę finansinę riziką. Tokiu atveju tikėtinas pelnas akcijai bei kainos ir tikėtino pelno santykis yra didesni nei kitų biržoje prekiaujamų įmonių. Ne vienas rinkos tyrėjas jau yra parodęs, kad per ilgesnį laikotarpį vertės įmonių akcijų grąža yra didesnė nei augimo įmonių – nors tyrėjai dažnai nesutaria, ar šį skirtumą lemia prisiimamos rizikos lygis, ar yra kitų veiksnių (Investavimo menas, 2010).

Investavimas į akcijas reikalauja nemažai finansinių žinių, todėl alternatyva investiciniai fondai investuojantys į akcijas. Akcijų fondų gali būti įvairių: augimo fondai, pajamų fondai, indekso fondai, šakiniai fondai, taip pat gali būti ir mišrūs, kai investuojama įvairiomis proporcijomis pagal fondo investavimo strategiją tiek į akcijas, tiek į obligacijas ir kt. Tačiau investiciniai fondai, kaip ir visos investavimo priemonės, turi ir savo trūkumų: nėra garantijų (negarantuojama grąžinti pinigų, nukritus pasaulio rinkų indeksams), diversifikavimo bauta (diversifikavimas panaikina didelių nuostolių riziką, tačiau taip pat sumažina potencialą uždirbti daug, taip pat neapsaugo nuo nuostolio, jei visose finansų rinkose vyksta nuosmukis) (Kapoor et al., 2008). Fondai turi įvairių išlaidų, pavyzdžiui, investicijų valdymo, rinkodaros, investicinių vienetų platinimo ir pan. Šias ir kitas išlaidas bei mokesčius tiesiogiai ar netiesiogiai padengia investuotojas, t. y. fondo dalyvis. Išlaidų ir mokesčių dydžius nustato fondo valdymo bendrovė. Taip pat taikomi mokesčiai atsiimant investuotą dalį iš investicinio fondo nesulaukus metų, uždarbiui taikomas 15 % pajamų mokestis (Žalgirytė, Guzavičius, 2011).

Svarbiausi fondų pasirinkimo kriterijai (50 proc. sąlygoja investicinio fondo pasirinkimą) yra fondo pelningumas, fondo mokesčiai, fondo rizika, fondą platinanti bendrovė ir jos reputacija. Fondo pasirinkimą įtakoja vienas iš svarbiausių kriterijų – praeities veiklos rezultatai. Fondai, nepasirinkę dideliu pelningumu dabar, vis dar egzistuoja, nes klientai linkę pasirinkti fondus, kurių veikla buvo sėkminga, nežiūrint į tai, kad dabar jų padėtis gali keistis. Mažiausią įtaką fondo pasirinkimui Lietuvos investuotojui daro fondo egzistavimo laikotarpis, draugų, pažįstamų nuomonės ir patarimai, fondo dydis, bendrovės valdomų fondų skaičius (Barkauskienė, Snieska, 2011).

Visuose finansinio gyvenimo ciklo etapuose dalį investicinio portfelio gali sudaryti skirtingi investiciniai fondai, kadangi pasirinkimo spektras pagal įvairius kriterijus yra labai platus. Aukščiau minėta investicija į nekilnojamąjį turtą, nebūtina pirkti paties nekilnojamojo objekto, o tiesiog įsigyti investicinio fondo, kuris lėšas investuoja į nekilnojamąjį turtą vienetų ir tikėtis solidžios grąžos, nes pelningumas įvairiose valstybėse varijuoja nuo 10 proc. iki beveik 73 proc. (Bivainis, Volodzkienė, 2011).

Dar viena investicijų rūšis tinkama pirmaisiais finansinio gyvenimo ciklo metais, ankstyvų pajamų etape, yra alternatyvios investicijos, tai investicijos į meną, monetas, senus automobilius, vyną, knygas ir pan., kadangi šių investicijų vertė didėja laikui bėgant, o jauno žmogaus ilgas investavimo horizontas. Aukso yra klasikinė investavimo forma esant sunkiai ekonomikos būklei – tuomet aukso kainos auga. Aukso įsigyti galima ne tik monetomis, bet ir luitais, kurie yra didelė ir nepasirinkti likvidumu investicija. Investavimo į lydinis ir monetas pagrindiniai pranašumai yra neigiami ir silpna koreliacija su kitomis finansų rinkų priemonėmis, seniausia vertės kaupimo ir materialioji forma. Investicijos į meną susijusios ne tik su verte, didele investavimo rizika, specifinėmis žiniomis, ilgu investavimo periodu, estetikos suvokimu, kritiku, visuomenės požiūriu, bet ir grąža galinčia siekti virš 20 proc. Priešingai nei lyginant su kitomis investavimo priemonėmis, alternatyvių investicijų atveju, sunku apskaičiuoti riziką ir planuojamą grąžą, bei šių priemonių rinka yra ribota, sprendimas parduoti dar nereikia realaus pardavimo (Jurevičienė ir kt., 2012). Zavanelli, investicijų valdymo srityje dirbęs ilgiau nei 30 metų, teigia, kad tie, kurie laiko meno kūrinius, brangenybes, įvairias kolekcijas investicijomis, klysta. Pirma, jos yra nelikvidžios. Antra, jomis spekuliuojama, jų (ypač meno kūrinių) vertė labai priklauso nuo vyraujančių nuomonių. Meno kūriniai ir brangakmeniai yra klastojami. Meno kūrinius ir brangenybes pirkti jis pataria tuomet, jei jie suteikia asmenims džiaugsmo, tačiau nesiūlo laikyti jų investicija – tai daugiau pomėgis. Reuvid (2005) siūlo vyną kaip ilgalaikę investiciją. Investuojant į vyną reikia specifinių žinių, kadangi reikia nusipirkti kokybišką vyną iš gerų vyndarių. Išlaikius vyną mažiausiai 10 metų, jis tampa vertingesniu ir retesniu ir tai didina jo vertę. Tokia investicija gali likti ir kaip vertingas palikimas ateities kartoms, tačiau ją nėra lengva kiekvienam realizuoti rinkoje.

Kadangi žmonių poreikiai yra beribiai, siekiant patenkinti kuo daugiau poreikių, reikia valdyti asmeninius finansus. Vienas iš gyvenimo kokybės matų yra finansinė gerovė, kuri gali būti pasiekta pasitelkus asmeninių finansų valdymą, turint pakankamą finansinį raštingumą. Asmeninių finansų valdymo pradžia – pajamų ir išlaidų kontrolė, biudžeto sudarymas ir esamos asmeninės finansinės situacijos analizė, kuri padeda išsikelti realius finansinius tikslus ir sudaryti finansinį planą. Asmeninių finansų planavimo procesas turinio požiūriu apima vartojimo ir taupymo, skolų, draudimo, investicijų, pensijos, nekilnojamo turto, pajamų mokesčio ir karjeros planavimą, kurie susiję su viso gyvenimo strategija. Finansinis planas turi būti kontroliuojamas, peržiūrimas ir koreguojamas, kadangi asmeninių finansų valdymo procesas su laiku kinta dėl skirtingų asmens tikslų ir poreikių įvairiais gyvenimo etapais yra. Gyvenimo ciklas lemia tiek taupymo, tiek investicinius sprendimus. Finansų planavimas gyvenimo cikle apima investavimą, kuris padeda perkelti lėšas iš vieno gyvenimo ciklo etapo į kitą. Jauniems žmonėms, turint likvidžių lėšų ir pradėjus investuoti, reiktų nebijoti prisiimti didelę riziką, siekiant didinti finansinį kapitalą, kadangi jaunų žmonių ilgas investavimo horizontas užtikrina didesnę investicijų atsipirkimą. Dėl ilgo investavimo horizonto ir neapibrėžtumo naudinga kuo jaunesniems skirti lėšų investavimui, tačiau šis principas kertasi su finansinio gyvenimo ciklo tikslais pirmiausia lėšos skiriamos apsaugai nuo rizikos ir finansiniam saugumui. Todėl vienas iš finansinių tikslų turėtų būti tinkamu asmeninių finansų planavimu kuo jaunesniems pasiekti finansinį saugumą ir turint pakankamai likvidžių lėšų rinktis rizikingesnes investicijas: investuoti į akcijas, rizikingesnius investicinius fondus, nekilnojamąjį turtą. Vyresniame amžiuje, artėjant pensiniam amžiui, neberizikuojama turima gerove, pirmenybę teikiant mažesnės rizikos investicijoms ir palaipsniui mažinama rizikingų investicijų dalis portfelyje.

2. ASMENINIŲ FINANSŲ VALDYMO TAIKYMO PRAKTIKOJE TYRIMO METODOLOGIJA

Aptarus pagrindinius asmeninių finansų valdymo ir investavimo, kaip neatsiejamą asmeninių finansų valdymo dalį, principus atliekamas gyventojų tyrimas, kuriuo siekiama:

- išsiaiškinti žmonių supratimą apie asmeninių finansų valdymą,
- išanalizuoti, kaip asmeninių finansų valdymas taikomas praktikoje,
- nustatyti taupymo ir investavimo įpročius.

Norint pasiekti iškeltus tikslus reikalinga surinkti informaciją iš gyventojų pasitelkiant kiekybinį tyrimą. Socialiniai – ekonominiai tyrimai gali būti kiekybiniai ir kokybiniai. Kokybiniai tyrimai, tai empiriniai tyrimai, kurių duomenys nėra pateikiami skaičiais, o aprašant žodžiais. Šie tyrimai atliekami metodais (atvejo studija, tiriamasis pokalbis, fokusinės grupės, ekspertinis vertinimas ir kt.), kurie yra subjektyvūs, reikalingas asmeniškasis tyrėjo įsikišimas, kadangi tyrėjas sukonstruoja kompleksinį, holistinį paveikslą, analizuoja žodžius, išsamiai perduoda informantų požiūrius, atlikdamas tyrimą natūralioje aplinkoje. Asmeniniai finansai yra tokia žmogaus gyvenimo sritis, apie kurią žmonės yra nelinkę atvirauti, daugelis linkę finansinę padėtį „pagrąžinti“. Dėl šių priežasčių atsisakyta organizuoti kokybinį tyrimą ir pasirinktas kokybinis tyrimas, kuriuo gaunami rezultatai gali būti išreikšti skaičiais ir apdoroti statistiniais metodais. Šiems tyrimams būdinga objektyvus požiūris į aplinką ir nesikišimas į tikrovę, kai atliekamas tyrimas (Valackienė, Mikėnė, 2008).

Asmeninių finansų tyrimuose dažniausiai naudojamas kiekybinių tyrimų metodas – apklausa. Apklausa gali būti atliekama arba tiesiogiai apklausiant respondentus interviu metodu arba užpildant anketą. Interviu metodas nagrinėjamai temai nėra tinkamas dėl tyrimo objekto, kadangi nepažystamajam žmogui nėra linkę atskleisti kiek uždirba, kiek taupo ir kur santaupas laiko. Anketavimo būdu duomenys gali būti renkami įvairiomis ryšio priemonėmis: paštu, el. paštu, telefonu, internetu (on-line apklausa) (Luobikienė, 2010). Apklausą vykdyti telefonu atsisakyta dėl tų pačių priežasčių kaip ir interviu. Pasirinkta apklausa vykdyti internetu publikuojant viešai, nes šio metodo mažos finansinės ir laiko sąnaudos, respondentams paprasta anketą užpildyti, nereikia papildomai gaišti laiko grąžinimui, taip pat užtikrinamas anonimiškumas (dėl paskutinių dviejų priežasčių nėra tinkama apklausa paštu ir el. paštu). Anonimiškumas čia ypač svarbus, kadangi žmonės savo finansinę padėtį linkę slėpti, o tyrimo objektas yra susijęs su individualios sąmonės ir elgsenos elementais. Taip pat respondentai atsakymams į anketos klausimus gali skirti kiek nori laiko, jų neveikia aplinka ir apklausėjas.

Duomenų surinkimui taikoma atranka, nes dėl finansinių, techninių galimybių, racionalaus apskaičiavimo ir loginio pagrindimo netikslinga apklausti visus dominančius populiacijos ar generalinės aibės elementus. Atrankos metodai yra tikimybiniai ir netikimybiniai. Tikimybinių atranka

yra tokia, kai elementai atrenkami atsitiktiniu būdu ir kiekvieno elemento tikimybė patekti į imtį yra vienoda. Paprasta tikimybinė (atsitiktinė) imtis gaunama tada, kai visi populiacijos elementai yra sunumeruojami, o imtis sudaroma pagal atsitiktinai parinktus elementų numerius. Sisteminė tikimybinė imtis gaunama tada, kai visi populiacijos elementai yra sunumeruojami, o imtis sudaroma naudojant pastovų „žingsnį“, t.y. pastovų atstumą tarp elementų numerių. Sluoksniuota atranka yra tada, kai žinoma, kad populiacija yra nevienalytė (nehomogeninė), o ją sudaro atskiri sluoksniai. Sluoksniuotos atrankos atveju populiacija suskaidoma į sluoksnius, nustatomos jų proporcijos ir sluoksnių elementams taikomas tikimybės atrankos metodas. Atliekant tyrimą nėra techninių ir finansinių galimybių taikyti tikimybės atrankos metodus (Rudzkienė, 2005).

Tyrimui atlikti taikomas netikimybės atrankos metodas, sudaroma neatsitiktinė imtis, tokia į kurią patekti tam tikriems populiacijos elementams tikimybė lygi nuliui arba yra daug mažesnė nei kitų, t.y. žmonėms, nesinaudojantiems internetu, tikimybė patekti į imtį lygi nuliui. Respondentais parenkami savanoriai, kurie interneto tinklapyje apklausa.lt užpildo anketos klausimyną. Tokie respondentai yra motyvuoti dalyvauti tyrime ir pateikti teisingus duomenis, kadangi niekas jų neskatina pildyti anketos (Luobikienė, 2010).

Kai nežinomas populiacijos dydis, imties tūris nustatomas pagal formulę (Kardelis, 2007):

$$n = \frac{z^2 p(1-p)}{\Delta^2} \quad (1)$$

čia: Δ – tyrimo tikslumas (paklaida) procentais;

z – konstanta, apibrėžiama pagal pasirinktą patikimumo lygmens reikšmę;

p – požymio dalis (proporcija).

Statistikos teorijoje dažniausiai taikomas statistinio patikimumo (pasikliovimo) lygmuo yra 95 proc., tai tyrimo tikslumas yra 0,05. Standartizuoto normaliojo skirstinio 95 proc. pasikliovimo lygmenį formulėje atitinka konstanta 1,96, nustatoma pagal Studento skirstinio kritinių reikšmių lentelę. Požymio proporciją galima nustatyti tik surinkus duomenis ir atlikus tyrimą, todėl gali būti atliekamas bandomasis tyrimas arba remiamasi ankstesnių tyrimų rezultatais. Kadangi tyrime respondentų klausama, kokios yra jų pajamos per mėnesį, pasinaudojama Jurevičienės ir Gausienės 2009 m. atliktu tyrimu, kuriame nustatyta, kad 20 proc. respondentų per mėnesį gauna 2000-2500 Lt pajamas. Įstačius duomenis į formulę, minimalus imties tūris turėtų būti:

$$n = \frac{1,96^2 * 0,2(1-0,2)}{0,05^2} \approx 246 \quad (2)$$

Remiantis šiuo preliminarium skaičiumi 2012 m. vasario-kovo mėnesiais apklausa buvo vykdoma, kol ją užpildė 300 respondentų. Anketinės apklausos atveju nustatyti anketos duomenų patikimumą galima pateikiant tą patį klausimą skirtingose anketos vietose ta pačia ar pakeista forma arba pakartoti tyrimą su tais pačiais respondентаis bei ta pačia anketa ir palyginti rezultatus tarpusavyje. Kadangi

respondentai nebuvo identifikuoti, pakartotinai juos apklausti nebuvo galimybės. Tas pats klausimas skirtingose anketos vietose nebuvo pateikiamas, nes iš anketą sudarančių klausimų buvo galima nustatyti atsakymų patikimumą. Analizuojant tarpusavyje susijusių klausimų duomenis 20 respondentų buvo iš tyrimo pašalinti dėl prieštarų pateiktų atsakymų (pateiktas atsakymas, kad netaupo, bet nurodytas santaupų dydis; atsakyta, kad neinvestuoja, bet užpildytas atsakymas į klausimą kur investuoja ir pan.) ir toliau tyrime nagrinėjami tik 280 anketų patikimai duomenys.

Anketą sudaro 24 klausimai (žr.1 priedą). Klausimų turinys apima pagrindinius teorinėje dalyje nagrinėtus aspektus. Klausimai pagal turinį apima žmonių žinias, motyvus ir elgesį. Kai kurie anketos klausimai yra vadinamieji klausimai–filtra, kurie reikalingi iš visų respondentų atrinkti tik tam tikras grupes (taupančius, investuojančius). Pagal anketos užpildymo techniką naudojami tiek atviri, tiek uždari, tiek mišrūs (uždari-atviri) klausimai. Atviri klausimai respondentams suteikia galimybę savarankiškai formuluoti atsakymą, uždaruose klausimuose pateikiami galimi atsakymų variantai, o mišriuose – respondentui paliekama galimybė pareikšti savo nuomonę neradus tinkamo atsakymo tarp pateiktų iš anksto (Luobikienė, 2010).

Pirmieji keturi anketos klausimai skirti išsiaiškinti informaciją apie respondentus, tai yra jų amžius, šeimyninė padėtis, ar turi išlaikytinių ir kiek, bei svarbiausia kokios yra respondentų mėnesio pajamos. Sekantys trys klausimai pateikiami siekiant nustatyti respondentų finansinį raštingumą, remiantis Činauskaitės-Ciniter (2011) straipsniu, kad finansinės gerovės pagrindas yra finansinis raštingumas. Šiais klausimais siekiama išsiaiškinti ar respondentai domisi asmeninių finansų valdymu ir ko, jų nuomone, asmeninių finansų valdymu siekiama. Teorinėje dalyje buvo aptarta finansų planavimo svarba, tačiau nemažiau svarbu planą įgyvendinti, peržiūrėti ir koreguoti. Todėl respondentų klausiama kaip suprantamas asmeninių finansų valdymas, siūlant galimus atsakymo variantus pagal Jurevičienės ir Klimavičienės (2008) asmeninių finansų valdymo procesą sudarančius žingsnius ir suteikiant galimybę patiems įrašyti savo variantą (žr. 1 priedo 1-7 klausimus).

Finansinių tikslų iškėlimas yra finansų planavimo dalis, kurios svarbumą pabrėžia autoriai (Jurevičienė, Klimavičienė, 2008, Hallmann, Rosenbloom 2003, Rutkauskas, 1999), nes nuo tikslų priklauso tolesnio plano rengimas ir finansų planavimo rezultatai. Tikslų iškėlimas atlieka ir psichologinį vaidmenį, kadangi turėdamas konkrečius tikslus asmuo yra motyvuotas imtis konkrečių priemonių tikslams pasiekti. Dėlto respondentams pateikiamas klausimas, kokie yra jų finansai tikslai, kaip galimus atsakymus pateikiant Hallmann ir Rosenbloom (2003) siūlomas žmonių finansinių tikslų grupes, paliekant galimybę pateikti savo variantą (žr. 1 priedo 8 klausimą).

Gyventojų santaupos ekonomikos teorijoje ir praktikoje yra viena iš svarbiausių kategorijų, kuriai tenka išskirtinis vaidmuo šalies ekonomikoje. Gyventojų santaupos yra vienas iš pagrindinių šalies vidaus finansų šaltinių ir kredito šaltinių, skatinantis ekonomikos augimą. Būtent gyventojų santaupos per finansinio tarpininkavimo paslaugas yra transformuojamos į šalies paskolas ir

investicijas, o jos yra lemiamas ekonomikos augimo veiksnys. Santaupos apibūdina ir gyventojų gyvenimo lygį, yra gyventojų gerovės rodiklis, kuris rodo gyventojų gebėjimą ekonomiškai mastyti ir finansinę jų kultūrą. Santaupos yra neatskiriama namų ūkio ekonomikos dalis, leidžianti planuoti užtikrinti šeimos ateitį (Rakauskienė, Bikas, 2007). Todėl anketoje pateikiama grupė klausimų susijusi su santaupomis ir jų paskirstymu, siekiant nustatyti ar išvis taupoma, kokiems tikslams, kokia pajamų dalis tenka santaupoms ir koku būdu santaupos laikomos (žr. 1 priedo 10-13 klausimus).

Pirmasis žingsnis pradedant valdyti asmeninius finansus yra planuoti pajamas ir išlaidas ir sudaryti biudžetą, kuris padeda pamatyti problemines finansų tvarkymo vietas. Biudžeto sudarymas skatina pinigus išleisti atsakingai ir saikingai, tai yra laikytis išlaidų drausmės, suvokti realią savo finansinę padėtį (Kaelber 2012). Todėl į anketą buvo įtraukti klausimai apie pajamų ir išlaidų planavimą, biudžeto sudarymą ir kokie duomenys jame yra registruojami (žr. 1 priedo 9 ir 14 klausimus).

Jauniems žmonėms pradedantiems kurti šeimą ir buitį dažnai poreikiai viršija pajamas, tokiu atveju imamos paskolos. Lietuvos banko duomenimis per pastaruosius metus (nuo 2011 m. lapkričio iki 2012 m. spalio) namų ūkiams (įskaitant ne pelno institucijas aptarnaujančias namų ūkius) buvo suteiktos naujos vartojamosios paskolos, kurių vertė 455,8 mln. Lt, naujos būsto paskolos, kurių vertė 1007,3 mln. Lt ir naujos paskolos kitiems tikslams, kurių vertė 763,6 mln. Lt. Respondentų klausama ar jie turi populiariausių skolų rūšių (žr. 1 priedo 15 klausimą).

Pagal finansinio gyvenimo ciklo hipotezę pirmasis tikslas yra apsisaugoti nuo rizikos dviem būdais: susikuriant atsargos fondą bei apsidraudžiant gyvybę, sveikatą, turtą ir panašiai (Jurevičienė, Klimavičienė, 2008), todėl respondentams pateikiamas klausimas ar jie apsidraudę (ar apsidraudę jų šeimos nariai), nurodant galimus variantus populiariausias draudimo rūšis (žr. 1 priedo 16 klausimą).

Valstybinė pensijų kaupimo sistema paremta solidarumo principu yra priklausoma nuo šalies ekonominės ir politinės padėties. Negalima pasitikėti, kad senatvėje mūsų gerove pasirūpins valstybė, pensijai reikia kaupti savarankiškai. Pagal finansinio gyvenimo ciklo hipotezę ketvirtas individo finansinis tikslas yra finansiškai nepriklausoma ir patogi senatvė, pragyvenimo standartais ne prastesnė už darbo metus (Jurevičienė, Klimavičienė, 2008). Todėl respondentams pateikiamas 17 klausimas (žr. 1 priedą) ar jie savarankiškai kaupia pensijai.

Paskutiniai septyni anketos klausimai (žr. 1 priedo 18-24 klausimus) skirti investavimui, nes investicijos yra aukščiausia santaupų forma, padedanti padidinti turimas santaupas. Kiekvienam investuojančiam, tiek pažengusiam, tiek pradedančiam, tiek patyrusiam reikia atsakyti į daugybę klausimų formuojant savo investicinį portfelį: į kokias finansines priemones investuoti, kokią riziką ir kada prisiimti, kokiomis proporcijomis paskirstyti investicijas, kokias finansines priemones pasirinkti ir t.t. Finansų teorija pateikia daug modelių (Miller ir Modigliani arbitražo principai; Markowitz portfelio teorija; Sharpe, Litner ir Black turto vertinimo teorijos; Black, Scholes ir Merton opcionų

kainų teorija) kaip teisingai atsakyti į šiuos klausimus ir priimti sprendimus. Tačiau žmonių elgsena nėra visada paremta tik matematika, tikimybių teorija, šaltakraujiškumu, bet ir kognityvinių bei emocinių veiksmų sandūra (Bikas, Kavaliauskas, 2010). Respondentams pateikiamas klausimas ne tik kokias investavimo priemones jie renkasi, bet ir kas lemia jų apsisprendimą, bei kam respondantai teikia pirmenybę priimdami investicinius sprendimus.

Surinkti anketų rezultatai koduojami ir apdoroti naudojantis statistiniu duomenų analizės (SPSS – statistic package for the social sciences) paketu. SPSS – programinis paketas vienas labiausiai paplitusių statistinės informacijos apdorojimo programinių paketų. Pagrindinis SPSS programinio paketo privalumas – didelė šiuolaikinių statistinių analizės metodų parinktis ir duomenų analizės rezultatų vizualizavimo priemonių įvairovė. Esama ir kitų statistinių paketų Statistika, Staaphics, SysStat, SigmaStat, S-plus, minitab, BMDP, Genstat, tačiau SPSS funkcionalumas atitiko tyrimo analizės poreikius (Leonavičienė, 2007).

Remiantis apklausos duomenimis, tyrime tikrinamos tokios hipotezės:

- respondentų pajamos didėja su amžiumi;
- domėjimasis asmeninių finansų valdymu priklauso nuo žmogaus amžiaus;
- asmenys, kurie draudžiasi, gauna vidutiniškai didesnes pajamas, nei nesidraudžiantys;
- ar žmonės kaupia pensijai, ar ne, priklauso nuo jų amžiaus;
- taupančiųjų asmenų santaupų laikymo būdo pasirinkimas priklauso nuo gaunamų pajamų dydžio;
- sprendimas investuoti (neinvestuoti) priklauso nuo žinių apie asmeninių finansų valdymą ir investavimą;
- investuotojų santaupų vidurkis didesnis nei neinvestuojančių asmenų.

Tyrimo rezultatams analizuoti taikomi metodai priklauso nuo tyrimo duomenų tipo, rezultatus sudaro dviejų tipų duomenys – kokybiniai ir kiekybiniai kintamieji. Suformuluotoms hipotezėms patikrinti taikomi statistiniai kriterijai, kurie parenkami remiantis duomenų tipu.

Koreliacijos ryšio skaičiavimas skirtas analizei tarp dviejų kintamųjų. Kiekybiniais (intervaliniams) kintamiesiems yra skaičiuojamas tiesinės dviejų kintamųjų priklausomybės matas – Pirsono (Pearson) koreliacijos koeficientas. Tačiau koreliacijos koeficiento negalima taikyti tarpusavio ryšiui tarp kokybinių (nominaliųjų ar ranginių) kintamųjų apibūdinti. Todėl priklausomybei tarp tokių kintamųjų nustatyti paprastai naudojamas Chi-kvadrato (Chi-square) testas. Chi-kvadrato testu tikrinamas kintamųjų priklausomumo ar nepriklausomumo laipsnis. Kriterijaus reikšmė, lygi nuliui, atitinka visišką kintamųjų nepriklausomumą, o reikšmė, lygi vienetui — didžiausią priklausomumą. Šie tarpusavio ryšio matai negali turėti neigiamų reikšmių, todėl negalima nustatyti priklausomybės krypties.

Hipotezių apie imčių vidurkių lygybę tikrinimas yra vienas iš dažniausiai taikomų statistinės analizės metodų. Remiantis gautais rezultatais nulinė hipotezė, kad nėra esminio skirtumo tarp vidurkių yra priimama arba atmetama ir priimama jai alternatyvioji hipotezė, kad skirtumas tarp populiacijos vidurkių yra reikšmingas. Hipotezių apie imčių vidurkių lygybę tikrinimui dažniausiai naudojamas Stjudent testas (t-testas) priklausomoms ir nepriklausomoms imtims. T-testas priklausomoms imtims nuo t-testo nepriklausomoms imtims skiriasi tuo, kad duomenys yra susiję — turimos tos pačios imties rezultatų poros (kiekviena rezultatų pora — tai to paties respondento testavimo rezultatai tyrimo pradžioje ir pabaigoje). Todėl tyrime taikomas t-testas nepriklausomoms imtims, priklausomai nuo imčių dispersijų:

- Kai laikoma, kad dispersijos skiriasi statistiškai nereikšmingai.
- Kai laikoma, kad dispersijos skiriasi statistiškai reikšmingai.

Ar dispersijas galima laikyti lygiomis, ar jos reikšmingai skiriasi sprendžiama iš Levene dispersijų homogeniškumo testo rezultatų (Pukėnas, 2005).

Tyrime siekiant išsiaiškinti, kokie veiksniai lemia taupymą ir kokia tų veiksnių įtaka santaupoms, taikoma koreliacija ir koreliacinė regresinė analizė. Koreliacija apibūdina ryšio tarp kintamųjų stiprumą, o regresinė analizė įgalina nustatyti šio ryšio pobūdį ir aprašyti priklausomojo (pasekmės) kintamojo vidutinių reikšmių priklausomybę nuo vieno ar kelių nepriklausomųjų (priežasties) kintamųjų reikšmių matematine formule ir kartu — prognozuoti šio kintamojo reikšmes. Statistiniams tyrimams plačiausiai taikomi regresinės analizės metodai: paprasta tiesinė regresija (vienas nepriklausomas kintamasis) ir daugelio faktorių (daugialypė) tiesinė regresija (keletas nepriklausomų kintamųjų) (Pabedinskaitė, 2009).

3. ASMENINIŲ FINANSŲ VALDYMO TAIKYMO PRAKTIKOJE TYRIMAS

3.1. Respondentų amžiaus, šeimyninės padėties ir pajamų analizė

Apklausoje dalyvavo 280 respondentų. Respondentų amžius yra nuo 19 iki 62 metų (duomenų plotis yra 43 metai). Daugiausia apklausoje dalyvavo jauni žmonės (žr.2 priedo 1 pav.). Respondentų amžiaus vidurkis yra 28,89 metų, daugiausiai atsakiusių yra 21 metų amžiaus žmonės. Amžiaus standartinis nuokrypis nuo vidurkio yra 9,944 metai (dispersija lygi 99,239). Respondentus skirstant pagal amžiaus grupes 72,1 % respondentų yra iki 30 metų, 13,6 % respondentų 31-40 metų amžiaus, 8,6 % respondentų yra 41-50 metų amžiaus, ir tik 5,7 % vyresni nei 51 metų.

Nors pagal amžių didžioji respondentų dalis yra jauni žmonės, tačiau pagal šeimyninę padėtį jie jau yra sukūrę šeimas arba gyvena su antrąja puse (59,3 % visų respondentų). Pusė respondentų (50,5 %) jaunesnių nei 30 metų jau yra sukūrę šeimas (arba gyvena su antrąja puse), o vyresnėse amžiaus grupėse tokių respondentų dauguma (31-40 metų amžiaus grupėje – 84,2 %, 41-50 metų amžiaus grupėje – 91,7 %, virš 50 metų amžiaus grupėje – 62,5 %).

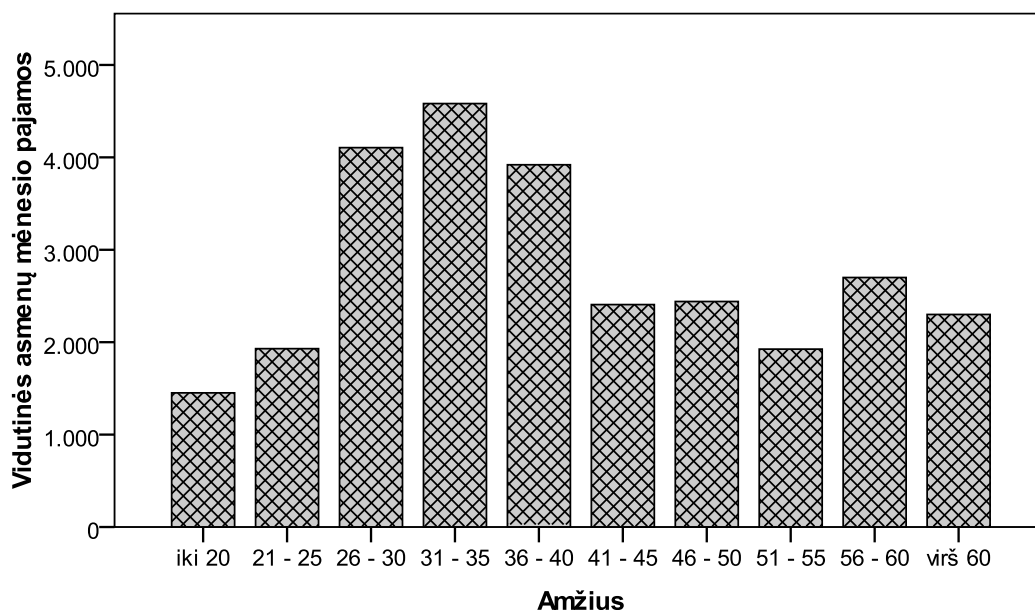
58,6 % respondentų neturi išlaikytinių (dauguma jų yra dar nesusilaukę vaikų jaunos šeimos). 26,4 % respondentų turi vieną vaiką, o 45,9 % iš jų yra jaunos (iki 30 metų) šeimos. 12,1 % respondentų turi du vaikus ir 2,9 % respondentų turi tris ir daugiau vaikų. Dauguma vyresnio amžiaus (31-40 metų) žmonių turi vieną išlaikomą vaiką (52,6 %), 41-50 metų amžiaus respondentai turi vieną (41,6 %) arba du (50,0 %) vaikus, o respondentai vyresni nei 51 metų jau nebeturi išlaikytinių (37,5 %), vaikai užauginti ir tapę savarankiškais, arba turi vieną išlaikomą vaiką (62,5 %).

Respondentų pajamų vidurkis yra 2.734,06 Lt, o standartinis nuokrypis yra 1.887,52 Lt. Lyginant su Statistikos departamento skelbiamu 2011 m. vidutiniu mėnesio darbo užmokesčiu atskaičius mokesčius, kuris sudarė 1615,00 Lt, respondentų vidutinės pajamos yra gana didelės. Mažiausios gaunamos mėnesio pajamos yra 500 litų, o didžiausios lygios 8.000 litų (duomenų plotis yra 7.500 litų). Dažniausiai pasikartojančios mėnesio pajamos yra 2.000 litų (jas gauna 40 asmenų), 1.000 litų (20 asmenų), 1.500, 3.000 ir 5.000 litų (po 14 asmenų).

Kaip minėta, gyvenimo ciklo teorija teigia, kad asmenų pajamos su amžiumi auga: asmuo tik įgijęs kvalifikaciją ar susiradęs pirmąjį darbą gauna mažas pajamas palyginus su asmeniu, jau turinčiu darbo patirtį, aukštesnę kvalifikaciją, todėl augant žmogiškam kapitalui auga ir žmogaus pajamos. Tikrinama, ar tyrimo duomenys patvirtina šį teiginį.

Iš 5 paveikslą matyti, kad pajamų priklausomybė nuo amžiaus nėra stipri, kadangi duomenų sklaida pakankamai didelė bei didelis jaunų respondentų skaičius. Suskirsčius respondentus į amžiaus grupes kas 5 metus, matyti, kad didžiausios vidutinės pajamos yra gaunamos amžiaus grupėje nuo 31

iki 35 metų, taip pat didelės nuo 26 iki 30 metų ir nuo 36 iki 40 metų amžiaus grupėse. Virš 40 metų vidutinės asmens pajamos sumažėja beveik trečdaliu lyginant su 36 iki 40 metų grupe.

5 pav. Respondentų pajamų ir amžiaus priklausomybė

SPSS paketu apskaičiuojamas tiesinės (Pirsono) koreliacijos koeficientas ir patikrinama, ar koreliacijos koeficientas statistiškai reikšmingas. Suformuluojamos tokios hipotezės:

H_0 : amžius ir mėnesio pajamos yra tiesiškai nepriklausomi dydžiai ($r = 0$);

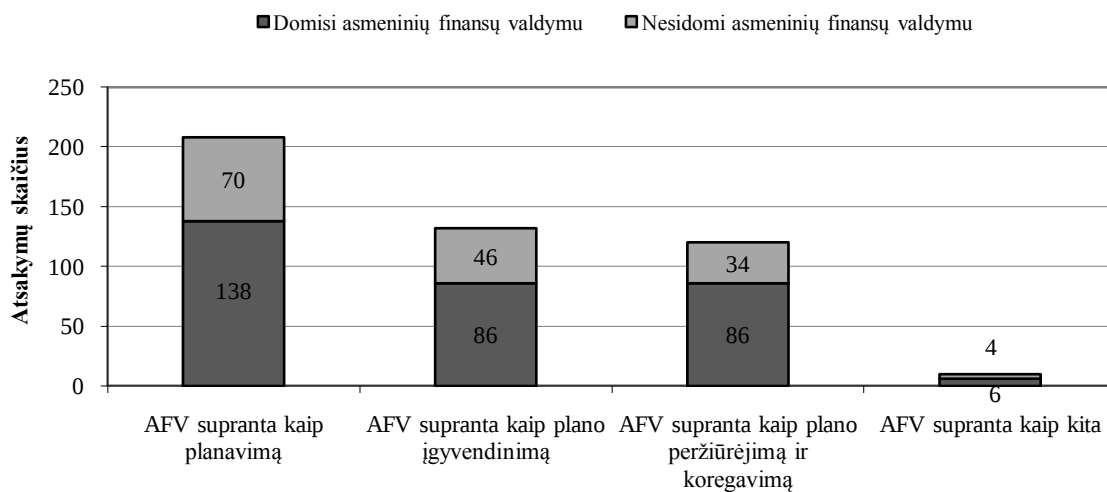
H_1 : egzistuoja teigiama tiesinė priklausomybė tarp amžiaus ir mėnesio pajamų ($r > 0$).

Pasirinktas statistinio kriterijaus reikšmingumo lygmuo (klaidos, atmesti teisingą nulinę hipotezę, tikimybė) α yra 0,05. SPSS paketu apskaičiuotas amžiaus ir pajamų tiesinės koreliacijos koeficientas yra 0,170, tai labai silpna teigiama koreliacija. Ši koreliacija yra statistiškai reikšminga, nes p reikšmė (stebimasis reikšmingumo lygmuo, tai yra mažiausias reikšmingumo lygmuo, su kuriuo gali būti atmesta teisinga nulinė hipotezė) lygi 0,023 ir yra mažesnė už pasirinktą reikšmingumo lygmenį, todėl nulinė hipotezė atmetama ir priimama alternatyvi hipotezė: koreliacijos koeficientas didesnis už nulį. Taigi, asmens amžius ir mėnesio pajamos labai silpnai teigiamai, bet statistiškai reikšmingai, koreliuoja.

3.2. Asmeninių finansų valdymo supratimas

Siekiant nustatyti žmonių supratimą apie asmeninių finansų valdymą, respondentams pateikiami klausimai apie domėjimąsi asmeninių finansų valdymu, ir apie tai, kaip jie supranta asmeninių finansų valdymą, bei ko, jų nuomone, siekiama asmeninių finansų valdymu. Į pastaruosius du klausimus

respondentai turėjo galimybę pasirinkti daugiau nei vieną atsakymą (galima ir visus pateiktus), taip pat galėjo įrašyti savo nuomonę.

6 pav. Respondentų domėjimasis asmeninių finansų valdymu ir jo supratimas

Asmeninių finansų valdymu domisi 64,3 % (180) respondentų, kiti 35,7 % (100) respondentų asmeninių finansų valdymu nesidomi. Tiek besidomintys, tiek nesidomintys asmeninių finansų valdymu žmonės asmeninių finansų valdymą supranta santykinai taip pat (žr. 6 pav.), tik tarp nesidominčių žmonių mažesnė dalis yra tokių, kurie asmeninių finansų valdymą supranta kaip grįžtamąjį ryšį į planavimą – plano peržiūrėjimą ir koregavimą (34 % nesidominčių ir 47,8 % besidominčių). Didelė dalis respondentų asmeninių finansų valdymą supranta kaip planavimą (76,7 % besidominčiųjų ir 70 % nesidominčiųjų). Taip yra dėl ypač svarbios planavimo reikšmės asmeninių finansų valdyme.

100 respondentų (35,7 %) asmeninių finansų valdymą supranta kaip planavimą ir plano įgyvendinimą, iš kurių 70,0 % yra besidomintys asmeninių finansų valdymu, 82 (29,3 %) respondentai asmeninių finansų valdymą supranta kaip planavimą kartu su plano peržiūrėjimu ir koregavimu, iš jų 73,2 % yra besidomintys asmeninių finansų valdymu žmonės.

Asmeninių finansų valdymą kaip visas valdymo funkcijas kartu (planavimą, įgyvendinimą, peržiūrėjimą ir koregavimą) supranta 76 respondentai (27,1 %), iš kurių 56 (73,7 %) respondentai besidomintys asmeninių finansų valdymu, tačiau tai sudaro tik trečdalį (28,9 %) visų besidominčių asmeninių finansų valdymu respondentų. Šie respondentai sutinka su nuomone, kad svarbu ne tik suplanuoti, bet ir laikytis plano, jį įgyvendinti ir tam tikru metu ar esant tam tikroms aplinkybėms planą peržiūrėti ir keisti pagal esamą situaciją. Vienas respondentas (43 metų) mano, kad asmeninių finansų valdymas yra nusistatymas „perkama, kai sutaupoma“.

Tyrimė dalyvavo daug jaunų respondentų, todėl tikrinama, ar didelis susidomėjimas asmeninių finansų valdymu nepriklauso nuo amžiaus, kadangi jauni žmonės gali domėtis asmeninių finansų valdymu labiau nei vyresni dėl dar mažai susiformavusių savo finansų valdymo įpročių.

Hipotezė apie požymių priklausomumą tikrinama SPSS paketu, naudojant požymių nepriklausomumo χ^2 (Chi-Square) kriterijų. Suformuluojama hipotezė ir alternatyva:

H₀: domėjimasis asmeninių finansų valdymu nepriklauso nuo asmens amžiaus;

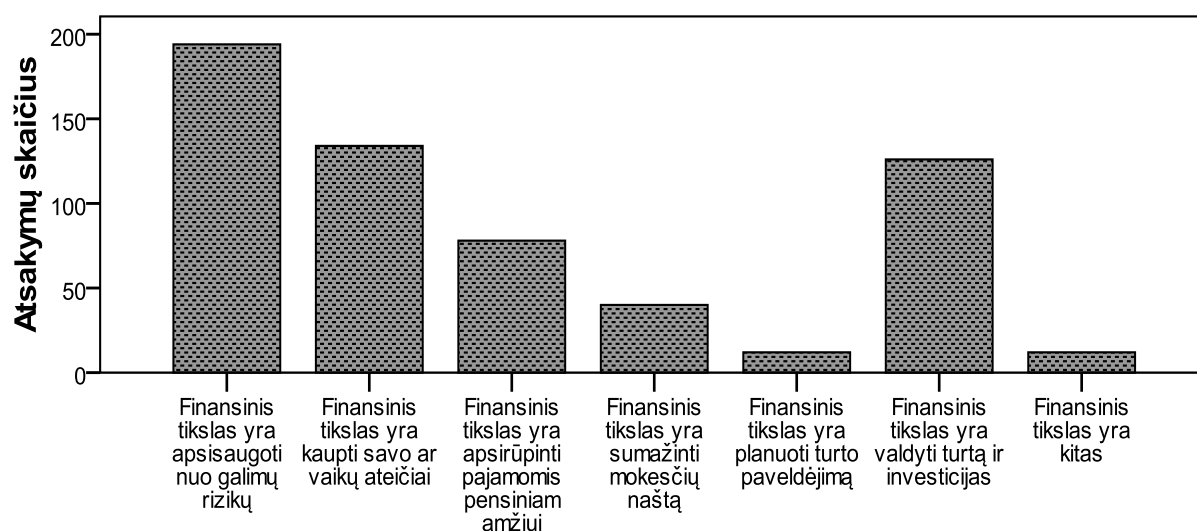
H₁: domėjimasis asmeninių finansų valdymu priklauso nuo asmens amžiaus.

Kriterijaus apskaičiuota p reikšmė yra lygi 0,163, esant reikšmingumo lygmeniui $\alpha = 0,05$, todėl nėra pagrindo atmesti nulinę hipotezę apie požymių nepriklausomumą. Priimama nulinė hipotezė, o tai reiškia, kad domėjimasis asmeninių finansų valdymu ir asmens amžius yra tarpusavyje nepriklausomi.

Respondentų buvo klausiama, jų nuomone, ko yra siekiama asmeninių finansų valdymu. Dauguma respondentų mano (žr. 2 priedo 2 pav.), kad asmeninių finansų valdymu siekiama finansinio saugumo jausmo (70,0 %), tačiau ne ką mažiau svarbūs siekiai yra vartojimo reguliavimas (46,2 %), išlaidų mažinimas (43,6 %), pajamų ir turto didinimas (39,3 %). Penktadalis (21,4 %) respondentų mano, kad asmeninių finansų valdymu siekiama užsitikrinti pensinio amžiaus gerovę. Kiti respondentai mano, kad asmeninių finansų valdymas yra būdas gerinti savo finansinę padėtį, tačiau jam nepriskiria jokių tikslų, nors buvo suteikta galimybė įrašyti savo nuomonę.

Tik 7,9 % (22) visų respondentų mano, kad asmeninių finansų valdymu siekiama visų šių tikslų, iš jų 90,9 % (20) respondentų yra besidomintys asmeninių finansų valdymu.

Respondentams apibūdinus bendrus asmeninių finansų valdymo siekius klausiama, kokių finansinių tikslų siekia patys respondentai, suteikiant galimybę įrašyti savo variantą.

7 pav. Respondentų finansiniai tikslai

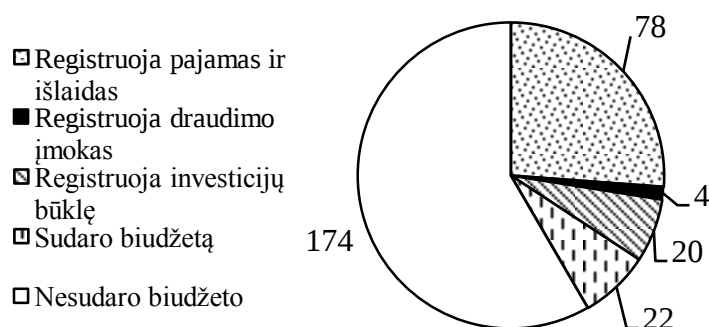
Svarbiausias respondentų finansinis tikslas (žr. 7 pav.) yra apsisaugoti nuo galimų rizikų: turto, darbo, sveikatos netekimo ir panašiai (pasirinko 69,3 % respondentų). Šis tikslas, remiantis teorija, yra pirminis žmonių finansinis tikslas. Ne ką mažiau svarbūs respondentams yra kaupimo ateičiai (47,9 %) ir turimo turto bei investicijų valdymo (45,0 %) tikslai. Taigi, asmenys siekia ne tik apsisaugoti nuo galimų rizikų, bet išlyginti vartojimą: atsisakyti dabartinio vartojimo dėl geresnės ateities.

Respondentai nesiekia planuoti turto paveldėjimo, kadangi dauguma respondentų yra jauni asmenys ir respondentai neapima pensinio amžiaus žmonių (šis tikslas tampa aktualus priešpensiniame amžiuje arba išėjus į pensiją), todėl šis tikslas kol kas jiems dar nėra aktualus.

3.3. Asmeninių finansų valdymo analizė turinio požiūriu

Asmeninių finansų valdymo turinį apimantys anketos klausimai susiję pajamų ir išlaidų planavimu, skolų planavimu, draudimo planavimu, pensijos planavimu. Čia taip pat patenka ir taupymas ir investavimas, bet apie juos vėliau sekančiuose poskyriuose.

Asmeninių finansų valdyme planavimo vieta yra labai svarbi tęstinė veikla, o pats planavimas asmeniniuose finansuose apima daug įvairių sričių. Viena iš jų yra vartojimo planavimas: kiek savo mėnesio ar metų pajamų asmuo nori išleisti ir kiek sutaupyti. Didžioji dalis respondentų (88,6 %) į klausimą, ar jie planuoja savo pajamas ir išlaidas atsakė teigiamai, tačiau jie nėra linkę naudoti pagrindinės savo esamos finansinės padėties nustatymo priemonės – biudžeto, kurio sudarymu pradedamas asmeninių finansų planavimas.

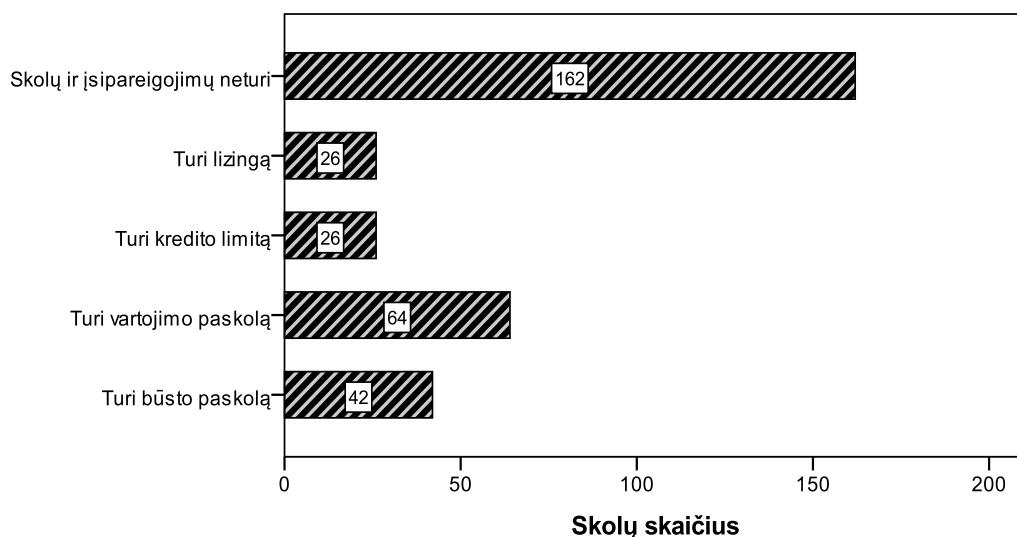

8 pav. Respondentai sudarantys biudžetą

Daugiau nei pusė (62,1 %) respondentų jokio biudžeto nesudaro (žr. 8 pav.), nors dauguma iš jų (83,9 %) ankstesniame klausime atsakė, jog planuoja pajamas ir išlaidas. Galima manyti, kad asmenys abejingi biudžeto sudarymui, nes tai yra kruopštus ir disciplinos reikalaujantis darbas. Draudimo įmokas (1,4 % respondentų), investicijų būklę (7,1 % respondentų) registruoja ir biudžetą sudaro (7,9 % respondentų) tik pajamas ir išlaidas planuojantys asmenys. Keturi respondentai pajamų ir

išlaidų neplanuoja, tačiau jas registruoja: tokio registravimo tikslas gali būti poreikis reguliuoti vartojimą dėl mažų pajamų (šių respondentų pajamos 600 - 1000 litų). Nors ir nedaug, bet keli respondentai registruoja ne tik pajamas ir išlaidas, bet kartu ir investicijų būklę (8 respondentai) ar draudimo įmokas (2 respondentai), o vienas respondentas nesudaro biudžeto (pajamas ir išlaidas planuoja), bet registruoja draudimo įmokas ir investicijų būklę (šis respondentas investuoja ir yra apsidraudęs ne viena draudimo rūšimi).

Kaip minėta, daugelio žmonių gyvenime būstas yra vienas iš didžiausių pirikinių ir dažnai įsigyjamas imant paskolą, bet toks skolinimasis nėra blogas dalykas, jei asmuo gerai įvertina savo finansinę padėtį. Tačiau skolintis einamajam vartojimui ir mokėti dideles palūkanas asmeninių finansų valdymo požiūriu nėra ekonomiškai. Skolos žmonėms ne tik pasunkina finansinę padėtį, bet ir slegia psichologiškai, tačiau naudojantis jomis galima vartoti einamu laikotarpiu.

9 pav. Respondentų turimų skolų skaičius pagal skolų rūšis

Daugiau nei pusė (57,9 %) respondentų yra nelinkę skolintis ir neturi fiziniams asmenims būdingų paskolų ar lizingo įsipareigojimų, tačiau besiskolinančių einamajam vartojimui yra daugiau nei turinčių būsto paskolas (žr. 9 pav.): būsto paskolas turi 15,0 % respondentų, o vartojimo paskolas turi 22,9 % respondentų, o po 9,3 % respondentų naudojami kredito kortelėmis ir lizingo paslaugomis. Nors asmenys nelinkę skolintis, tačiau kai kurie turi po kelias skolas: 18 respondentų turi vartojimo paskolą ir kredito limitą, 12 respondentų turi būsto ir vartojimo paskolas, 10 respondentų turi būsto paskolas ir kredito limitus, po 8 respondentus turi vartojimo paskolą kartu su kredito limitu ir būsto bei vartojimo paskolas kartu su kredito limitu. Visomis minėtomis skolinimosi formomis naudojasi tik du respondentai. Visi respondentai, turintys daugiau nei vieną skolos formą, yra jauni (iki 34 metų), kurie domisi asmeninių finansų valdymu ir planuoja savo pajamas ir išlaidas.

Draudimo planavimas taip pat susijęs su asmens gyvenimo ciklo etapais. Kaip teigia gyvenimo ciklo teorija, pradėję savarankiškai gyventi jauni asmenys ar jaunos šeimos pirmiausia jaučia poreikį apdrausti savo sveikatą ir darbingumą. Įsigiję vertingo turto asmenys jaučia poreikį apsaugoti ir jį, o susilaukę vaikų, stengdamiesi apsaugoti savo šeimos gerovę nelaimės atveju, apsidraudžia gyvybę. Iš 280 respondentų 140 yra apsidraudę viena ar keliomis draudimo rūšimis: draudimu nuo nelaimingų atsitikimų ar ligų, turto draudimu, gyvybės draudimu (žr. 2 priedo 3 pav.). Respondentams, besidraudžiantiems bet kuria iš draudimo rūšių būdingi bendri požymiai: tai sukūrę šeimas arba gyvenantys su antrąja puse, susilaukę bent vieno vaiko asmenys. Nesinaudojantys draudimo paslaugomis respondentai po lygiai pasiskirstė pagal šeimyninę padėtį, bet vyrauja asmenys dar nesusilaukę vaikų (75,7 % nesidraudžiančių respondentų).

Lyginant respondentus pagal pajamų vidurkį nesidraudžiančių asmenų pajamų vidurkis (2.227,90 Lt) žemesnis nei imties vidurkis (lygus 2.734,06 Lt), o besidraudžiančių, atvirkščiai, yra aukštesnis ir lygus 3.240,23 Lt. Šie pastebėjimai yra tik apžvalginio pobūdžio, todėl statistiškai patikrinama, ar besidraudžiančiųjų žmonių pajamų vidurkiai statistiškai reikšmingai skiriasi nuo nesidraudžiančiųjų pajamų vidurkių. Tikrinimui naudojamas Stjudento kriterijus dviem nepriklausomoms imtims (Independent-samples T test).

Suformuluojamos hipotezės:

H₀: besidraudžiančiųjų ir nesidraudžiančiųjų žmonių mėnesio pajamų vidurkiai lygūs;

H₁: besidraudžiančiųjų žmonių mėnesio pajamos didesnės nei nesidraudžiančiųjų.

Pasirinktas reikšmingumo lygmuo α yra lygus 0,05.

Pirmiausia tikrinama, remiantis Livyno kriterijumi (Levene's Test for Equality of Variances), ar tiriamųjų grupių dispersijas galima laikyti lygiomis: Livyno kriterijaus p reikšmė lygi 0,007 ir mažesnė už reikšmingumo lygmenį ($p = 0,007 < \alpha = 0,05$), tai reiškia, kad dispersijos statistiškai reikšmingai skiriasi, todėl tolesniam tyrimui apie vidurkių lygybę naudojamas nelygių dispersijų atvejis.

Stebimasis reikšmingumo lygmuo (p reikšmė) lygus 0,001 ir yra mažesnis nei statistinio kriterijaus reikšmingumo lygmuo ($\alpha = 0,05$) padaugintas iš dviejų, taip pat besidraudžiančių asmenų vidurkis didesnis nei nesidraudžiančių, todėl nulinė hipotezė atmetama ir priimama alternatyva. Asmenų, besinaudojančių draudimo paslaugomis, mėnesio pajamų vidurkiai statistiškai reikšmingai didesni nei nesidraudžiančių asmenų.

Visuomenei senėjant svarbi buvo pensijų reforma, kadangi solidarumo principu mokama „Sodros“ pensija negali užtikrinti pensinio amžiaus gerovės, todėl žmonės pensijai turėtų kaupti patys. Atsakymai į klausimą, ar kaupiama pensijai, pasiskirstė į daugumą lygias dalis, tačiau pensijai kaupia truputį mažiau nei pusė respondentų (47,9 %, tai yra 134 respondentai). Respondentus sąlyginai suskirsčius į amžiaus grupes (iki 30 m., 31-40 m., 41-50 m. ir virš 50 m.), kaupimas pensijai labiausiai aktualus 41-50 metų amžiaus grupėje (pensijai kaupia 75,0 % šios amžiaus grupės respondentų).

Asmenų virš 51 metų grupėje kaupiančių pensijai santykis yra mažiausias (33,3 %), to priežastis gali būti likęs trumpas laikotarpis iki pensijos. 31-40 metų amžiaus grupėje pensijai kaupia 52,6 % respondentų, o iki 30 metų – 45,5 %.

Pasirinkimo kaupti pensijai, ar nekaupiti, priklausomybė nuo asmens amžiaus tikrinama požymių nepriklausomumo χ^2 kriterijumi. Suformuluoja hipotezę ir alternatyvą:

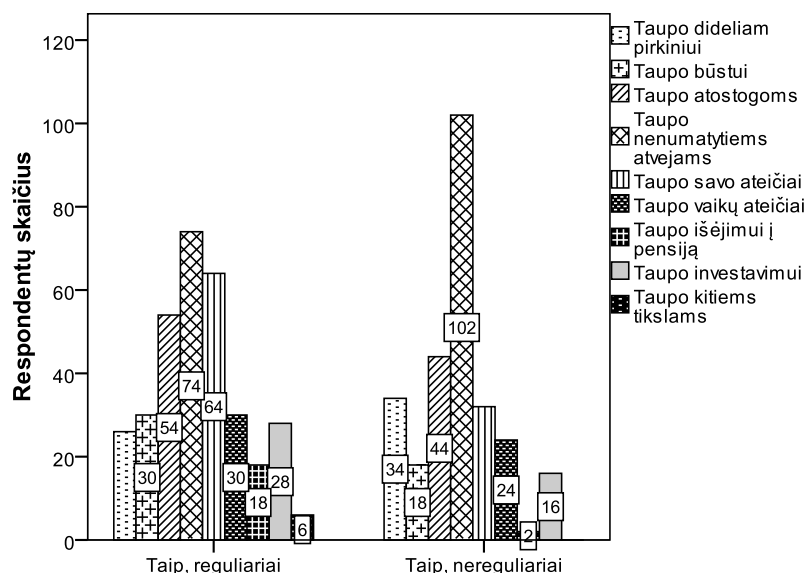
H₀: kaupimas pensijai nepriklauso nuo asmens amžiaus;

H₁: kaupimas pensijai priklauso nuo asmens amžiaus.

Esant reikšmingumo lygmeniui $\alpha = 0,05$, gauta p reikšmė yra lygi 0,011. Kadangi $p < \alpha$, tai nulinė hipotezė atmetama ir priimama alternatyvi hipotezė: požymiai asmens amžius ir kaupimas pensijai yra statistiškai priklausomi. Pensijai daugiau kaupia vyresni žmonės, nei jauni iki 30 m. respondentai. Tyrimo rezultatai patvirtina finansinio gyvenimo ciklo principą, kad daugiausiai galimybių kaupti pensijai turi vidutinio amžiaus žmonės, kai jau turėtų būti patenkinti kiti finansiniai tikslai: įgytas būtinas materialus turtas ir užtikrintas šeimos finansinis saugumas.

3.4. Taupymo įpročių analizė

Tyrimo metu respondentų klausama, ar jie taupo. Į šį klausimą respondentai galėjo atsakyti pasirinkdami vieną iš keturių atsakymų (žr.1 priedą). Tik 10 % visų respondentų, į klausimą atsakė, kad netaupo, ir tik 5,7 % respondentų netaupymo priežastį nurodė nepakankamas pajamas (likę 4,3 % netaupo ir yra linkę skolintis). Šie respondentai priklauso amžiaus grupei iki 30 metų, dalies jų pajamos nėra didelės (apie 1000 Lt), tačiau dalis netaupančiųjų gauna dideles pajamas (virš 4000 Lt), bet turi po 2-3 išlaikytinius. Didžioji dalis respondentų (90 %) yra linkę dalį gaunamų pajamų atidėti, tai yra atsisakyti vartojimo einamuoju laikotarpiu dėl didesnio vartojimo ateityje: 42,1 % taupančiųjų (37,9 % visų respondentų) taupo reguliariai, o kiti 52,1 % nereguliariai. Visi vyresni nei 30 metų respondentai, nors ir daugelis nereguliariai, bet randa galimybių dalį lėšų atidėti ateičiai.

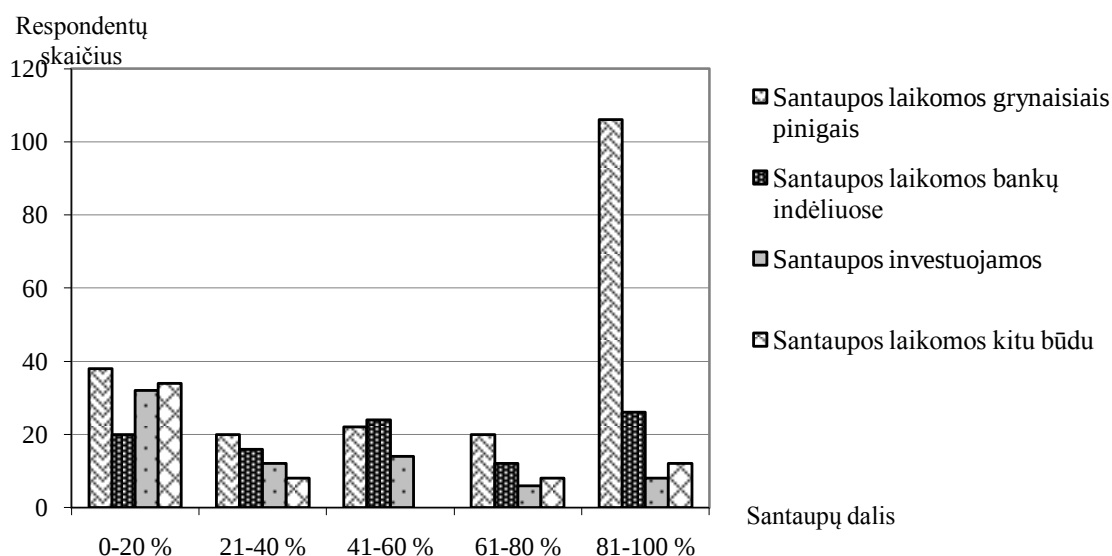

10 pav. **Taupymo tikslai pagal taupymo reguliarumą**

Tiek reguliariai, tiek nereguliariai taupančiųjų pagrindinis tikslas (žr. 10 pav.) yra taupymas nenumatytiems atvejams (69,8 % taupančiųjų respondentų, iš jų 58,0 % taupo nereguliariai), tai yra siekiama apsaugoti finansiškai nuo galimų rizikų, taupoma nenumatytų išlaidų atvejui. Reguliariai taupantys žmonės taupo savo ateičiai (60,4 % reguliariai taupančiųjų), atostogoms (50,9 %), būstui ir vaikų ateičiai (po 28,3 % reguliariai taupančiųjų). 32,6 % reguliariai taupančiųjų taupo investavimui, tai yra atideda pinigus ilgam laikotarpiui tikėdamiesi didesnio vartojimo ateityje. Tarp nereguliariai taupančių asmenų vyraujantys tikslai yra taupymas atostogoms (30,1 %), vartojimui ir savo ateičiai (po 22,0 %). Kaip matyti, ar taupoma reguliariai, ar ne priklauso nuo taupymo tikslų. Reguliariai racionalu taupyti ateičiai, skirti lėšų periodiniam investavimui, kaupti pensijai, taip pat nuolat atidėti dalį pajamų būstui įsigyti.

Taupymas yra teigiamas aspektas asmeninių finansų valdyje, tačiau ne ką mažiau svarbu, kaip žmonės laiko santaupas. Kaip žinoma, santaupas laikant grynaisiais pinigais jų vertė neauga, o tik mažėja dėl infliacijos poveikio, laikant santaupas kaip indėlį banke (gaunamos palūkanos) jų vertė auga, tačiau mokamos palūkanos nekompensuoja infliacijos, todėl patariama santaupas, kurių dar palyginti ilgą laiką nereikės, investuoti.

Taupančiųjų respondentų buvo prašoma pažymėti, koku būdu jie laiko santaupas, atsižvelgiant į tuo būdu laikomų santaupų dydį pagal vieną iš intervalų (žr. 1 priedo 13 punktą).

11 pav. Sutaupų pasiskirstymas pagal laikymo būdus

Žmonės linkę sutaupoms skirtus pinigus laikyti grynųjų pinigų forma, t.y. arba einamojoje banko sąskaitoje arba namuose. 206 respondentai iš 252 taupančiųjų dalį sutaupų laiko grynųjų pinigų forma, o pusė (51,5 %) iš jų grynaisiais pinigais laiko didžiąją dalį arba visas sutaupas (81-100 % visų sutaupų). Sutaupų laikymas grynųjų pinigų forma vyrauja visuose intervaluose (žr. 11 pav.). Priežastis, kodėl žmonės teikia pirmenybę gryniesiems pinigams, gali būti susijusi su taupymo tikslu – taupoma nenumatytiems atvejams. Taigi, jiems svarbu, kad pinigai būtų laikomi likvidžia forma. Bankų indėliuose, už kuriuos mokamos palūkanos, laikomos sutaupos taip pat labai populiarios – 38,9 % taupančių respondentų įvairias sutaupų sumas laiko bankų indėliuose (24,5 % iš jų laiko 41-60 % sutaupų, 20,4 % iš jų laiko 0-20 % sutaupų). Sutaupų laikymas indėliuose yra populiarus dėl šio produkto žinomumo ir indėlių teikiamų privalumų: saugumo, likvidumo ir nors ir ne didelio, bet sutaupų prieaugio.

Investuoti ryžtasi tik nedidelę sutaupų dalį. Dažniausiai asmenys investuoja 0-20 % sutaupų sumas (44,4 % sutaupas investuojančiųjų; 12,7 % visų taupančiųjų), o 21-40 % ir 41-60 % sutaupoms skirtos sumos investuoja atitinkamai 16,7 % ir 19,4 % visų sutaupas investuojančių asmenų. Didelę sutaupų dalį (81-100 %) investuojantieji yra neturintys vaikų asmenys, gaunantys vidutines (respondentų pajamų vidurkis 2.734,06 Lt) ir didesnes pajamas.

Ne kartą girdėtas žmonių nusistatymas, kad investuoti reikia didelės sumos, todėl keliama hipotezė, kad sutaupų laikymo būdas priklauso nuo sutaupoms skiriamos sumos. Suformuluojamos hipotezės kiekvienam iš minėtų sutaupų laikymo būdų (sutaupos laikomos grynaisiais pinigais, bankų indėliuose, investuojamos ir laikomos kitu būdu):

H_0 : sutaupų laikymo būdas nepriklauso nuo sutaupoms skiriamos sumos;

H_1 : sutaupų laikymo būdas priklauso nuo sutaupoms skiriamos sumos.

Hipotezės tikrinamos SPSS paketu naudojant požymių nepriklausomumo χ^2 kriterijų. Pasirinktas reikšmingumo lygmuo α lygus 0,05.

Santaupų laikymas grynaisiais pinigais nepriklauso nuo santaupoms skiriamos sumos, kadangi $p = 0,408 > \alpha = 0,05$, todėl nulinė hipotezė neatmetama (požymiai nepriklausomi).

Santaupų laikymas bankų indėliuose priklauso nuo santaupoms skiriamos sumos, kadangi $p = 0,024 < \alpha = 0,05$, todėl nulinė hipotezė atmetama ir priimama alternatyvi hipotezė (požymiai priklausomi).

Santaupų investavimas priklauso nuo santaupoms skiriamos sumos, kadangi $p = 0,037 < \alpha = 0,05$, todėl nulinė hipotezė atmetama ir priimama alternatyvi hipotezė (požymiai priklausomi).

Santaupų laikymas kitu būdu nepriklauso nuo santaupoms skiriamos sumos, kadangi $p = 0,173 > \alpha = 0,05$, todėl nulinė hipotezė priimama (požymiai nepriklausomi).

Santaupoms tenkančios sumos vidurkis yra lygus 509,40 Lt (252 taupančiųjų respondentų, kurių mėnesio pajamų vidurkis yra lygus 2.774,28 Lt), tai taupantieji per mėnesį santaupoms skiria vidutiniškai 18,36 % mėnesio pajamų. Moda yra lygi 100 Lt (19,05 % taupančiųjų respondentų), tai reiškia, kad santaupoms respondantai dažniausiai atideda 100 litų iš gaunamų mėnesio pajamų. 15,9 % taupančiųjų santaupoms atideda 500 litų per mėnesį, 13,5 % taupančių asmenų atideda 1.000 litų per mėnesį, 11,9 % – santaupoms per mėnesį skiria 200 litų, 11,1 % – 300 litų per mėnesį ir 7,9 % taupančių respondentų santaupoms per mėnesį atideda 50 litų.

3.5. Santaupų priklausomybės tyrimas

Santaupų dydis pirmiausia priklauso nuo žmonių ir jų noro taupyti, tačiau yra ir kiekybinių veiksnių, nuo kurių priklauso santaupų dydis. Santaupoms įtakos gali turėti ir asmens amžius, ir namų ūkio dydis, ir asmens pajamos, todėl toliau tikrinama santaupų ir šių veiksnių ryšys.

Santaupų priklausomybės tyrimas atliekamas tik su taupančių asmenų duomenimis (stebėjimų skaičius yra 252).

Pirmiausia transformuojami anketos duomenys: perkoduojami duomenys apie išlaikytinius taip, kad jie atspindėtų vaikų skaičių (neturi vaikų koduojamas nulių, turi vieną koduojamas vienetu ir taip toliau) ir sudedamas su suaugusiųjų skaičiumi (šeimyninė padėtis).

Santaupų ir pajamų skaitinės charakteristikos aptartos anksčiau ir pakartotinai nebeanalizuojamos, išskyrus naujai įvestą kintamąjį – namų ūkio dydį – ir taupančiųjų amžių.

Taupančių asmenų amžiaus vidurkis yra 29,56 metai, iš kurių daugiausiai yra 21 metų (14,3 %) ir 22 metų (11,1 %) žmonių. Didžiausia vidutinė santaupoms tenkanti suma yra 26-30 metų amžiaus

grupėje (žr. 2 priedo 4 pav.), mažiausiai lėšų per mėnesį santaupoms skiria 51-55 metų amžiaus respondentai.

Namų ūkio vidutinis dydis yra 2,20 asmenų, o daugiausiai yra namų ūkių, kuriuos sudaro vienas asmuo (36,5 %), nes didelė dalis respondentų yra jauni ir jie dar nesukūrę šeimų. Namų ūkiai iš dviejų, trijų ir keturių asmenų sudaro atitinkamai 23,0 %, 27,0 % ir 11,1 %. Didesni namų ūkis (iš penkių ir daugiau asmenų) sudaro 2,4 % taupančių namų ūkių.

Pirmiausia atliekama porinė koreliacinė analizė su kiekvienu nepriklausomu kintamuoju: nustatoma, ar egzistuoja tikimybinis ryšys tarp pasirinktų veiksnių. SPSS paketu apskaičiuojami tiesinės koreliacijos koeficientai ir įvertinami jų reikšmingumai.

Santaupoms tenkančios sumos per mėnesį ir amžiaus apskaičiuotas koreliacijos koeficientas yra lygus -0,036 (labai silpna neigiama koreliacija). Koreliacijos koeficientas artimas nuliui, o apskaičiuotas ryšio statistinis reikšmingumas (p reikšmė) yra lygus 0,685 ir yra daug didesnis už reikšmingumo lygmenį ($\alpha = 0,05$), todėl prielaida apie tikimybinių ryšio egzistavimą atmetama.

Santaupoms tenkančios sumos per mėnesį ir namų ūkio dydžio koreliacijos koeficientas lygus 0,180, o p reikšmė lygi 0,044 ir yra mažesnė už reikšmingumo lygmenį ($\alpha = 0,05$), todėl koreliacijos koeficientas yra statistiškai reikšmingas. Egzistuoja labai silpnas teigiamas tiesinis ryšys tarp santaupų ir namų ūkio dydžio.

Santaupoms tenkančios sumos per mėnesį ir mėnesio pajamų koreliacijos koeficientas lygus 0,623, kuris yra statistiškai reikšmingas prie reikšmingumo lygmens lygaus 0,01 ($p = 0,000 < \alpha = 0,01$). Taigi, tarp santaupų ir pajamų yra vidutinio stiprumo teigiamas tiesinis ryšys.

Apskaičiavus koreliacijos koeficientus ir juos įvertinus daroma išvada, kad santaupų dydis priklauso tik nuo dviejų iš jų – nuo namų ūkio dydžio ir nuo mėnesio pajamų, o santaupų dydis nuo amžiaus nepriklauso (galbūt ryšys iš tiesių neegzistuoja arba nepakanka duomenų), todėl amžius iš tolesnio tyrimo pašalinamas kaip statistiškai nereikšmingas.

Vidutiniškai stiprus tiesinis ryšys yra tik tarp santaupų ir mėnesio pajamų dydžio, todėl tarp jų tirama porinė regresinė priklausomybė.

Bendras porinės tiesinės regresijos modelio pavidalas yra toks:

$$\hat{y} = a_0 + a_1 x, \quad (3)$$

čia: $\hat{y}$ – tikėtina vidutinė priklausomojo kintamo reikšmė,

a_0, a_1 – regresijos lygties koeficientai,

x – priklausomas kintamasis.

Koeficientai randami naudojant SPSS paketo Linear Regression funkciją (skaičiavimo rezultatai pateikti 3 priede).

Apskaičiuoti lygties koeficientai atitinkamai lygūs -74,318 ir 0,210, kuriuos įstačius į (3) lygties pavidalą gaunama tokia mėnesio santaupų ir pajamų regresijos lygtis:

$$\hat{y} = -74,318 + 0,210x, \quad (4)$$

čia: $\hat{y}$ – mėnesio santaupų sumos vidutinė tikėtina reikšmė,

x – mėnesio pajamų suma.

Regresijos determinacijos koeficientas lygus 0,388. Jis yra regresijos kokybės matas, kuris naudojamas regresijos modelio tinkamumui įvertinti. Tai reiškia, kad (4) regresijos lygtis paaiškina 38,8 % statistinių taškų išsibastymo. Regresijos modelis laikomas tinkamu, kai determinacijos koeficientas yra didesnis nei 0,25. Šiuo atžvilgiu regresijos lygtis tinkama, bet dar reikia patikrinti, ar regresijos lygtis atitinka realią padėtį.

Regresijos adekvatumas realiai padėčiai tikrinamas naudojant ryšio statistinį reikšmingumą (p reikšmę). ANOVA lentelėje (žr.3 priedą) esanti p reikšmė lygi 0,000 ir yra mažesnė už reikšmingumo lygmenį ($\alpha = 0,05$), tai reiškia, kad regresijos lygtis yra adekvati realiai padėčiai.

Norint prognozuoti vidutinę santaupų sumą, žinant gaunamas mėnesio pajamas, pastarųjų reikšmė įstatoma į (4) regresijos lygtį ir apskaičiuojama $\hat{y}$ reikšmė. Pavyzdžiui, jei asmens mėnesio pajamos yra lygios 2.000 litų, tai galima tikėtis, kad jo vidutinės mėnesio santaupos bus lygios:

$$\hat{y} = -74,318 + 0,210x = -74,318 + 0,210 \times 2000 = 345,68 \text{ Lt.} \quad (5)$$

Asmens pajamoms padidėjus vienu litu, jo vidutinės santaupos padidės 0,21 Lt.

Santaupos statistiškai reikšmingai koreliuoja ne tik su pajamomis, bet ir su namų ūkio dydžiu, todėl į regresijos modelį įtraukiami abu kintamieji, nuo kurių priklauso santaupos: mėnesio pajamų ir namų ūkio dydis.

Bendras daugianarės tiesinės regresijos modelio pavidalas yra toks:

$$\hat{y} = a_0 + a_1x_1 + a_2x_2, \quad (6)$$

čia: $\hat{y}$ – tikėtina vidutinė priklausomojo kintamo reikšmė,

a_0, a_1, a_2 – regresijos lygties koeficientai,

x_1, x_2 – priklausomi kintamieji.

Regresijos koeficientai apskaičiuojami naudojant SPSS paketo Linear Regression funkciją (skaičiavimo rezultatai pateikti 4 priede).

Regresijos lygties koeficientai atitinkamai lygūs 83,015, 0,248 ir -118,757, kuriuos įstačius į modelio pavidalą (žr. 6 lygtį) gaunama tokia mėnesio santaupų regresijos lygtis:

$$\hat{y} = 83,015 + 0,248x_1 - 118,757x_2, \quad (7)$$

čia: $\hat{y}$ – mėnesio santaupų sumos vidutinė tikėtina reikšmė,

x_1 – mėnesio pajamos,

x_2 – namų ūkio dydis.

Regresijos determinacijos koeficientas lygus 0,420, tai yra (7) regresijos lygtis paaiškina 42,0 % statistinių reikšmių išsibarstymo ir ji yra tinkama.

Regresijos adekvatumas realiai padėčiai tikrinamas naudojant F statistiką (pasiskirsčiusią pagal Fišerio skirstinį), kuri lyginama su kritine F reikšme. ANOVA lentelėje (žr. 4 priedą) esanti F statistikos reikšmė lygi 44,530. Kritinė F reikšmė, esant reikšmingumo lygmeniui 0,05 ir laisvės laipsnių skaičiui 2 ir 123, lygi $F_{0,05,2,123}^{kr} = 3,070$. Apskaičiuota F statistika yra didesnė už kritinę reikšmę, todėl daroma išvada, kad (7) regresijos lygtis yra adekvati realiai padėčiai.

Norint prognozuoti vidutinę asmens santaupų sumą, žinant namų ūkio dydį ir respondentų mėnesio pajamas, kintamųjų reikšmės įstatomos į (7) regresijos lygtį. Pavyzdžiui, respondento, kurio mėnesio pajamos yra lygios 3.000 litų ir jo namų ūkį sudaro 3 asmenys, tikėtina santaupų suma yra:

$$\hat{y} = 83,015 + 0,248 \times 3000 - 118,757 \times 3 = 470,74 \text{ Lt.} \quad (8)$$

Asmens pajamoms padidėjus vienu litu santaupos vidutiniškai padidės 0,25 Lt. Sakykim, jei šeima susilauks dar vieno vaiko (namų ūkis padidės vienu nariu), santaupos sumažės 118,76 litų kitoms sąlygoms nekintant.

Apibendrinant reikėtų pasakyti, kad abu sudaryti modeliai atitinka realią padėtį, tačiau daugianarės regresijos modelis paaiškina didesnę statistinių reikšmių išsibarstymo dalį, todėl yra patikimesnis.

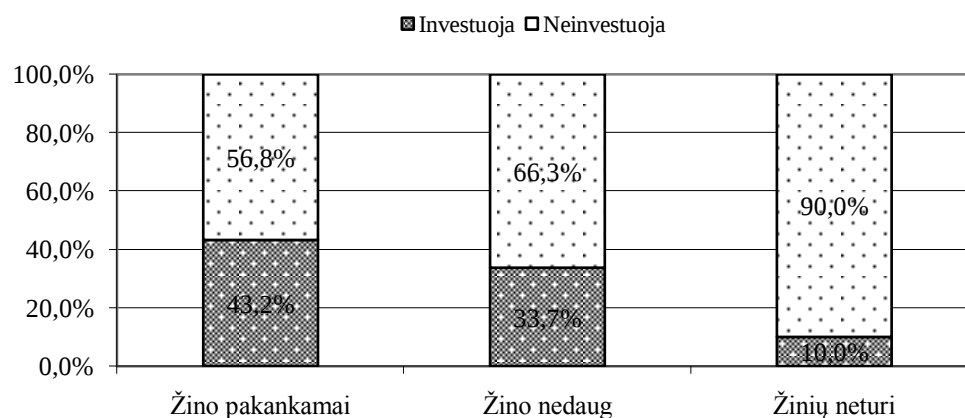
3.6. Investavimo įpročių analizė

Investavimas yra asmeninių finansų valdymo dalis, tačiau jis susijęs su daug skirtingų aspektų, o vienas pagrindinių klausimų yra investavimo priemonių pasirinkimas, kuomet žmogus atitinkamai pagal savo tikslus turi spręsti, kokio pelningumo jis siekia, kokia yra jam priimtina rizika ir kiek svarbus investicijų likvidumas. Taip pat labai svarbios yra žinios apie asmeninių finansų valdymą ir investavimą.

Tam tikrą sumą investavimui skiria 92 respondentai, tai sudaro 32,9 % visų respondentų, o kiti 188 respondentai (67,1 %) neinvestuoja. Investuojančiųjų dalis pakankamai didelė, turint omenyje, kad svarbus taupymo tikslas yra kaupimas nenumatytiems atvejams, kuomet santaupas reikia laikyti likvidžiai ir nerizikingai. Apskritai, investuojantieji asmenys investuodami siekia santykinai daugiau visų minėtų tikslų (žr.3.2 poskyrį) lyginant su neinvestuojančiais: svarbiausi tikslai yra apsisaugoti nuo galimų rizikų, kaupti savo ir vaikų ateičiai, valdyti investicijas ir turtą bei apsirūpinti pajamomis pensiniam amžiui. Turintiems tokius finansinius tikslus, kaip kaupti savo ir vaikų ateičiai ir pensiniam amžiui, žmonėms racionalu investuoti, kadangi lėšų dar ilgai nereikės (respondentų investavimo

horizontas ilgas, kadangi didelę dalį sudaro jauni, iki 30 metų, respondentai), tačiau iš turinčių šiuos tikslus asmenų atitinkamai 59,7 % ir 59,0 % neinvestuoja. Toks elgesys yra neracionalus, o tokio elgesio priežastis gali būti susijusi su žinių apie asmeninių finansų valdymą ir investavimą stoka.

Iš visų respondentų daugiau nei pusė jų (59,3 %) savo žinias apie asmeninių finansų valdymą ir investavimą vertina kaip nepakankamas (žr. 12 pav.), 26,4 % mano, kad žino pakankamai, o 14,3 % teigia, kad žinių neturi.

12 pav. Investavimas ir žinios apie asmeninių finansų valdymą ir investavimą

Respondentus suskirsčius pagal tai, kaip jie vertina savo žinias apie asmeninių finansų valdymą ir investavimą matyti, kad didėjant žinioms didėja ir investuojančiųjų dalis, ir atvirkščiai (žr. 12 pav.): kuo mažesnės žinios apie asmeninių finansų valdymą, tuo mažesnė investuojančiųjų dalis. Visgi, nors ir augant žinioms didėja investuojančiųjų dalis, tačiau iš respondentų, kurie mano pakankamai žinantys apie asmeninių finansų valdymą ir investavimą, investuoja tik mažiau nei pusė (43,2 %).

Dauguma investuojančiųjų (60,9 %) savo žinias apie asmeninių finansų valdymą ir investavimą vertina vidutiniškai, 34,8 % – žino pakankamai, o 4,3 % investuoja, nors mano, kad žinių neturi.

Iš 12 paveikslo galima manyti, kad žinios ir pasirinkimas investuoti, ar ne, yra priklausomi požymiai, tačiau, ar jie statistiškai reikšmingi, tikrinama naudojant statistinį χ^2 kriterijų apie požymių nepriklausomumą.

Suformuluojama hipotezė ir alternatyva:

H_0 : sprendimas investuoti (neinvestuoti) nepriklauso nuo žinių apie investavimą ir asmeninių finansų valdymą;

H_1 : sprendimas investuoti (neinvestuoti) priklauso nuo žinių apie investavimą ir asmeninių finansų valdymą.

SPSS paketu apskaičiuotas statistinis reikšmingumas lygus 0,037, esant reikšmingumo lygmeniui 0,05. Taigi, $0,037 < 0,05$, todėl hipotezė apie požymių nepriklausomumą atmetama. Investavimo ir

neinvestavimo pasirinkimas statistiškai reikšmingai priklauso nuo asmens žinių apie asmeninių finansų valdymą ir investavimą.

Investuojantys respondentai, priimdami investicinį sprendimą, pirmenybę teikia jų pačių surinktai informacijai (41,3 %), finansų konsultantų patarimams (32,6 %), artimųjų patarimams (8,70 %) ir kita (15,22 %). Dalis pasirinkusiųjų „kita“ įrašė, kad jie pirmenybę teikia savo pačių surinktai informacijai ir kartu pasitaria su finansų konsultantais, o dalis, jie patys atlieka fundamentinę ir techninę analizes (tai yra turi pakankamai žinių, geba analizuoti esamą situaciją ir pagal ją prognozuoti būsimas investicijų vertes, atsižvelgdami į riziką), bet tokių investuotojų (tarp investuojančių respondentų) tėra 4,3 %.

Investuotojų buvo klausiama, kokią investicijų charakteristiką jie išskiria kaip svarbiausią: riziką, investavimo laikotarpį, tikėtiną grąžą ar likvidumą. Daugumos investuotojų (56,5 %) sprendimą, kur investuoti, labiausiai lemia tikėtina grąža (žr. 2 priedo 5 pav.), tik po to jiems svarbus laikotarpis, kuriam investuojama (15,2 %), rizika ir likvidumas (po 13 %). Tarp investuojančiųjų daugiausia yra linkusių (41,3 %) ir nelinkusių (37,0 %) rizikuoti, o abejingi rizikai sudaro 19,6 %. Kitaip tariant, dauguma investuotojų yra linkę rizikuoti ir orientuojasi į vidutinę ir didelę grąžą.

Investuotojų amžiaus vidurkis yra 31,11 metai, mėnesio pajamų vidurkis lygus 3.233,93 Lt, o santaupų – 640,52 Lt (neinvestuojančių asmenų santaupų vidurkis lygus 369,36 Lt). Lyginant investuojančių ir neinvestuojančių asmenų santaupų vidurkius, investuotojų santaupų vidurkis 271,16 Lt didesnis. Naudojant Stjudento kriterijų dviem nepriklausimoms imtims tikrinama, ar šis skirtumas statistiškai reikšmingas.

Suformuluojamos hipotezės:

H₀: investuotojų ir neinvestuojančių žmonių santaupų vidutinis įvertis yra toks pat;

H₁: investuotojų santaupų vidutinis įvertis didesnis nei neinvestuojančių žmonių.

SPSS paketu apskaičiuojamas Stjudento kriterijus dviem nepriklausomoms imtims, reikšmingumo lygmeniu pasirinkus 0,05. Remiantis Livyno kriterijumi tikrinama, ar tiriamųjų grupių dispersijas galima laikyti lygiomis: Livyno kriterijaus p reikšmė yra lygi 0,121 ir didesnė už reikšmingumo lygmenį ($p = 0,121 > \alpha = 0,05$), tai dispersijos statistiškai reikšmingai nesiskiria, todėl hipotezei apie vidurkių lygybę tikrinti naudojamas lygių dispersijų atvejis.

Stjudento kriterijaus p reikšmė yra lygi 0,015 ir yra mažesnė nei pasirinktas reikšmingumo lygmuo ($\alpha = 0,05$) padaugintas iš dviejų, tai pat investuotojų santaupų vidurkis didesnis nei neinvestuojančių žmonių, todėl nulinė hipotezė atmetama ir priimama alternatyva. Investuotojų santaupų vidurkis statistiškai reikšmingai didesnis nei neinvestuojančių žmonių.

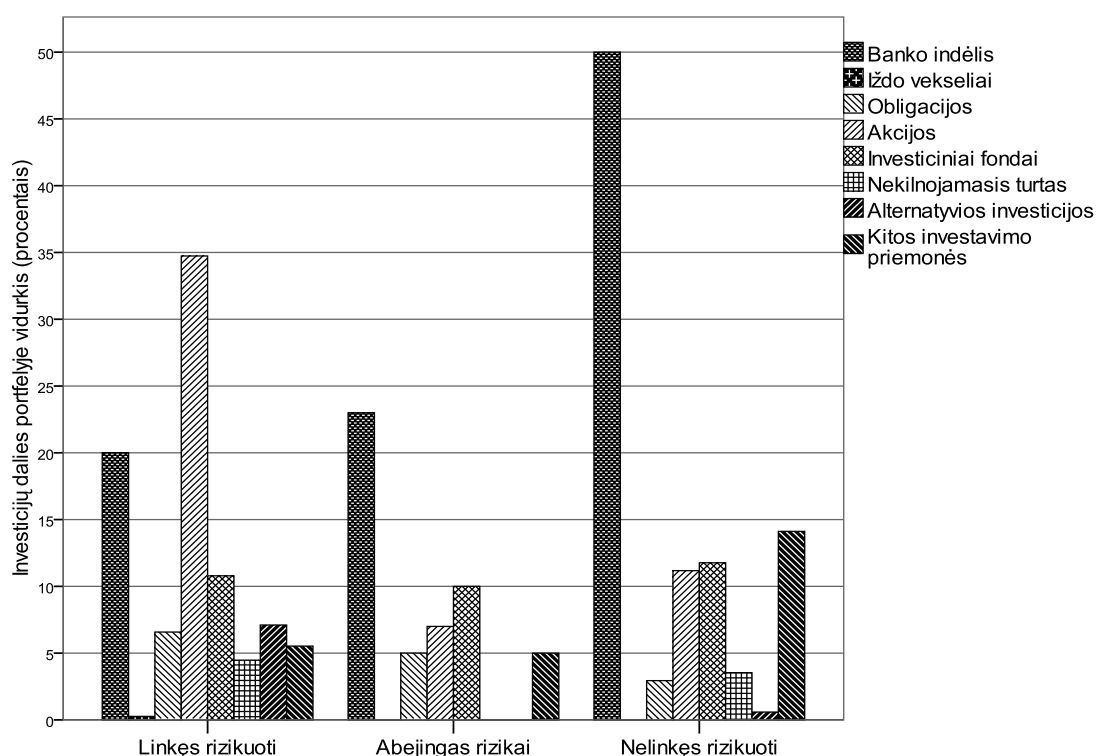
Anksčiau įvertinta, kad santaupų dydis vidutiniškai stipriai teigiamai koreliuoja su pajamų dydžiu, todėl daroma išvada, kad investuotojų mėnesio pajamos didesnės nei neinvestuojančių žmonių.

Investuojantys žmonės yra jauni, gyvenantys vieni arba neseniai sukūrę šeimas, bet dar nesusilaukę vaikų, gaunantys didesnes nei imties vidurkis mėnesio pajamas, todėl galima teigti, kad esant didelėms pajamoms ir ilgam investavimo horizontui nebijoma rizikuoti. Ilgą investavimo horizontą ir kaupimą ateičiai investuojant taip pat patvirtina tai, kad investuotojams nėra svarbus investavimo laikotarpis, kad dauguma investuotojų siekia ne einamųjų pajamų, o investuotų pinigų prieaugio (84,4 %).

Nors investuotojai ir nevengia rizikos, tačiau investuoti skiriama santaupų dalis nėra didelė: daugiausia (21,7 %) investuotojų investuoja 0-20 % santaupų sumos, bet nemaža jų dalis (15,2 %) investuoja apie pusę (41-60 %) santaupų sumos. Prisiminus, kad pagrindiniai investuotojų finansiniai tikslai yra kaupimas nenumatytiems atvejams (reiškia, jie dar nesukaupę pakankamos sumos) ir kaupimas ateičiai, investuotojai pusę ir daugiau santaupų atideda kaupimui nenumatytiems atvejams, o likusią sumą investuoja.

Nusprendusiems investuoti asmenims svarbus dar vienas klausimas – kaip paskirstyti investuoti skirtą santaupų dalį tarp investavimo priemonių, tai yra į kokias investicines priemones investuoti. Anketoje investuotojų buvo klausama, kokia yra jų investicinio portfelio struktūra (žr. 1 priedo 23 punktą). Investicinio portfelio struktūrai įrašyti pateikiamos tiek finansinių investicijų pagrindinės rūšys (pinigų rinkos priemonės (banko indėliai ir išdo vekseliai), obligacijos, akcijos, investiciniai fondai), tiek alternatyvios investicijos, atskirai pateikiant nekilnojamąjį turtą.

Pagrindinė priemonė investiciniuose portfeliuose yra bankų indėliai (31,74 %), kurie populiarius dėl saugumo ir likvidumo (pagrindinis finansinis tikslas yra taupymas nenumatytiems atvejams). Penktadalį (20,00 %) investicinio portfelio sudaro akcijos, kurios padidina portfelio grąžą. Dėl anksčiau minėtų investicinių fondų privalumų 10,98 % investicinio portfelio sudaro investicinių fondų vienetai. Kitos investavimo priemonės (pavyzdžiui, investicinis gyvybės draudimas, pensijų fondai, su akcijomis susietos obligacijos ir panašiai) sudaro 8,59 % vidutinio investicinio portfelio. Skolos instrumentai sudaro 5,0 %, iš kurių tik 0,11 % yra išdo vekseliai.

13 pav. Investicinių portfelių struktūra procentais pagal investuotojų tipus

Linkusių rizikuoti investuotojų vidutinio investicijų portfelio 34,7 % sudaro akcijos (žr. 13 pav.), 20,0 % – banko indėlis, 10,8 % – investicinių fondų vienetai, 7,5 % – alternatyvios investicijos, 6,6 % – obligacijos, 4,5 % – nekilnojamasis turtas, 5,5 % – kitos investavimo priemonės.

Abejingų rizikai investuotojų investiciniuose portfeliuose žymiai sumažėja akcijų dalis, nebelieka investicijų į nekilnojamąjį turtą ir alternatyvias investicijas. Nelinkę rizikuoti investuotojai pusę investuoti skirtų lėšų laiko bankų indėliuose, palyginti didelė kitų investavimo priemonių dalis (tikėtina, kad tai yra įmokos į pensijų fondus ar investicinis gyvybės draudimas).

72,1 % respondentų yra iki 30 metų, tačiau pagal šeimyninę padėtį daugelis respondentų gyvena su antrąja puse ir jau yra sukūrę šeimas. Respondentų pajamų vidurkis yra 2.734,06 Lt, kuris labai silpnai teigiamai, bet statistiškai reikšmingai, koreliuoja su amžiumi.

Asmeninių finansų valdymu, nepriklausomai nuo amžiaus, domisi 64,3 % respondentų, bet asmeninių finansų valdymą kaip visas valdymo funkcijas kartu (planavimą, įgyvendinimą, plano peržiūrėjimą ir koregavimą) supranta tik 27,1 % respondentų. Daugelis respondentų (70,0 %) mano, kad asmeninių finansų valdymu siekiama finansinio saugumo jausmo.

Svarbiausias respondentų finansinis tikslas yra apsisaugoti nuo galimų rizikų: turto, darbo, sveikatos netekimo ir panašiai (69,3 % respondentų). Kaip pagrindinę priemonę tam pasiekti respondentai (88,6 %) naudoja pajamų ir išlaidų planavimą, tačiau daugiau nei pusė (62,1 %) respondentų jokio biudžeto nesudaro. Pusė respondentų, kuriems būdingi bendri požymiai: tai sukūrę

šeimas arba gyvenantys su antrąja puse, susilaukę bent vieno vaiko asmenys, nuo galimų rizikų apsaugo apsidrausdami bent viena ar keliomis iš draudimo rūšių. Draustis linkę didesnes pajamas gaunantys respondentai, nes besinaudojančių draudimo paslaugomis, mėnesio pajamų vidurkiai statistiškai reikšmingai didesni nei nesidraudžiančių asmenų.

Pensijai kaupia truputį mažiau nei pusė respondentų (47,9 %). Kadangi požymiai asmens amžius ir kaupimas pensijai yra statistiškai priklausomi, žemą kaupiančiųjų pensijai procentą lemia, jog tyrime daugiausiai dalyvavo jauni žmonės, kuriems svarbu apsaugoti save ir šeimą nuo galimų rizikų. Kaupimas pensijai aktualiausias 41-50 metų amžiaus grupėje (pensijai kaupia 75,0 % šios amžiaus grupės respondentų), tai patvirtina finansinio gyvenimo ciklo principą, kad kaupti turi vidutinio amžiaus žmonės, kai jau turėtų būti patenkinti kiti finansiniai tikslai: įgytas būtinas materialus turtas ir užtikrintas šeimos finansinis saugumas.

Daugiau nei pusė (57,9 %) respondentų yra nelinkę skolintis ir neturi fiziniams asmenims būdingų paskolų ar lizingo įsipareigojimų. Galima daryti išvadą, kad poreikis skolintis nekylo, nes 90 % respondentų taupo – tiek reguliariai, tiek reguliariai per mėnesį santaupoms skiria vidutiniškai 18,36 % mėnesio pajamų.

Tik 10 % visų respondentų, priklausančių amžiaus grupei iki 30 metų netaupo. Daugelis netaupo dėl nepakankamų pajamų, kiti esant poreikiui skolinasi. Šie respondentai neturi galimybių taupyti, nes dalies jų pajamos nėra didelės (apie 1000 Lt), o likusi dalis netaupančiųjų gauna dideles pajamas (virš 4000 Lt), bet turi po 2-3 išlaikytinius. Taupoma reguliariai ar ne priklauso nuo taupymo tikslų. Reguliariai taupoma ateičiai: periodiniam investavimui, kaupti pensijai, taip pat nuolat atidėti dalį pajamų būstui įsigyti. Daugiausiai (beveik 70 %) taupoma nenumatytiems atvejams, tai pagrindinis nereguliaraus taupymo tikslas. Taupymo motyvas lemia ir santaupų laikymo formą – grynaisiais pinigais laikoma didžioji dalis arba visos santaupos (42 % visų respondentų). Santaupoms galintys skirti didesnę sumą pajamų (gaunantys didesnes pajamas ir turintys mažiau išlaikytinių) jas laiko bankų indėliuose ir skiria investavimui. Taip pat investuojančių santaupų vidurkis statistiškai reikšmingai didesnis nei neinvestuojančių žmonių.

32,9 % visų respondentų investuoja, o didelę santaupų dalį (81-100 %) investuojantieji yra neturintys vaikų asmenys, gaunantys vidutines (respondentų pajamų vidurkis 2.734,06 Lt) ir didesnes pajamas. Sprendimas investuoti priklauso nuo žinių apie asmeninių finansų valdymą ir investavimą, daugelis remiasi savo pačių surinkta informacija, likusieji – konsultantų patarimais. 85 % investuojančiųjų siekia investuoti pinigų prieaugio, o sprendimą kokias investavimo priemones pasirinkti daugiausia lemia grąža. Nelinkę rizikuoti renkasi patikimą ir mažą grąžą iš banko indėlių, o linkę rizikuoti renkasi galimybę gauti didelę grąžą iš akcijų. Tyrimas patvirtina finansinio gyvenimo ciklo hipotezę: jaunų respondentų portfeliuose santykinai daugiau akcijų, o vyresnių respondentų investiciniuose portfeliuose vyrauja banko indėliai.

IŠVADOS IR SIŪLYMAI

1. Finansinės gerovės, patenkinant ne tik pagrindinius, o visus gyvenimo poreikius, pagrindas tinkamas asmeninių finansų valdymas, apimantis vartojimo ir taupymo, skolų, draudimo, investicijų, pensijos, nekilnojamo turto, pajamų mokesčio ir karjeros planavimą, sudarant biudžetą, analizuojant asmeninę finansinę situaciją, išsikeliant finansinius tikslus ir kontroliuojant, peržiūrint, koreguojant sudarytą finansinį planą.
2. Dėl ilgo investavimo horizonto ir neapibrėžtumo naudinga kuo jaunesniems skirti lėšų investavimui, tačiau šis principas kertasi su finansinio gyvenimo ciklo tikslais, kad pirmiausia lėšos skiriamos apsaugai nuo rizikos ir finansiniam saugumui. Todėl tinkamo asmeninių finansų planavimo vienas iš finansinių tikslų turėtų būti kuo jaunesniems pasiekti finansinį saugumą ir turint pakankamai likvidžių lėšų rinktis rizikingesnes investicijas: investuoti į akcijas, rizikingesnius investicinius fondus, nekilnojamąjį turtą ar alternatyvias investavimo priemones.
3. Dauguma respondentų (64,3 %) domisi asmeninių finansų valdymu. Asmeninių finansų valdymą 74,29 % respondentų supranta kaip planavimą, o kaip sistemą (planavimą, plano įgyvendinimą, peržiūrėjimą ir koregavimą) jį supranta 27,1 % respondentų. Statistiškai patikrinta ir nustatyta, kad domėjimasis asmeninių finansų valdymu nepriklauso nuo respondentų amžiaus, tai reiškia, kad tiek jauni respondentai, kurie dar tik formuoja savo finansų valdymo įpročius, tiek vyresni respondentai, kurių įpročiai jau susiformavę, vienodai domisi asmeninių finansų valdymu.
4. Asmeninių finansų valdymo pagrindiniu tikslu respondentai laiko finansinio saugumo jausmą, o pagrindiniai respondentų finansiniai tikslai yra finansinė apsauga nuo rizikų ir finansinis saugumas. Respondentų finansiniai tikslai atitinka finansinio gyvenimo ciklo teoriją, daugelio respondentų iki 30 metų tikslai finansinė apsauga nuo rizikų ir finansinis saugumas būdingi jauniems žmonėms, vyresni respondentai daugiausiai nurodė, kad finansinis tikslas kaupti savo ar vaikų ateičiai arba valdyti turtą ir investicijas.
5. Respondentai linkę planuoti savo pajamas ir išlaidas (planuoja 83,9 % respondentų), tačiau biudžeto nesudaro (62,1 %). Galima teigti, kad respondentai biudžeto nesudaro dėl finansinio raštingumo stokos, nes daugelis nesudarantys biudžeto nesidomi asmeninių finansų valdymu, likę neįvertina biudžeto kaip finansinės situacijos analizės priemonės svarbos. Skolų ir draudimo planavimas aktualus apytiksliai pusei respondentų – įvertinant respondentų amžių ir šeimyninę padėtį pasitvirtina gyvenimo ciklo teorijos teiginys apie skolinimosi ir draudimo nuo nelaimingų atsitikimų poreikį esant jauniems, bei gyvybės draudimo poreikį susilaukus vaikų. Patikrinta ir patvirtinta, kad draudžiasi didesnes pajamas gaunantys respondentai. Taip pat patikrinta, kad kaupimas pensijai ir asmens amžius yra statistiškai priklausomi požymiai, pensijai daugiau kaupia

- vyresni respondentai - aktualiausias kaupimas pensijai 41-50 metų amžiaus grupėje (pensijai kaupia 75,0 % šios amžiaus grupės respondentų).
6. Apklausos duomenys patvirtina taupymo svarbą – respondentai linkę taupyti ir nelinkę skolintis. Taupo 90 % respondentų, tačiau daugelis nereguliariai, tai lemia taupymo tikslas, kadangi daugiausia (beveik 70 % taupančiųjų) taupoma nenumatytiems atvejams. Šis tikslas lemia ir tai, kad didžiąją dalį santaupų respondentai linkę laikyti grynaisiais pinigais (42 % taupančiųjų), nepriklausomai nuo santaupų sumos. Nustatyta, kad požymiai santaupų laikymas grynaisiais pinigais ir santaupų suma yra nepriklausomi, o santaupų laikymas bankų indėliuose ir investavimas priklauso nuo santaupoms skiriamos sumos.
 7. Daugiau nei pusė respondentų (57,9 %) neturi skolinių įsipareigojimų. Daugiausia skolinamasi einamajam vartojimui, kiek mažiau būstui įsigyti. Nors asmenys ir nelinkę skolintis, 17 % respondentų turi po kelias skolų rūšis. Skolų pasiskirstymas pagal amžių atitinka gyvenimo ciklo hipotezės principą, kad skolintis tenka tik ciklo pradžioje, kadangi respondentai, turintys po kelias skolas yra jauni iki 34 metų.
 8. Vidutinės taupančiųjų mėnesio santaupos yra 509,40 Lt. Lyginant vidutinę santaupų sumą su mėnesio pajamomis, santaupoms tenka vidutiniškai 18,36 % mėnesio pajamų. Tarp amžiaus ir pajamų nustatyta statistiškai reikšminga labai silpna tiesinė koreliacija – didėjant amžiui, didėja ir gaunamos pajamos, tačiau tarp amžiaus ir santaupų statistiškai reikšmingos tiesinės priklausomybės nėra. Įvertinta santaupų priklausomybė nuo namų ūkio dydžio ir mėnesio pajamų. Kitoms sąlygoms nekintant pajamoms padidėjus 100 litų, vidutinės santaupos padidės 24,80 litų, o padidėjus namų ūkiui vienu asmeniui vidutinės santaupos sumažėtų 118,76 lito.
 9. Vidutinė santaupų suma pakankamai didelė, todėl bent dalį jų rekomenduojama investuoti. Santaupas investuoja 32,9 % respondentų, kurių santaupos statistiškai reikšmingai didesnės nei neinvestuojančių. Didžiausia dalis vidutinio investicinio portfelio tenka bankų indėliams (31,74 %), 20,00 % sudaro akcijos ir 10,98 % tenka investiciniams fondams, tokį pasiskirstymą lemia respondentų polinkis nerizikuoti. Jaunų respondentų portfeliuose santykinai daugiau akcijų, o vyresnių respondentų investiciniuose portfeliuose vyrauja banko indėliai. Pasirinkimas investuoti santaupas (ar neinvestuoti) statistiškai reikšmingai priklauso nuo asmens žinių apie asmeninių finansų valdymą ir investavimą, todėl aktualus žmonių švietimas asmeninių finansų valdymo ir investavimo tema.
 10. Išanalizuoti apklausos rezultatai leidžia patvirtinti tyrimo hipotezę, kad respondentų asmeninių finansų paskirstymas atitinka pagrindinius finansinio gyvenimo ciklo teorijos principus.
 11. Remiantis apklausos duomenų analize didžioji dalis respondentų linkę planuoti pajamas ir išlaidas, tačiau rekomenduojama sudaryti biudžetą. Respondentai taupo, tačiau daugelis nereguliariai, biudžeto sudarymas padėtų išanalizuoti finansinę padėtį ir rasti galimybių taupyti reguliariai,

greičiau pasiekiant finansinius tikslus. Kadangi, didžioji dalis santaupų laikoma grynaisiais pinigais, siūloma atsižvelgiant į toleruojamą riziką, dalį santaupų investuoti. Pensijai nekaupia daugiau nei pusė respondentų, daugelis iš jų jauni, kurie didelė tikimybė, kad dar nesusimąsto apie pensiją ir kuo anksčiau pradės kaupti, tuo didesnę sumą sukaups, siūloma sudaryti pensijos kaupimo planą.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. **Altfest L.** Personal financial planning: origins, developments and a plan for future direction // American Economist, 2004, Vol. 48, Issue 2, p. 53-60.
2. **Andriukaitis D. ir kt.** Finansinių paslaugų vadovas. – Vilnius, 2009. – 128 p. – ISBN 978-9955-783-03-9.
3. **Barbačka D. B., Zekan S. B.** Personal finance and hierarchy of human needs // Economy Transdisciplinarity Cognition, 2011, Vol. 14, Issue 1, p. 337-349.
4. **Barkauskaitė K., Sniečka V.** Lietuvos investuotojų fondų pasirinkimą lemiantys kriterijai // Ekonomika ir vadyba, 2011, Nr. 16, p. 101-108. ISSN 1822-6515.
5. **Bikas E., Kavaliauskas A.** Lietuvos investuotojų elgsena finansų krizės metu // Verslas: teorija ir praktika, 2010, 11 (4), p. 370-380. – ISSN 1648-0627.
6. **Bikas E., Laurinavičius A.** Finansinių ir nekilnojamojo turto investicijų portfelio formavimo aspektai ir galimybės // Verslas: teorija ir praktika, 2009, 10 (2), p. 118–129. – ISSN 1648-0627.
7. **Bivainis J., Volodzkienė L.** Nekilnojamojo turto investiciniai fondai: vieta investicinių fondų įvairovėje // Verslas: teorija ir praktika, 2008, 9(3), p. 149–159. – ISSN 1648-0627.
8. **Bodie Z. et al.** The Theory of Optimal Life-Cycle Saving and Investing // Federal Reserve Bank of Boston: Public Policy Discussion Papers, 2007, Issue 7-3, p. 1-26.
9. **Bodie Z. et al.** Investments. –Boston (Mass.) : McGraw-Hill/Irwin, 2009. – 990 p. – ISBN 978-007-127828-7.
10. **Brain M.** Understanding and controlling your finances // BYG Publishing, 1997.
<http://bygpub.com/finance/finance7.htm> [žiūrėta 2012-01-25]
11. **Chen P. et al.** Human Capital, Asset Allocation and Life Insurance // Financial Analysts Journal, 2006, Vol. 62, No. 1, p. 97-109.
12. **Činauskaitė J.** Asmeninius finansus privalome valdyti.
<http://klaipeda.diena.lt/dienrastis/priedai/turtas/asmeninius-finansus-privalome-valdyti-133975>.
[žiūrėta 2012-01-28]
13. **Činauskaitė-Cetiner J.** Namų ūkių finansinės gerovės kūrimo prielaidos Lietuvoje // Human Resources: The Main Factor of Regional Development, 2011, Issue 4, p. 16-24.
14. **Dešimtadalis gyventojų paskolas bando padengti skolindamiesi.** „Swedbank“ Asmeninių finansų institutas.
<https://www.manofinansai.lt/lt/articles/view/380/desimtadalis-gyventoju-paskolas-bando-padengti-skolindamiesi>. [žiūrėta 2012-12-07]
15. **Dulisse R.** Practice Life-Cycle Planning // Advisor Today, 2008, Vol. 103, Issue 8, p. 24.

16. **Ekonomikos mokytojai: „Abiturientai savarankiškam gyvenimui nepasiruošę“.** „Swedbank“ Asmeninių finansų institutas. <https://www.manofinansai.lt/lt/articles/view/350/ekonomikos-mokytojai-abiturientai-savarankiskam-gyvenimui-nepasiruose>. [žiūrėta 2012-12-07]
17. **Hallmann G. V., Rosenbloom J. S.** Personal financial planing / Seventh edition. – NewYork: The McGraw-Hill Companies, 2003. – 623 p.
18. **Huston S. J.** Measuring Financial Literacy // The journal of consumer affairs, 2010, Vol. 44, Issue 2, p. 296-316.
19. **Investavimo menas.** SEB Privačiosios bankininkystės padalinio Investavimo strategijos skyrius, 2010. – 28 p. http://www.seb.lt/pow/content/seb_lt/pdf/lt/Investavimo_menas.pdf. [žiūrėta 2012-12-01]
20. **Yates D., Ward Ch.** Are your personal financial characteristics healthy? // Journal of Business & Economics Research, 2012, Vol. 10, Number 4, p. 225-232.
21. **Jurevičienė D., Bikas E.** Dimensions of individual saving behavior. 5th International Scientific Conference ‘Business and Management’ 2008, 2008, p. 206-212. http://leidykla.vgtu.lt/conferences/BUS_AND_MANA_2008/fin-engeneering/206-212-G-Art-Jureviciene_Bikas.pdf. [žiūrėta 2012-11-27]
22. **Jurevičienė D., Gausienė E.** Finansinės gyventojų elgsenos ypatumai // Verslas: teorija ir praktika. Vilnius: Technika, 2010, 11(3), p. 222-237. – ISSN 1648-0627.
23. **Jurevičienė D., Klimavičienė A.** Asmeninių finansų valdymo teoriniai aspektai gyvenimo ciklo požiūriu // Verslas: teorija ir praktika. – Vilnius: Technika, 2008, t. 9, Nr. 1, p. 22-32. – ISSN 1648-0627.
24. **Jurevičienė D., Savičenko J., Miečinskienė A.** Art as a diversification tool of investment portfolio // The 7th International Scientific Conference “Business and Management 2012”. Vilnius: Technika, 2012, p. 84-91. – ISSN 2029-4441.
25. **Kaelber H. V.** Increase Your Wealth: Why Is Budgeting Important? Why Do I Need One?. <http://www.wiseradvisor.com/university-article~artId~26~title~increase-your-wealth-why-is-budgeting-important-why-do-i-need-one.asp>. [žiūrėta 2012-01-25]
26. **Kancerevyčius G.** Finansai ir investicijos. – Kaunas: „Smaltijos“ leidykla, 2009. – 904 p. – 978-9955-707-64-6.
27. **Kapoor J. R. et al.** Focus on personal finance: an active approach to help you develop successful financial skills / second edition. – Boston (Mass.) : McGraw-Hill/Irwin, 2008. – 504 p. – ISBN 978-0-07-353063-5.
28. **Kardelis K.** Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai. – Šiauliai: Lucilijus, 2007. – 398 p. – ISBN 995-5655-35-6.

29. **Klimavičienė A.** Tvaraus pensijos portfelio sudarymas dinaminiu stochastiniu imitaciniu modeliavimu // Socialinių mokslų studijos, 2010, 3(7), p. 59–79. –ISSN 2029–2236.
30. **Klimavičienė A., Jurevičienė D.** Asmens investicijų į finansines priemones plėtros galimybės Lietuvoje // Verslas: teorija ir praktika. - Vilnius: Technika, 2007, t. 8, Nr. 1, p. 33-43. – ISSN 1648-0627.
31. **Kraft H., Munk C.** Optimal Housing, Consumption, and Investment Decisions over the Life Cycle // Management Science, 2011, Vol. 57, No. 6, p. 1025–1041. – ISSN 1526-5501.
32. **Leonavičienė T.** SPSS programų paketo taikymas statistiniuose tyrimuose / 2-asis patais. leid. - Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2007. – 126 p. – ISBN9955-201-22-3.
33. **Lietuvos draudimo rinkos apžvalga.** Lietuvos bankas, 2012, III ketvirtis.
http://www.lb.lt/2012_m_iii_ketv_lietuvos_draudimo_rinkos_apzvalga. [žiūrėta 2012-11-24]
34. **Lietuvos gyventojai labiau rūpinasi dabartimi nei ateitimi.** „Swedbank“ Asmeninių finansų institutas. <http://www.swedbank.lt/lt/articles/view/1363>. [žiūrėta 2012-12-07]
35. **Lietuvos Respublikos draudimo įstatymas.**
http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=340569. [žiūrėta 2012-01-30]
36. **Lietuvos Respublikos finansinių priemonių rinkų įstatymas.**
http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=291835&p_query=&p_tr2=. [žiūrėta 2012-01-30]
37. **Lietuvos Respublikos gyventojų pajamų mokesčio įstatymas.**
http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=414707. [žiūrėta 2012-01-30]
38. **Lietuvos Respublikos indėlių ir įsipareigojimų investuotojams draudimo įstatymas.**
http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=329215. [žiūrėta 2012-01-30]
39. **Lietuvos Respublikos pensijų sistemos reformos įstatymas.**
http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=415843. [žiūrėta 2012-11-25]
40. **Life Cycle of Financial Planning.** Family Economics & Financial Education, 2010.
http://www.thedaleyjournal.com/coursefiles/pftt/Life_Cycle_of_Financial_Planning_info_sheet.pdf
[žiūrėta 2012-11-29]
41. **Luobikienė I.** Sociologinių tyrimų metodika. – Kaunas: Technologija, 2010. -142 p. – ISBN 978-9955-258-03-2.
42. **Malkiel B. G., Ellis C. D.** Investavimo principai: turtėt sumaniai investuodamas. – Kaunas : 7 strategijos, 2011. – 159 p. – ISBN 978-9955-9974-1-2.
43. **Naujos paskolos namų ūkiams ir jų palūkanų normos.** Lietuvos bankas.
http://www.lb.lt/stat_pub/statbrowser.aspx?group=7279&lang=lt [žiūrėta 2012-12-06]
44. **Pabedinskaitė A.** Kiekybiniai sprendimų metodai. I dalis. Koreliacinė regresinė analizė. Prognozavimas. – Vilnius: Technika, 2009. - 104 p. – ISBN 978-9986-058-91-5.

45. **Pensijų sistema Lietuvoje.** <http://www.pensijusistema.lt/index.php?1617210232#1> [žiūrėta 2012-11-25]
46. **Pilibaitis R.** Pirmiausia reikia susimokėti sau // Verslo žinios. 2006-11-27, p. 9.
47. **Pukėnas K.** Sportinių tyrimų duomenų analizė SPSS programa. – Kaunas: LKKA, 2005. – 289 p. - ISBN 9955-622-18-0.
48. **Rakauskienė O. G., Bikas E.** Lietuvos gyventojų santaupos: moterų ir vyrų taupymo elgsenos modeliai // Ekonomika, 2007, t. 79, p. 124-141. – ISSN 1392-1258.
49. **Reuvid J.** The handbook of personal wealth management : how to ensure maximum return and security. – London : Kogan Page, 2005. – 219 p. – ISBN 0-7494-4383-9.
50. **Rudzkienė V.** Socialinė statistika. - Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2005. – 257 p. – ISBN 995-519-002-7.
51. **Rutkauskas A. V.** Asmeniniai finansai kaip finansų posistemis. Inžinerinė ekonomika. – Kaunas: Technologija, 1999, Nr. 4(15), p. 50-55.
52. **Rutkauskas A. V., Martinkutė R.** Investicijų portfelio anatomija ir valdymas: monografija. – Vilnius: Technika, 2007. – 360 p. – ISBN 978-9955-282-16-7.
53. **Rutkauskas V., Stankevičius, P.** Investicinių sprendimų valdymas. – Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2006. - 374 p.
54. **Valackienė A., Mikėnė S.** Sociologinis tyrimas: metodologija ir atlikimo metodika. – Kaunas: Technologija, 2008. – 202 p. – ISBN 978-9955-25-470-6.
55. **Vidutinis mėnesinis darbo užmokestis.** Statistikos departamentas. <http://db1.stat.gov.lt/statbank/default.asp?w=1280>. [žiūrėta 2012-12-04]
56. **Wahlgren L.** Life-cycle financial planning // Advisor Today, 2006, Vol. 101, Issue 2, p. 36-40.
57. **Wanken D.** Keys To Debt Management. <http://www.wiseradvisor.com/university-article~artId~703~title~keys-to-debt-management.asp>. [žiūrėta 2012-01-27]
58. **Zavanelli M. E.** Kur investuoti? (1) Penki pradedančiojo investuotojo žingsniai. <http://verslas.banga.lt/lt/patark.full/419ddd0b03427>. [žiūrėta 2012-01-27]
59. **Žalgirytė L., Guzavičius A.** Skirtingų tipų JAV platinamų investicinių fondų grąžos ir rizikos analizė 2000–2010 m. // Business systems and economics, 2011, No. 1 (1), p. 115–128. – ISSN 2029-8234.

Jakutytė L. Asmeninių finansų valdymo ypatumai gyvenimo ciklo požiūriu / Finansų rinkų magistro baigiamasis darbas. Vadovė prof. dr. D. Jurevičienė. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Ekonomikos ir finansų valdymo fakultetas, 2012. – 74 p.

ANOTACIJA

Magistro baigiamajame darbe išanalizuota asmeninių finansų valdymo esmė, sudaryta anketa, siekiant išsiaiškinti asmeninių finansų valdymo principų taikymą praktikoje, ir pateikti apklausos rezultatai. Pirmoje darbo dalyje apibrėžti asmeninių finansų valdymo principai ir turinys, aptartas gyvenimo ciklo teorijos vaidmuo asmeninių finansų valdyme. Antroje darbo dalyje aprašyta ir pagrįsta tiriamosios dalies metodologija, sudaryta gyventojų apklausos anketa. Trečioje darbo dalyje įvertintas respondentų supratimas apie asmeninių finansų valdymą, bei identifikuotos taikomos asmeninių finansų valdymo priemonės. Taip pat išanalizuoti respondentų taupymo ir investavimo įpročiai, nustatyti taupymą lemiantys veiksniai gyvenimo ciklo požiūriu.

Pagrindiniai žodžiai: asmeniniai finansai, asmeninių finansų valdymas, finansinis gyvenimo ciklas, santaupos, investicijos.

Jakutytė L. The peculiarities of personal finance management on life-cycle approach / Master's Work in Financial Market. Supervisor prof. dr. D. Jurevičienė. – Vilnius: Faculty of Economics and Finance Management, Mykolas Romeris University, 2012. – 74 p.

ANOTATION

Master's work focuses on the analysis of essence in personal finance management. In order to find out personal financial management principles in practice, the questionnaire was created and described results of interrogation. The first part of the paper deals with personal financial management principles and content and the role of life-cycle theory in personal financial management. The methodology of the research is described and reasoned, also the questionnaire for interrogation of inhabitants is presented in the second part of the master's work. In the third part of the paper deals with the evaluation of the respondents understanding about personal financial management, also was identified applicable tools of personal financial management. Respondents habits of saving and investment are analyzed and identified factors who determined saving on life-cycle approach.

Key Words: personal finance, personal finance management, financial life-cycle, savings, investment.

Jakutytė L. Asmeninių finansų valdymo ypatumai gyvenimo ciklo požiūriu / Finansų rinkų magistro baigiamasis darbas. Vadovė prof. dr. D. Jurevičienė. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Ekonomikos ir finansų valdymo fakultetas, 2012. – 74 p.

SANTRAUKA

Dažnai šeimoje daugelis finansinių sprendimų priimama neapgalvotai, tačiau jų pasekmės yra labai svarbios – neturint pakankamai finansinių išteklių, nėra galimybės bankrutuoti ar šeimą paprasčiausiai likviduoti. Asmeninių finansų valdymo disciplina nėra dėstoma mokyklose, o aukštosiose mokyklose su asmeninių finansų valdymu supažindinami tik finansų ir ekonomikos studijų krypties studentai, finansų valdymo literatūroje nepakankamai dėmesio skiriama asmeninių finansų valdymui. 61 proc. lietuvių prisipažįsta, kad visos jų finansinės žinios – tiesiog iš gyvenimo, todėl kyla problema, kad žmonės nėra linkę taikyti asmeninių finansų valdymo principų ir priemonių. Taigi tyrimo objektas yra asmeninių finansų valdymas ir jo taikymas praktikoje.

Magistro baigiamojo darbo tikslas – išanalizavus mokslinę literatūrą paruošti tyrimo metodiką ir remiantis ja nustatyti taupymą lemiančius veiksnius gyvenimo ciklo požiūriu. Šiam tikslui pasiekti iškelti uždaviniai: išanalizuoti asmeninių finansų valdymo principų ir turinio teorinius aspektus, aptarti gyvenimo ciklo teorijos vaidmenį asmeninių finansų valdyme, sudaryti gyventojų apklausos anketą siekiant išsiaiškinti žmonių požiūrį į asmeninių finansų valdymą, atlikus tyrimą, nustatyti asmeninių finansų valdymo pobūdį, įvertinti taupymo pokyčius lemiančius veiksnius.

Siekiant įgyvendinti uždavinius naudoti tyrimo metodai: mokslinės literatūros ir antrinių duomenų analizė, anketinė apklausa, grafinis duomenų ir jų ryšio vaizdavimas, statistinių kriterijų taikymas, koreliacinė regresinė analizė.

Atlikta apklausos rezultatų analizė parodė, kad daugiau nei pusė respondentų, nepriklausomai nuo amžiaus, domisi asmeninių finansų valdymu ir yra linkę planuoti savo pajamas ir išlaidas, tačiau nelinkę sudaryti biudžeto. Beveik pusė respondentų kaupia pensijai, daugiausiai 41-50 metų amžiaus grupėje. 90 proc. respondentų turi galimybę taupyti, daugiausiai taupoma nenumatytiems atvejams, o populiariausia santaupų laikymo forma – grynaisiais pinigais. Respondentų santaupos priklauso nuo namų ūkio dydžio ir pajamų, bet nepriklauso nuo amžiaus. Trečdalis respondentų santaupas investuoja, o populiariausia investavimo kryptis yra banko indėliai.

Tyrimo metu iškelta hipotezė, kad respondentų asmeninių finansų paskirstymas atitinka pagrindinius finansinio gyvenimo ciklo teorijos principus, buvo priimta remiantis tyrimo rezultatais.

Atliktas žvalgomasis tyrimas gali būti pritaikytas tolimesniuose asmeninių finansų valdymo tyrimuose.

SUMMARY

Jakutytė L. The peculiarities of personal finance management on life-cycle approach / Master's Work in Financial Market. Supervisor prof. dr. D. Jurevičienė. – Vilnius: Faculty of Economics and Finance Management, Mykolas Romeris University, 2012. – 74 p.

Often, many of the financial decisions in the family accepted unthinkingly, but the consequences are very important - for lack of financial resources, there is not the possibility of bankruptcy or family simply to liquidate. Personal finance management discipline is not taught in schools, and students only by the financial and economic area are introduced with personal finance management in high schools, there are not enough attention paid to personal finance management in finance management literature. 61 percent of Lithuanian admits that all of their financial knowledge - simply out of life, so there is the problem that people are not minded to use principles and tools of personal finance management. The object of research is personal finance management and its application in practice.

The main of the paper, after having analyzed scientific literature, is to create the methodology used to assess factors who determined saving on life-cycle approach. To achieve this goal, the tasks are as follows: analyze theoretical aspects of personal finance management principles and content, consider the role of life-cycle theory in personal finance management; create the questionnaire for interrogation of inhabitants and find out people approach to personal finance management; determine format of the personal finance management, assess factors who determined changes of saving.

The methods used in the research are the following: the analysis of scientific literature and secondary data, interrogation with questionnaire, data and data connection graphic representation, application of statistics criterions, correlations regression analyze.

The analysis of interrogation showed that more than half of respondents, independently on age, are interested about personal finance management and are minded to plan their income and spending, but are not minded to create their personal budget. Almost half of respondents accumulate for pension, mostly in 41-50 years group. 90 percent respondents have ability to save, mostly are saved to unforeseen cases, and most popular form of savings are cash. Respondent's savings depend on household size and income, but it is not depend on age. Third part of respondents invests their savings and most popular investment choice is current account deposit.

The hypothesis that allocation of respondent's personal finance matches basic principles of financial life-cycle hypothesis was accepted sustaining results of research.

Accomplished exploratory research may fit in succeeding research of personal finance management.

PRIEDAI

1 PRIEDAS

APKLIAUSOS ANKETA

1. Jūsų amžius yra (įrašykite):

2. Jūsų šeimyninė padėtis:

- ☐ Gyvenate vienas/viena
☐ Esate sukūręs/sukūrusi šeimą, gyvenate su antrąja puse

3. Ar turite išlaikytinių?

- ☐ Neturite
☐ Turite 1
☐ Turite 2
☐ Turite 3 ir daugiau

4. Jūsų mėnesio pajamos yra (įrašykite):

5. Ar domitės asmeninių finansų valdymu?

- ☐ Taip
☐ Ne

6. Asmeninių finansų valdymą suprantate kaip:

- ☐ Planavimą
☐ Plano įgyvendinimą
☐ Plano peržiūrėjimą ir koregavimą
☐ Kita (įrašykite):

7. Jūs manote, kad asmeninių finansų valdymu siekiama:

- ☐ Didinti pajamas ir turtą
☐ Mažinti išlaidas
☐ Reguluoti vartojimą
☐ Jaustis finansiškai saugiams
☐ Užsitikrinti pensinio amžiaus gerovę
☐ Kita (įrašykite):

8. Kokie Jūsų finansiniai tikslai?

- ☐ Apsisaugoti nuo galimų rizikų (turto, darbo, sveikatos netekimo ir panašiai)
☐ Kaupiti savo ar vaikų ateičiai
☐ Apsirūpinti pajamomis pensiniam amžiui
☐ Sumažinti mokesčių naštą
☐ Planuoti turto paveldėjimą
☐ Valdyti investicijas ir turtą
☐ Kita (įrašykite):

9. Ar planuojate savo pajamas ir išlaidas?

- ☐ Taip
☐ Ne

1 PRIEDO TĘSINYS

10. Ar taupote?

- ☐ Taip, reguliariai
☐ Taip, nereguliariai
☐ Ne, neužtenka pajamų
☐ Ne, kai reikia, pasiskolinate

11. Jei taupote, tai kokiam tikslui taupote?

- ☐ Dideliam pirkiniui
☐ Būstui
☐ Atostogoms
☐ Nenumatytiems atvejams
☐ Savo ateičiai
☐ Vaikų ateičiai
☐ Išėjimui į pensiją
☐ Investavimui
☐ Kita (įrašykite):

12. Kokia mėnesio pajamų dalis tenka santaupoms (įrašykite)?

13. Koku būdu laikote santaupas?

	0-20 %	21-40 %	41-60 %	61-80 %	81-100 %
Grynieji pinigai	☐	☐	☐	☐	☐
Indėlis, už kurį mokamos palūkanos	☐	☐	☐	☐	☐
Investuojate	☐	☐	☐	☐	☐
Kita	☐	☐	☐	☐	☐

14. Ar sudarote asmeninį (šeimos) biudžetą?

- ☐ Taip, registruojate pajamas ir išlaidas
☐ Taip, registruojate draudimo įmokas
☐ Taip, registruojate investicijų būklę
☐ Taip, sudarote biudžetą
☐ Nesudarote

15. Ar turite skolų/įsipareigojimų?

- ☐ Taip, būsto paskolą
☐ Taip, vartojimo paskolą
☐ Taip, kredito limitą
☐ Taip, lizingą
☐ Ne

16. Ar esate apsidraudęs?

- ☐ Draudimu nuo nelaimingų atsitikimų ar ligų
☐ Turto draudimu
☐ Gyvybės draudimu
☐ Nesinaudojate draudimo įmonių paslaugomis

17. Ar kaupiate pensijai?

- ☐ Taip
☐ Ne

18. Ar investuojate?

- ☐ Taip
☐ Ne

1 PRIEDO PABAIGA

19. Investuodami siekiate:

- ☐ Einamųjų pajamų
- ☐ Investuotų pinigų prieaugio

20. Kaip investuotojas Jūs esate:

- ☐ Linkęs rizikuoti
- ☐ Abejingas rizikai
- ☐ Nelinkęs rizikuoti

21. Priimdami investicinį sprendimą Jūs pirmenybę teikiate:

- ☐ Artimųjų patarimams
- ☐ Finansų konsultantų patarimams
- ☐ Paties surinktai informacijai žiniasklaidoje ir internete
- ☐ Kita (įrašykite):

22. Jūsų apsisprendimą, kur investuoti, labiausiai lemia:

- ☐ Rizika
- ☐ Laikas, kuriam lėšų nereikės
- ☐ Grąža/pelningumas
- ☐ Galimybė greitai paversti investicijas pinigais

23. Kur Jūs investuojate:

Pastaba. Nekilnojamas turtas apklausoje laikomas investicija, jei jis sukuria Jums papildomų pajamų, pavyzdžiui, Jūs jį nuomojate.

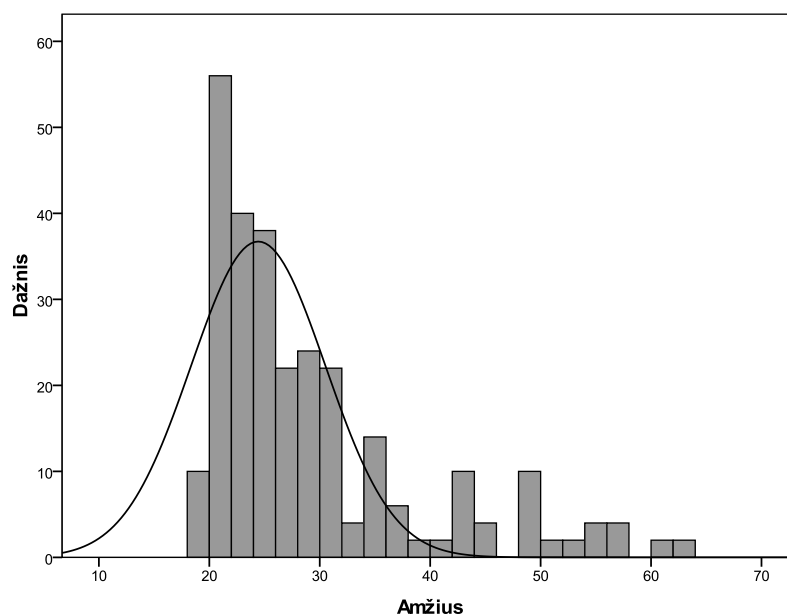
Padalinkite 100 % šiems atvejams (įrašykite skaičius nuo 0 iki 100)

Indėlis banke	
Iždo vekseliai	
Obligacijos	
Akcijos	
Investiciniai fondai	
Nekilnojamasis turtas	
Alternatyvios investicijos	
Kitos priemonės	

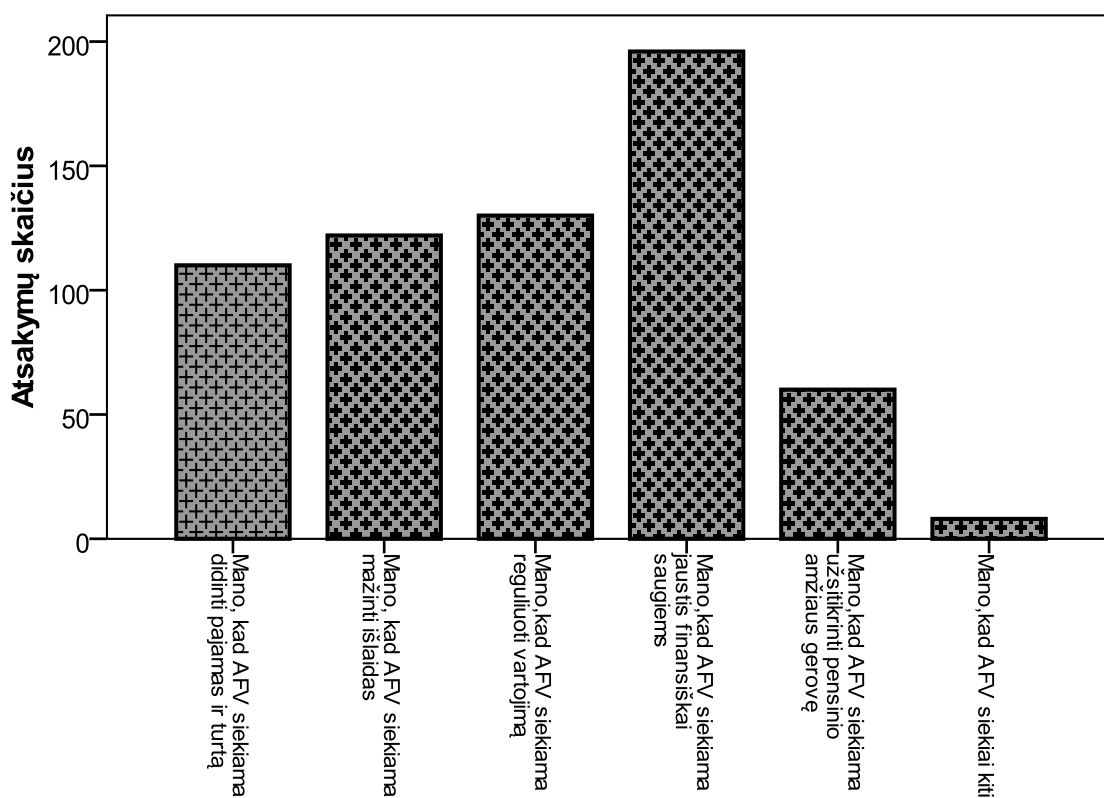
24. Jūsų nuomone, Jūs apie asmeninių finansų valdymą ir investavimą:

- ☐ Žinote pakankamai
- ☐ Žinote nedaug
- ☐ Žinių neturite

ASMENINIŲ FINANSŲ VALDYMO TAIKYMO PRAKTIKOJE TYRIMO REZULTATŲ DIAGRAMOS

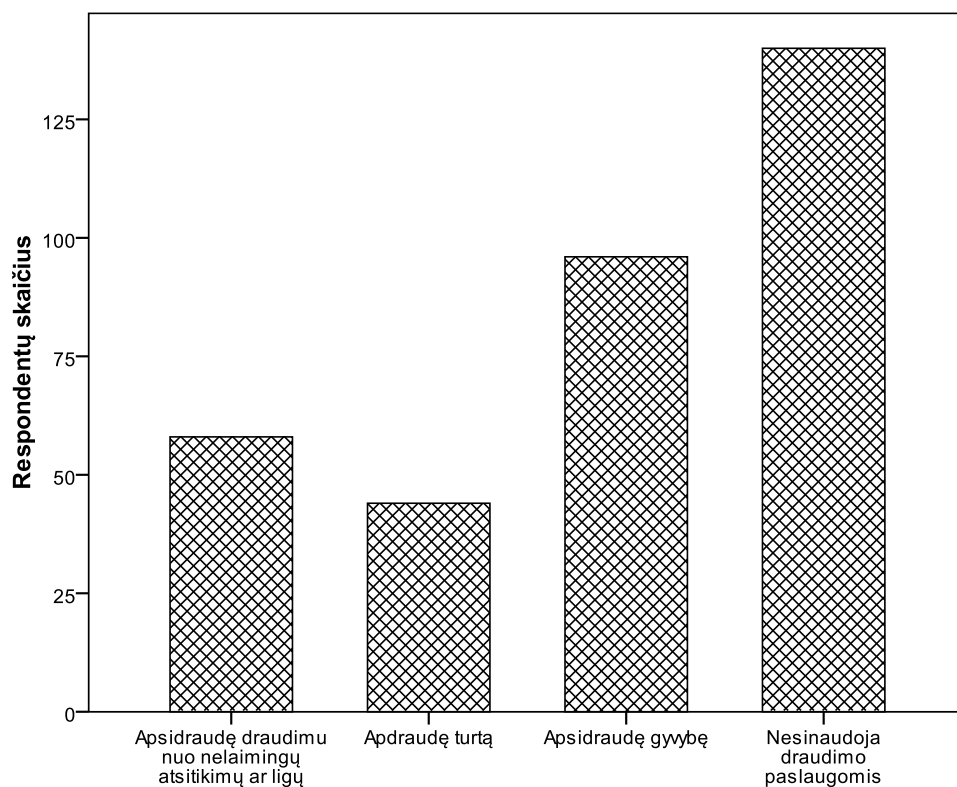

1 pav. Respondentų amžiaus histograma su normaliąja kreive

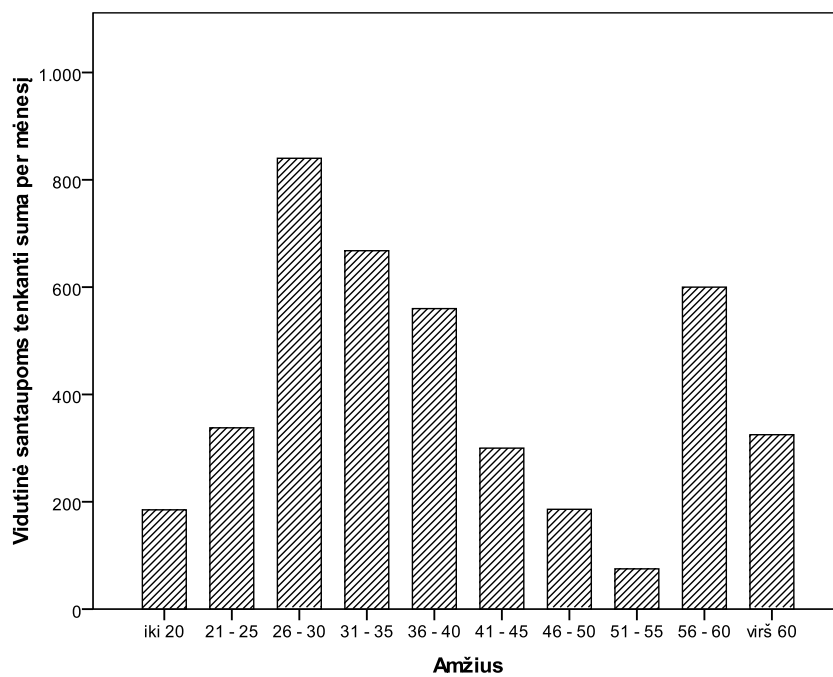

2 pav. Respondentų nuomonė apie asmeninių finansų valdymo siekius

2 PRIEDO TĘSINYS

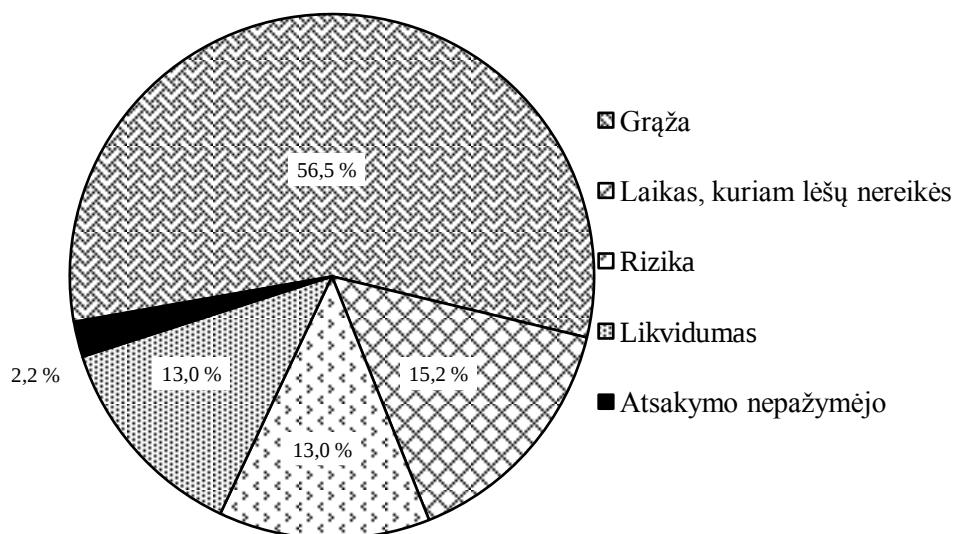

3 pav. Apsidraudusių respondentų skaičius pagal draudimo rūšis

4 pav. Vidutinė santaupoms tenkanti suma per mėnesį pagal amžiaus grupes

2 PRIEDO PABAIGA

5 pav. Investuotojų sprendimus lemiančios investicijų charakteristikos

3 PRIEDAS

PORINĖS REGRESINĖS ANALIZĖS SKAIČIAVIMO SPSS PAKETU REZULTATAI

Model Summary

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	,623	,388	,384	501,233

ANOVA

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	1,979E7	1	1,979E7	78,780	,000
	Residual	3,115E7	124	251234,253		
	Total	5,095E7	125			

Coefficients

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	-74,318	79,492		-,935	,352
	Asmens mėnesio pajamos	,210	,024	,623	8,876	,000

4 PRIEDAS

DAUGIANARĖS REGRESINĖS ANALIZĖS SKAIČIAVIMO SPSS PAKETU REZULTATAI

Model Summary

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	,648	,420	,411	490,142

ANOVA

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	2,140E7	2	1,070E7	44,530	,000
	Residual	2,955E7	123	240238,819		
	Total	5,095E7	125			

Coefficients

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	83,015	98,745		,841	,402
	Asmens mėnesio pajamos	,248	,027	,734	9,067	,000
	Namų ūkio dydis	-118,757	45,965	-,209	-2,584	,011